

తీర్థం.
శ్రీవేంకటేశాయనమః.

46
1913

వివాహసమయమీమాంసాబ్ధియానవిమర్శ

చెన్నపురి సంస్కృత కలాశాలాలో లభ్యమైన,
తిరువతి శ్రీవేంకటేశవిద్యాశాలా ప్రభువనహయోపాధ్యాయుని, అద్వైత విశారద నిరుదాంకితేన,
అనంతపురం శాస్త్రీ దా
వించితో.

చేకటసిరి నగరాధిపతి
శ్రీ కారవాస్తీశ్వరసేనిహనుమాకృష్ణప్రసాద
ప్రొ.మన్మథేశ్వరరాస నివాససంకేత
కురువాడవంశ మూర్తికమణినా

బ్రహ్మ శ్రీ
రాఘవాచార్యులు

తిరువతి శ్రీవేంకటేశ్వరంబిలయ ముద్రణాలయ,
ముద్రానిత
విజయేనైరరామ్.

1913.

శ్రీ ర మ్మ.

భూమికా

భోభోల స్థికవర్యాః,

46
1913

కచిత్ రజో నంతర వివాహం సముద్రయానంచ సశాస్త్ర నిష్ఠమితి కచి
చ్చతమభయం నిష్ఠమితి వర్తయ స్తః ధర్మతత్వవిషయే వ్యామోహయన్తి
సమానస్మాదృశానితి ధర్మతత్వవిజ్ఞానయాఽస్తాభి రస్తి దీయాఽద్యై
తసభాయాం ప్రార్థితాః పండితవర్యాః శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకా
చార్యా స్వహాపానం కేంద్ర సరస్వత్యః పండితవర్యాః బ్రహ్మశ్రీ చిదం
బరం హరిహరశాస్త్రిః, కుంభాక్షరీశాస్త్రిశ్చ సభాపండితాః బ్ర
హ్మశ్రీ కృష్ణశాస్త్రిః, వెంకటగిరిసంస్థానపండితాః బ్రహ్మశ్రీ వెంకటసు
బ్రహ్మణ్యశాస్త్రిః, అశ్వత్థామత్యై నవిచార్య ఉభయాశాస్త్రియతా
యామేవ శాస్త్రసిద్ధాంత ఇతీనిరన్తేషతః నిర్ణీతశ్చ సాం గ్రంథరూపేణ
ప్రకటనీయ ఇత్యస్త్రీ దీయామభ్యర్థం తిరుపతి శ్రీ వెంకటేశ్వరవిద్యా
శాలా ప్రధమసహాయోపాధ్యాయాః బ్రహ్మశ్రీ అనంతకృష్ణశాస్త్రిః
ద్రాగిత్యైవ సమపూర్ణరన్నితి సంతుష్టాంతరంగావయం సతతమేవతే
షాంకృతజ్ఞతా మావిష్కర్మహే || అస్మిన్ భుగ్రంథవిచారితాః సమా
వేశనాంగత్య తిరాత్ర బ్రహ్మచర్యస్మృత్యర్థ మస్త్రీలింగప్రాబల్యాఽ-
దయోఽనుల్లంఘిత శాస్త్రసిద్ధాంతాస్సుతరామేషస్వహాపానం కేంద్ర స
రస్వతీప్రభృతిభిః పండితవర్యైః బహుభిరామోదితాశ్చ మహాశైలో
పకారాయ కల్పరన్నితి గ్రంథమిమం ప్రాచీకశామః

శూద్రాదయోఽపి—యేషాం రజోనంతరమపి వీవాహణసదో
 షాయతే ఽపి రజోబజోదర్శనతః పూర్వమేవవిహాహ్నాయుక్త ఇతితమి
 దానీమాచరన్తీతి స్థితే బ్రాహ్మణానాం తాదృశ సమయపరికల్పనాఢ్యు
 త్పన్నః కలివిజృంభిత ఏకేతితనవిస్మయా మపేషవ సముద్రమునవిష
 యేఽపి వర్ణసాంకర్యా పత్త్యాహతి భంశౌఽపత్త్యాన శూద్రాదీనా
 మపి తదధ్యుత్థితే బ్రాహ్మణానాం - యేషాంశ్చిత ప్రాయశ్చిత్తా
 నాపపి సంవృతహారశ్చాస్త్రిపిన్ధః - తేషాం తదభ్యనుజ్ఞాన సమయ
 కల్పనాథా స్రవ్యత్తిరపి కలివిజృంభితైఃపి మన్యాఃపే॥

ఏనంచ యథావర్ణసాంకర్యాదికం ధర్మవిప్లవశ్చనస్యాత్ తథా
 శిష్టపరం పరాఽగతసనాతన ధర్మసమయానుపాలన మేన సర్వేషా
 మస్మాకం నిశ్శ్రేయసప్రయోజకమితి తద్దైవసమైష్ట్యపాత్రిక పక్షైః
 రమసుగేయ పితృపార్థమూఢః.

ఇతి

శ్రీకాశహస్త్యదైవతసభాకార్యదర్శి

కురువాడ - రాఘవాచార్యః

ఓం

శ్రీరస్తు.

శ్రీనివాసోవిజయతే.

మాతామహామహాశైలం మహస్తదపితామహం।

కారణంజగతాంవందే కణ్ఠామపరివారణం।

ఆర్యా:—విదితచరమేవేదం తత్రభనతాంభవతాం, యథర్మా
ర్థకామమోక్షా ఇతి చత్వారః పురుషార్థాః; ధర్మాశ్చ వర్ణాశ్రమభేదే
న బహుధా విభక్తాః. బ్రాహ్మణ్యాదివర్ణభేదశ్చ జాతిబ్రాహ్మణ్యాది
నా కర్మబ్రాహ్మణ్యాదినాచ ద్వివిధః. తత్రచకర్మబ్రాహ్మణ్యాద్యేవ
పరమోత్కృష్టమితి.

తత్ర—యథాపుంసాం జాతిబ్రాహ్మణానాముపనయసంవినా న
కర్మబ్రాహ్మణ్యసిద్ధిరేవం శ్రీకామపితాదృశీనాం వివాహం వినాసతా
దృశబ్రాహ్మణ్య సిద్ధిరిత్యవశ్యేక రవ్యేషు కృత్యేషు వివాహమపి ముఖ్యం
మన్వానాస్సర్వేఽపి కన్యాపితర స్సన్నిర్వర్తనైమాస్తమేవ క్లెశమనుభ
వంతి. తత్రచకారణం బహుశతపరిమిత వర్తదక్షిణానిమి త్త నిర్బంధవప.
తత్ప్రసక్తిశ్చ శ్రీమాత్రవిషయైశ్చష్టాదజః కాలనియమైనైవ సంప
ద్యతే.

తత్ర యదిపుంసామివశ్రీదాగుపి విషయే వివాహకాలనియ
మోనాస్తీతి సమయోభవిష్యతి తస్మిన్వర్తదక్షిణానిమి త్త నిర్బంధస్యాపిన్వా

వనరఃస్యాత్. యత్ర గుహాదస్త్రాద్యపిషయే నైతాదృశకాలనియమో
నైతాదృశనిర్బంధస్తత్ర దృశ్యత ఇత్యుపాయ ఏవేదం సమయాంతరప
రికల్పనం ఉక్తనిర్బంధపరిహారే. తత్రాపి సర్వభాషి కాలనియమాభావే
పంచాశప్తయః పర్యంతమపి వివాహం వినావస్థానం స్యాదితిశాస్త్రే గౌ
ణకాలత్వేన ప్రతిపాదితబోధాది ఐయ ఏవ సరమావధిరితి కల్పనై నదో
షఇతిమన్యామహే.

ఇదానీ నైసన్తు రజోదర్శనతః పూర్వమేవ వివాహఇతి సమ
యోఽన్తఃపరంపరా న్యాయప్రాప్త్య కేవలాచారమూలకో నస్రమాణమి
తిపశ్యామః. కల్పయితవ్యేచ సమయే రజోదర్శనానంతరమపివర్షత్ర
యంసదోషఇత్యేవసమయః సాధీయః.

యేన బాల్యవైధవ్యాది దుఃఖాన్యపినిరవకాశానిభవంతి. మ
హర్షయోఽపిసమే కలివర్జ్యవకరణే అక్షతకన్యాపునర్వివాహమపి స
మామనన్తౌ తజోదర్శనానంతర వివాహసమయకల్పన మప్యవశ్యకమి
త్యభిప్రాయంతి.

ఎవఞ్చ రజోనన్తరవివాహ నిషేధస్మరాదౌం సర్వేషామపివచ
నానాం యుగాంతరవిషయకత్వేనౌపపత్తి వ్యవసయసాధీయః.

యుగాంతరేహ్యక్షత కన్యాపునర్వివాహోఽపి ధర్మజ్ఞస
మత ఇతి నబాల్యవైధవ్యదోషః సమావతిత ఇతి ఋత్వేనాంతరవివాహ
నిషేధవచనాని యధార్థాన్యేవేత్యుక్తం.

అథవా—ఎవంమన్యామహే — సర్వేషామపినిషేధవచనానా
మృతు సమనాంతరవర్షత్రయ సమనాంతరదాన గోచరత్వే నౌపపత్తిరితి.

“అవివాగుణహీనాయ సూమనస్యై రిజస్వలాం॥”

ఇతివదతాంబోధాయ నాచార్యాణా మస్మత్ప్రేరేపకాయ ఇతి కల్పయామః.

యతోహి సర్వస్మృత్యైకవాక్యతయైవార్థవర్తనం యుక్తమితి

“ప్రీణివద్వాగ్యైః శ్రుమతీ కాంక్షైః తపిశ్చ తాననం॥”

ఇతి మనువచనావిరోధేనైవార్థబోధన బోధాయనస్మృతేరపిసామర్థ్యం. నచశంకనీయం-బోధాయనవదనైక వాక్యతయా మనుస్మృతేరేవ కాలేదాతాపితవాచ్యః. ఇత్యేవమచాయా రిజస్వలాదాన నిషేధ పరత్వేవగంత్యై ప్రీణివద్వాగ్యైః పచనానామావత్కల్పతయా తదభ్యసంజ్ఞాన తాత్పర్యకత్వమేవ యుక్తమితి; మన్వభవిషకీతాతు యాస్మృతిః సానశస్యతే. ఇతివచనానుసారేణ బోధాయనాది వచనావేక్షయామనుస్మృతేరేవప్రాబల్యమితి సిద్ధత్వేన తదవిరోధేన వచనాంతరనయనస్యైవయుక్తత్వాత్. ఎవంచ రజోనైరవివాహహూపి ధర్మైశ్చైవకల్పనీయః సమయః. తథాసతిహి కన్యాస్వాభిమతమేవవరం పూజయాదితీ పరస్పరకలహాదయః తన్నిబంధనాత్మ హత్యాదికంవాఽపి నపదమధి తిష్ఠేత్. అభిసరణాదిదోషస్త్యు వాసనావిశేషనిబంధనః ఇదానీనైనసమయేపి దుష్పరిహరఇతి రజోనైరవివాహసమయకల్పనం లోకహితైషాం ధర్మజ్ఞానామావశ్యకమేవత్యైర్గుణాతనాః కేదనమహాశయా మస్యనై.

అన్యైశ్చ ఉక్తవిధసమయ కల్పనాయామపి పరదక్షిణానిర్బంధ పరిహారో నభవిష్యతి॥ నాపివావధూపరయోః కలహాత్మహత్యాపాత కాది పరిహారః॥ నహిసకృదసకృద్వా దర్శనసంభాషణాదిమాత్రేణ పు

రుషహృదయమిదమేవేతి నిశ్చేతుం రజోదర్శనమాత్రేణ కన్యాప్రభవతి |
ప్రభవతీచేదపి నవరషత్రయ వర్యస్తం స్వతంత్రీతయా స్వాభిమతపురుష
వరణం పితౄన్యస్మిన్ నిష్ఠితే గుణవతివరే పితృచశంపదా యాగ్నంభవ
దుక్తికం. వర్షత్రయానంతరమేవ ఖలున్వయంచరకాలః. తదర్థమే
వతత్సమయకల్పచేద సర్వేషాం కన్యాపితౄణాం పాతిత్యం సంపాది
తమితి, నలోఽపకారోనేనసమయేనేతి, భక్షితేఽపిలభునె నరోగశాన్తి
రితి సంపద్యతే. శాస్త్రం యద్యపి స్త్రీణాం విషయే షోడశాదివయో
గౌణకాల ఇతిబోధయతి, వివాహం వోపనయనం స్త్రీణామాహపితామ
హః. వైవాహికోవిధిః స్త్రీణామావనాయనికః స్మృతః. ఇత్యాదిరూ
పం; తథాఽపి; రజోదర్శనాభావవిశిష్టే సయన కాలవసవివాహకాల
ఇత్యేకామనాప్యధ్యవగమనీయం, ప్రదానం ప్రాగృతోః. కాలేదాత
పితావాచ్యః. అపినాగుణహీనాయ నూపరుంధ్యాద్రజన్వలామిత్యాదివ
చనా విరోధేనై ప్రాక్షశాస్త్రోపపత్తేః వర్తనీయత్వాత్. ఉత్తరత్రయై
తద్విస్తరణోప పాదయిష్యామః. త్రేణివర్షాణీత్యాది వచనానామపి య
ధావత్కల్పతయారజోనస్తర వివాహోభ్యనుజ్ఞాన ఎవతాత్పర్యం తథా
త్తరత్ర స్ఫుటికరిష్యామ ఇతినోక్తానువపక్షైరవకాశః.

ఏవంకలివర్జ్యప్రకరణే అక్షతకన్యాపునర్వివాహ సమామ్నాన
మపి నరజోదర్శనానంతర వివాహ సమయకల్పనేలిక్లం. యెననిషేధమ
నాని యుగాంతరం గోచరీకుర్యుః. అక్షతకన్యా పునర్వివాహాహూహి
నసంసార్థాః; సంసార్థస్య ప్రభవవివాహేనైవ నిష్పన్నత్వాదితి
కామాద్యర్థత్వేన - కలివర్జ్యప్రకరణే తదామ్నానం కామార్థవివాహని
షేధాభిప్రాయేణైవ కల్పనాసాగీయసీ. శూద్రస్త్రీణామన ధర్మా

ధో-వివాహః. కింతుకామాద్యర్థ ఏవైతి యదాకామస్తదా వివాహ ఇతిరజోదర్శనానంతరమపి వివాహ ఇతియుక్తం. నైవద్రబ్రాహ్మణాః న్యానామపి తద్వృష్టానైవ రజోనంతరవివాహ సమయకల్పనంసాధీయః. బ్రాహ్మణకన్యానాస్తు ధర్మార్థపవ వివాహః కతాయుగైః ధర్మార్థశ్చ వివాహః అప్తవర్షాదిబాలికామేవ సంస్కార్యాదిత్యుత్తరత్ర విస్తృతాః పరాద యిష్యానుః- ఏవంచ సమయాంతర కల్పనాయాసో నిష్ప్రయోజన ఇతివశ్యామః.

యదపియవతివివాహవత్తే తావాన్నాత్మహత్యై దిశ్యావాన్నా ల్యవివాహ ఇతిలోకోపకారార్థం సమయాంతరకల్పనాయుక్తమేవ. పూర్వతనాశ్చాపిలోకోపకారార్థం శాస్త్రబలస్సమర్థమైవ సమయవిశేషా నచీడ్ల పన్నితిహిస్మృతి పురాణేతిహానాది భోగ్యవగమ్యుతే. ఏషమిదా నీస్తనైరపి ధర్మజ్ఞైః సమయవిశేషపరికల్పనా నదోషఇతిశంకంతే — తత్రప్రతిబ్రూమః—ఏవంచత్సర్వథాత్మ హత్యాది దోషోయథానప్రస రేత్తాదృశ సమయకల్పనార్థమేవ యుతేతవ్యం. సచాన్వర్త్యైశామివబహు కాలం యధేష్టసహసన సహశయనాదిభిః పురుషాశయవినిశ్చయానం తరమేవ వివాహః సమాచరణీయఇతి. —సమపూర్వస్మిన్సమయే— యస్యాంమనశ్చక్షుషోర్నిబంధః. త్రిరాత్రం బ్రహ్మచర్యాది కారణస్యా రోగ్యం సుప్రజాస్తవ్యయత్యాది మత్స్యగిజాన్యంస్యంచ విద్యుత్తేజః — విపరీతమేతత్ — ప్రథమంహిసూత్రం ద్వివిధస్మిన్మేవ సమయవిశేష తః స్వరసం. తత్రహిసూత్రే మనశ్చక్షుషోర్నిబంధం నితరాంబంధః సాక న్యావివాహ్యేతిబోధ్యతే. తత్రచక్షుర్నిబంధః సుతరాంబంధవిరూపాది దర్శనసూత్రేణ సంభవేత్. మయోనిబంధస్సు తరాంసహసన సహశ

యనాది కలాపముంతరా సంభవేతితి సర్వానభవనిగమదం. తత్త్రైకం
సంభవభవనిబంధనమపినియతం సూత్రమునాపస్తంబాచార్యోహి ద్వితి
యసమయ పక్షాతీతి కల్పనైవసాధియనీ. ఏలేనద్వితియ సూత్రమపి
వ్యాఖ్యాతంభవతి. వివాహాదిశత్రయంహి సంగమోనిషిగ్యమానో స
వాహతః పూర్వంసంగమంనిష్పత్తిం స్థానమతిభితి నితీయసమయక
ల్పనా యామేవగతకల్పాత్. ఏవం చతర్థరాత్ర సమావేశసమవీత్యాది
స్వయమనోహరయం. సుప్రహస్తావ్యయతిహి మంబ్రలిజ్ఞా నుతరాంద్వితి
యసమయఏవలింగం. సోజాతగర్భమేవ యుజతిముచిత్వ సుప్రహ
స్తావం చార్థ్యతేలోక. సత్వసంస్పృష్ట మైశ్వరామవీతి ద్వితియసమయ
కల్పచార్థమేవ కఠోపనిషత్ తమిలి పర్యనుయజ్ఞాహే. ఏవంచ యత్కిం
చిద్వర్ణస్వారస్యం మనసినిధాయస్వాశయ విద్యుశాస్త్రాకామస్య భాస
యనె మహాదేవానర్థజాతం లోకస్యభవేతితి లోకోపకారార్థం ప్రవృ
త్తైః లోకాపకార ఏవకృతః స్యాదితి, వినాయకం ప్రకుర్వాణారచయా
మానవానరమితి, వచనగోచరతాపత్తి రిలిసాధుజవక్షుణ్ణ మార్గైశ్చైవ
ధర్మశాస్త్రాధిచారః కరణీయభితి తథావిదానై సరదోనన్తర వివాహ
శాస్త్రీయతా సిద్ధిరితి కఠోపన్తరవివాహ ధర్మతావాదోసంభవదుక్తిక
ఏవ. బాల్యనైధవ్యాశేషయా యువంనైధవ్యమేవ మహతే అనర్థా
య భవతీత్యత్రప లోకజ్ఞానర సమాణమితి విస్తరభయాదుపరవ్యక్తైః
ఏవజ్ఞానసమయాస్తరాకల్పనై పూర్వతనసమయానుసాలనమేవ లోకోప
కారాయభవతీతి తత్త్రైవసన్త్యైరప్యైకవన్త్యైశ్చ తవ్యమితి వన్త్య
యన్తి.

తత్రకీవృశంశుతం యుక్తమతి విమృశ్యై యద్యపిపండితవరైః

ర్థజాతీ శాస్త్రీభీర తద్విషయపథిక్య కత్వసిగంధోపయోగియ్యయా
భ్యోనిరమాయి. యద్యపిచతాదృశైః శ్రీనివాసశాస్త్రీభిః తమపరిశత్వన
గ్రంథో వివాహకాలవిమళాభ్యోఽగ్రాప్తి. ప్రథమగంధకృతాన్తు రతా
దర్శనతః పూర్వమెవబ్రాహ్మణస్త్రీణాం వివాహ ఇత్యాశయః. ఉత్తర
గ్రంథకృతాన్తు రజోదర్శనానంతరమపి నాసాంవివాహాకాలయైః తైః
సశర్మశాస్త్రీభ్యోఽవగమాదిత్యాశయః. తథాఽపిగంధవ్యయోక్త
విషయే కోవావిషయః శాస్త్రసంమత ఇతివిచారణీయ మితికేమాం
నానై వాసినామభ్యర్థనామనుస్మత్య అస్వతంత్రవజ్ఞా అపరినిష్ఠితాశ్చ
వయమపి కమపిగంధంనిర్మాతం ప్రవర్తమహే.

తత్రాచావినాహపదార్థం నిరూపయామః. వినాహానామవి
జాతీయసంస్కారప్రయోజకంగ్రహణం. గ్రహణంచ మమయమితి స్వ
తాన్వదీభూతతయాజ్ఞానం. స్వత్వంప్రతిగ్రహణస్యోపనిషత్తే. సం
స్కారశ్చపాణిగ్రహణపూర్వకమన్త్రాధి సప్తదీగమనఃపితమన్త్రాస్త
మంత్రసముదాయకరణకక్రియా కలాపజన్యదృష్టపికేషః. తథాహోక్తసిగ
సంస్కారప్రయోజక ప్రతిగ్రహణస్యస్వత్వా స్పదీభూతతయాజ్ఞానమే
వివాహపదార్థ. ఎతాదృశేచ్ఛోదాహే సమావేశనం నామాంధం నకు
పిశాస్త్రీవోదితం. శేషంసమావేశనే జపేదిత్యాపస్తంబనూత్రంబు-బ
త్తుమావేశేన ఏవారోహూరు మితిమన్త్రం విదధాత్. ఏవంచచతుర్థ
దినే సమావేశన విధానాన్యధానుపత్యాన రజోనంతరవివాహ ధర్మతా
సిద్ధిరితి కేచిద్వర్ణయన్తి. ఇమమేవపక్షాదయోనిర్ణయకారా ఆశ్చను
వర్తనై

అన్యేతు పాణిగ్రహణమన్త్రాధి సమావేశనమన్త్రాస్త మన్త్రా

ముదాయకరణకక్రియాకలాపజన్యదృష్టవిశేష ఏవవివాహపదార్థః. ఋ
 తుసమావేశనాభివృద్ధిం వివాహదత్తుర్ధవనైఽనుష్ఠేయంసమావేశనాన్తర
 ముపవిద్యతే. తద్భాగ్యానుపపత్త్యా రజోదర్శనానన్తరవివాహః. శా
 స్త్రీయంతి సన్యతీతి మన్యంతి. అముమేవ పక్షంవివాహకాలవిమర్శకారా
 తిన్యన్తి.

జతేనయదృష్టి సమావేశనమన్త్రాన్తమన్త్రీసముదాయకరణకక్రి
 యాకలాప జన్యదృష్టవిశేష ఏవవివాహః. యద్యపిచ ఋతుసమావే
 శనా తిరిక్తంసమావరమోః పరస్పరమిభునీభావలక్షణం శాస్త్రీణాం
 ద్యతే; తథాఽపితాదృశ సమావేశనాన్యభానుపపత్త్యా రజోనన్తరవివా
 హః పరఃసన్యతీతి. తత్రచయుక్తీరుపవిష్టామపపాద యిష్యామితి
 ప్రతిపాదయంతి.

తస్మాదేకేకంవామశుయుక్తమతివిచారణాయాం సతావత్ప్రా
 ధికంకరించునహించినం. వయోనిర్ణయశారాప్యేనంవధన్తి. సహికు
 త్రావిగృహ్యేచతుర్థవినైఽపినమాదేశనమనుష్ఠేయతయావిధీయతే. ఆప
 స్తంబావాన్వైస్తు యద్యపి శేషంసమావేశనే జపేదితినూత్రేణ చతు
 ర్థవినై తద్విధీయత ఇతిత్రైత్యతే; తథాపితాదృశసూత్రస్య క్రమవిశిష్ట
 మంత్రపరివిధాం ఏవ తాత్పర్యసమ్యక్సమసీయంతతు సమావేశనవిధా
 నేపితస్యనిమిత్తత్వేనాశ్రనికాశాత్. సహనిమిత్తానావపి చంద్రోపరా
 గాదీనాం ఉపరాగస్నాయాదితి విధివిషయత్వం కన్యాపిసన్తుతం. సమా
 వేశ్యేతిముక్తకంకమేవతి! సోజపేత్వేతివత్సూత్రయిత్యే సమావేశనజపే
 దిత్యేవయావేణ సూత్రయతామాచార్యాణాముక్త తాత్పర్యకల్పనవ్యై
 వస్వరసత్వాత్. దృశ్యతేహిప్రాయేణ సప్తమ్యస్తపదోపాత్తానాం నిమ

తత్వేనాన్వయ ఉపరాగన్నయాదిత్యాదిభిః. తత్సమాన్యాద్రతాపి
సమావేశనైతి సప్తమ్యస్తపహోపాత్తస్య నిమిత్తత్వేనాన్వయవర్జన
మేవయుక్తం. నిమిత్తత్వేనోపాత్తస్యచ సమావేశసభ్య స్వరూపంకీమి
తిచేత్. సమావేశసభ్యస్య బహుజనసంమేళనమేవ శక్తత్వాద్బహుజన
సంమేళనమేవనిమిత్తత్వేనప్రతీయతే. తథాపిసుదర్శనాచార్యభాష్యపర్యా
లోచనయా ఋతుసమావేశసమేవత దితిబ్రూమః. ఇథంహితదీయాభి
ప్రపాయః. అత్రసమావేశన పదేన వధూపరయోః పరస్పరమిధునభావ
నిమిత్త సహశయనమేవవివక్ష్యతే “రజఃప్రదుర్భావాత్సామీతా మృతు
సమావేశన ఉత్తరాభిరభిమన్త్రీయతే, ఇత్యనంతరత్వతీయసూత్రే ఋ
తుశబ్దేనసాకం సమావేశనపదంప్రయుజ్ఞానానా మాచార్యాణాం సూ
త్రవ్యయగతసమావేశన పదయోరుభయోరప్యేకార్థతా కల్పనస్యైవ
యుక్తత్వాత్. ఏవంపునూర్వత్ర కేవలసమావేశన పదప్రయోగేఽపి
తస్మాత్కాంతరపరత్వాపత్వా ఉక్తవిధార్థసిద్ధిర్నస్యా దిత్యుత్తరసూత్రే
ఋతుసమావేశన ఇతిఋతుశబ్దోఽపిప్రయుజ్యతే. అయంపునమావేశనం
నామరథ్యాసహమైధుచార్థం కయను ఉత్తరత్ర ఋతుసమావేశన ఇతి
ఋతులింగో ఇతివాక్యబలైవభ్యతే. ఇదంహివాక్యం సమావేశనపచా
ర్థవిర్ణయద్వారా తత్సర్వహాపనిరూపచార్థమేవ ప్రవృత్తం. యదీసమా
వేశనపదస్య వ్యవాయార్థకత్వంలొకతః సిద్ధంతర్హ్యనంతర తృతీయసూ
త్రేఽపి కేవలసమావేశనపదమేవాచార్యాః ప్రయుజ్జీరణైతదస్తి. ఏవ
ంపుతాదృశం సమావేశనంనిమిత్తీకృత్య కేవంసమావేశన జపేదితిసూ
త్రేమంత్రజపావిధియత ఇత్యేవాపస్తంబాచార్యాణామాశయః. ఏవం
చతుర్థది సమావేశనవిధానంకుతాపి నూపలభ్యతఇతి తదన్యథానుప
పత్వా ఋతుమతీవివాహసాధనం నయుక్తమితి.”

అన్యేతుశేషం సమావేశనేజపేదితి సూత్రయతామాపస్తంబా
 చార్యాశాం సమావేశనవిధానేపి తాత్పర్యమభ్యుపగమనీయమేవ. స
 మావేశనస్యహి వైధస్య నిమిత్తత్వేనోపాదానం నయుక్తం. సహివిధివి
 షయాశాంకుతాపి నిమిత్తత్వేనాదరణంబృశ్యతే. అనిష్టానామేవ తూ
 పరాగాదీనాం నిమిత్తత్వేనాన్వయః. సత్విష్టానామపీతి సమావేశనస్యే
 ప్పితస్య నిమిత్తత్వేనాన్వయవర్జనం ససంభవతి. ఎతెనరాగప్రాప్త స్వత
 స్త్వసమావేశనమపి సనిమిత్తత్వేనాన్వేతీతి సూచితం. యదిహిశబ్దక్ర
 మాదర్థక్రమోబలీయానితన్యాయేన రజఃప్రాదుర్భావాత్సత్తామృతు
 సమావేశనే ఉత్తరాభిరభిమంత్రియతీతి సమనంతరత్వతీయసూత్రార్థాన
 ప్రథమతోవక్తవ్య ఇతి తత్సూత్రవిహితం సమావేశనమనూద్యైవానేన
 క్రమమంత్రజపయోః విధానమిత్యపపాద్యైత తదాపిప్రాప్తకర్మోద్దేశే
 నానేక విధానవాక్యభేద ఇతి యదాగ్నేయోష్ఠాశపాలో మావాస్యా
 యాం పార్శ్వమాస్యాశ్చాయుతో భవతీకివాక్యస్యైవ విశిష్టవిధిఃపరత్వమే
 వాం గీకరణీయమితిక్రమ మంత్రజపసమావేశనానాం సర్వేషాంవిధిరి
 త్యేవభవతి. ఎవశ్చసమావేశనవిధానేపి శేషం సమావేశనేజపేదితి
 సూత్రతాత్పర్యసిద్ధంభవతి.

యదపిచోక్తం—సమావేశనపదస్య బహుజనసంమేళనసూత్రశ
 క్తికస్యోక్త సూత్రైవ్యవాయపరత్వ వ్యవస్థాపక సుదర్శనాచార్యాశయవి
 రోధప్రసక్తిః॥ తద్వారణార్థంచ సమావేశన పదయోరుభయోరపి ర
 జోనంతర గర్భధారణోపయోగే పరస్పర మిధున భావ నిమిత్త సమా
 శయన పరత్వమేవాంగీకరణీయం॥ తాదృశంచసమావేశనం వివాహాంశం
 సభవత్యేవేతి; తదప్యా పాతరమణీయం॥ కేవలసమావేశ నాదిపదా

నామపివ్యవాయ పరత్వేనతత్రతత్రనిర్దేశాత్ || తథాచగౌతమః ||—పోడ
శత్రుర్నిశాస్త్రీణాం తస్మిన్యగ్మానుసంవిశేత్ || ఇతి || తత్రయది కే
వల సంవేశనాది పదానాం వ్యవాయార్థకత్వం సలోకసిద్ధమితిన్యాత్తదో
క్తస్మృతిషుప్రయుక్తానాం సంవేశనాదిపదానాం కథమర్థసిద్ధయః సం
భవిష్యతీతి భవంతిప వివేచయన్తు! ఏవంచసుదర్శనాచార్యా అజీన స
మావేశన పదార్థ నిర్ణయార్థం ప్రవృత్తైః కిన్తయితు సమావేశనాన్వి
వాహజ్ఞం సమావేశనం భిన్నరూపమితి ప్రతిపాదయితుం || ఇదంహితస్య
వార్యం || మూ || సమావేశనంనామవధ్వా సహమైథునార్థం సహశ
యనమితి || వ్యా || ఋద్యపిన్ద్రధునాశ్శయనం భార్యయాసాశమేవర్తు
కాల ఏవయుక్తం || నతుఅన్యయాన్యకాలే || స్వదారనిరతస్సదాఇ
త్యాదివచనైః పరిసంఖ్యావిధయా స్వదారే తతోపగమనాదినిషేధాత్ ||
తథాపి కిమివవచనం నకుర్యాన్నాస్తి వచనస్యాతిభారః ఇతిన్యాయేన వ
ధ్వాసహాపితత్కర్తృనై సమావేశనస్య విహితత్వాత్తద్విసమామ్రే తదను
ష్ఠాసహపి యుక్తమేవ || ఏవచ్ఛాత్ర భార్యయాసాశం సమావేశ నమృ
తుకాలికం నవివక్షితమేవ || ఉత్తరత్రతస్య విధాన్యమానత్వాత్ || ఇతి ||
అయమాశయః—చతుర్థీకర్మ సమాప్త్యనంతరమేవ భార్యాత్వసంపత్తి
రితి పారస్పర హరిహరభాష్యే ఉక్తత్వాత్తతః పూర్వం భార్యాత్వ
మేవనాస్తి || ఏవమృతుకాల ఏవ సమావేశనస్య విహితత్వా దృతుకా
లికత్వ మపినాస్తీతికథం వ్యవాయార్థకయనం కన్యయాసాశం వివాహ
చతుర్థ దినేప్రయుక్త మిత్యాశంకాయాం వివాహంగ సమావేశనమా
త్రవిషయే వచనాద్భార్యా త్వసిద్ధితః పూర్వమపితత్కర్తృకం వ్యవాయా
ర్థ సహశయనం యుక్తమేవేతి కేచిద్వర్ణయన్తి ||

ఏతేషాంచ మలేయద్యపి ఋతుసమావేశనాదతిరిక్త మేవ వి
వాహంగం సమావేశనమితి సిద్ధ్యతి; తథాపి రాగప్రాప్తం సమావేశన
మాశ్రిత్యేతి సుదర్శనాచార్య భాష్యవిరోధః పరంప్రతీయతే || జైఃసమా
వేశనస్యా రాగప్రాప్తత్వవర్ణనాది భవతిశబ్దాః || సాచైవంపరిహర
ణీయా || రాగప్రాప్తంసమావేశనమితిహేవదన్తః సుదర్శనాచార్యానా
స్య సమావేశనస్యా వైభవ్యమభిప్రాయంతి || లోకతః పూర్వప్రవృ
త్తవిధి విషయస్యాఽపి సమావేశనస్య రాగతః ప్రాప్తియోగ్యత్వ మపివిద్య
త ఏవేతి బోధనఏవ || రాగతఃప్రాప్తానామప్య వహననాదీనాం విధివిష
యత్వ దర్శనాత్ || ఎవం అవహననాది విషయే విధిప్రవృత్తేః ప్రయో
జనం యథానియమః ఎవమత్రాపి సమావేశనం కర్తవ్యమేవేతి నియమ
ఎవ విధిప్రవృత్తేః ప్రయోజనం || సమావేశనంచతుర్థావరరాగైః నియ
మేనైవ భవతితి అనాకులావచనస్యాప్యేవం సత్యుపపత్తిరితి ||

తత్సనయుక్తం రాగలోచితం సమావేశనం లుప్యతేవ వేతసుదర్శ
నభాష్యంహి విధిప్రవృత్తిప్రయోజనం నియమం ప్రతిపేద్యతి. అనాకులా
యామపినియమే ^{సమావేశనం} పాఠోద్యత్యతే. ఇతి రాగప్రాప్తంస
మావేశనమాశ్రిత్యేతి వర్ణయతాం సుదర్శనాచార్యాణామాశయ విరుద్ధ
మేవతేషాం మతమితి. సుదర్శనాశయోహీత్యం. రాగప్రాప్తమేవ సమా
వేశనమాశ్రయత్వేనాభిప్రేతం. తచ్చ ర్తమతీవివాహలింగం. ఋతుసవేశ
నాతిరిక్తంచేతి || కన్యా యామపి రాగ ప్రాప్తంసమావేశనం || సంభవతీతితున
ధ్రమిత్యం. అనిపిద్ధం సమావేశనమేవ ఖలు శాస్త్రీణాశ్రయత్వేనానూ
ద్యతి. సత్తునిపిద్ధమపి నాజాతలోమ్యాసమా సంవిశేతేతేత్యాదివచనై

హాస్యనృతుమతి సంగమోవిశిష్టనిషిద్ధః. ఏవశ్చబుతుమతీసంగమ ఏవా
 త్రగృహీతవ్యః. పతిత్వంసస్తమేపదే. ఇతిహిస్తప్తదీమాశ్రేణ పరిశ్చ
 పత్తిత్వయోఃస్థితిప్రతిపాదననా భార్యోపగమనవిషేషస్య స్థితిసంగ
 దితి రజోసంతర వివాహాలిద్ధమేవ తదితి. యావతాచ రాగప్రాప్తమేవా
 త్రసమావేశనం వివక్షితం తావతాబుతుసమావేశనా ద్భిన్నరూపమితి
 చాపుస్తప్తప్రాయమేవ । రజోసంతర సమావేశనస్య నిత్యత్వేన విధిచోచి
 తత్వేనరాగతః ప్రాప్తత్వాభవాదితి. శబ్దైక్యమాత్ర నిబంధనప్రత్యభి
 జ్ఞానేనతుకర్మస్వరూపైక్యంసంఘటతే. అగ్ని హోత్రంజుహోతీతివాక్యే
 ఉపసద్భిన్నరిత్యామాస మగ్ని హోత్రం జుహోతీతివాక్యేచైకస్యై
 వాగ్ని హోత్రశబ్దస్యశ్రవణేపి కర్మస్వరూపభేదఏవేతి ప్రకరణాంతరా
 ధికరణే పూర్వత స్త్రియాపితత్వాత్. ఏవశ్చతత్ర యథాఽనుసాదేయ
 గుణవిశిష్టానుపస్థితి రూపప్రకరణాంతరా త్కర్మ భేదః ఏవమత్రాపికర్మ
 భేదస్యైవప్రాప్తేః—వస్తూతస్తు ఏకత్ర కేవల సమావేశనపదం అన్యత్రబు
 తు శబ్దఘటిత సమావేశన పదమితి. నామభేద ఏవవిద్యత ఇతి శబ్దైక్యనిబ
 ధనప్రత్యభిజ్ఞానము. ————— ॥ నామైకదేశేనామగ్రహణం ఇతితున్యా
 యః ॥ ఏకప్రకరణకత్వాదితాత్పర్యగ్రాహక ప్రమాణసత్వేవ ॥ య
 థాజ్యోతిష్టోమప్రకరణగతే వసంతే వసంతే జ్యోతిషా యజేతేతివాక్య
 జ్యోతిశద్దేన జ్యోతిష్టోమస్యగ్రహణం ॥ అత్రసమానప్రకరణ కత్వాద్య
 భావాన్న తాదృశన్యాయప్రసర ఇతి శబ్దాంతరాధికరణేనాపికర్మ భేదః
 యుక్తం చైతత్ ॥ యథాహిత పైపయసి దధ్యానయతి సాచైశ్వదేవ్యా
 మిక్షేతి వాక్యవిహితామిక్షాయాగ ఏవత దసంతరం శ్రూయమాణేనవా
 చిభ్యోవాజనమితి వాక్యేనవాజనంవిధియతాం । వాజమన్నమేషామితిప్ర్య

త్వత్సావిశ్వదేవ పరత్వస్య యథాకథంచిమపపాదస సంభవత్. ఇత్యాశ
 జ్యోత్స్మత్తిష్టగుణావరోధ గుణాంతరవిధానాసంభవాద్వాజభ్యో వాజి
 నమితివాక్యంక్రియాంతరపరమేవేతి పూర్వతక్త్రీరియాపితం. ఏవం విష్ణు
 ర్యోనింకల్పయతు. ఇత్యాశ్చ్యుత్తి శిష్టగుణావరోధ ఆరోహూరు
 మితిమన్త్రాంతరవిధానా సంభవాత్క్రియాంతర పరత్వోపపాదనమేవయ
 త్తం. యథాచమన్త్రాణా ముత్పత్త్యన్వయాద్యోగ్యత్వేపి తాదృశన్యాయ
 ప్రసర స్తథాన్యత్రవిస్తరః. అతఏవమంత్రప్రశ్నభాష్యే ఆరోహూరుమి
 తిమంత్రవ్యాఖ్యానావసరే సమావేశనే జన్యమంత్రమాహ. ఇతి. విష్ణు
 ర్యోనింకల్పయతు ఇతిమంత్రవ్యాఖ్యానావసరేచ ఋతుసమావేశనేజన్య
 మంత్రమాహ. ఇతిచావతారయా మాసుర్భాష్యకారా ఇతిచతుర్ధీకర్మ
 సమావేశన మపికాన్త్రీసంమతమేవ. యావతాచవివాహంగం సమావేశ
 నాంతరమపి తాన్త్రీసంమతమేవతావతాతదన్యధానుపపత్తి ప్రమాణేన
 రజోనంతర వివాహూపి సిద్ధపవభవతి. యద్యపిచైధనమావేశన మదృ
 ష్టార్థం కన్యాయామపిభవతి కృష్ణబాధిత్రవణవత్తథాపి సమావేశనస్య
 రాగప్రాప్తత్వ వల్లనాద్రాగస్యచ ప్రాధాయామేవ సంభవాత్సోధా
 వివాహసిద్ధిప్రత్యూహైవ. ధేమంతుపునశ్చయో నిర్ణయకారాణాంవి
 వాహంగసమావేశనాంతరాసంభవః || తేమామతే ఆరోహూరు మితి
 మంత్రోవివాహంగమితి నసిద్ధ్యేత్ || ఇష్టాపత్తే చాధికారాఖ్య ప్రకరణ
 విరోధః||—యదప్యైక్తం వయోనిర్ణయకారైః—ఋతుసమావేశనాశ్రితమ
 త్రీస్య వివాహంగత్వంనానుపపన్నం||ప్రాయత్యార్థంక్రియమాణమేవాచ
 మనమాశ్రిత్యతదీయాస్వపుప్రాణోపాసనాంగతయాప్రాణవాసస్త్వాదిబు

ద్వివిధానానుసారేణ కర్మాన్వేషణాశ్రయేణస్వతంత్రతయాబహువిధోపా
సనా విధ్యనుసారేణ చాత్రాపిన మావేశనాశ్రయేణ వివాహంగమంత్ర
జపవిధానేనదోషాత్ ॥ కాలాంతర భావిన్యపి సమావేశనే కరిష్యమా
ణస్య మంత్రజపస్యే దానీస్తవ వివాహంగత్వ మప్యేవమేవనానువ
పన్నం కాలాంతరేన సుషీయ మానస్య బృహస్పతినవస్య కాలాంత
రానుష్ఠిత వాజపేయాంగత్వమివ. అయిచ్ఛాన్ ॥ వాజపేయే నేష్ట్యాబృహ
స్పతినవేన యజేతే తివాక్యబలైసలభ్యతే ॥ సురర్శనాచార్య అపి వివా
హకర్మార్థం క్రమజపయోర్విధానమితి బ్రువాణాః కరిష్యమాణ స
మావేశనాశ్రయేణైవమంత్ర జపవిధాన మభిప్రయంతి ॥ అన్యధామంత్ర
జపసమావేశనానాం విధిరిత్యేన బ్రూయుః ఇతి॥ ఏవం సమావేశనాం
తరానం గీకారేపి వివాహంగత్వం నానుపపన్నమేనేతి ॥

నచైతన్యక్త మివ—ప్రాణాపాననాంగతయాఽపిసామాన్యవత్
నేనాచమన్య ప్రాప్తస్యానువాదేన వివిధ్య తద్వియాన్యః ప్రాణవాన్
స్తవ బుద్ధి విధాన వదృశు సమావేశనానువాదేనమంత్ర జపవిధాన
సంభవస్య పూర్వముపపాదితత్వేన కార్యాభ్యానాదపూర్వమితి న్యా
యోన ప్రసరతి ॥ ఎవం కర్మాన్వేషణాశ్రయజేనస్వతంత్రతయా విధి
యమానోపాస నానామివ సమావేశనాశ్రిత మంత్రజపస్య స్వతంత్ర
ఫలార్థత్వా భవాత్తాదృశన్యాయోఽపి నాప్తసరం లభతే॥—కర్మప్రాంత
శ్చైవ్రాశ్రయశబ్దప్రయోగః ॥ యత్రశ్రుతి బోధిత స్వస్వరూప సంపత్తిః
తత్సంబంధే నైవభవతి ॥ —యథాదధికరణత్వం హేమామసంబంధ
నైవ ॥ యథాబధికరణక ప్రాణవాస్తవ బుద్ధిరప్సంబంధనైవ ॥
అత్రచమంత్రజపస్వరూపసిద్ధిః ససమావేశన సంబంధనైవేతి నైషమ్యా

త సమావేశనమాశ్రిత్యేతి వచనస్య సమావేశన కాలికత్వబోధన ఏ
 వతాత్పర్యం || ఏవఞ్చసమావేశన కాలికమంత్రజప ఇవనస్తంశన్యాయేన
 సమావేశనమపి వివాహంగ మిత్యేవాంగీకరణీయమితి వివాహప్రయోగ
 మధ్యకాలిత్యేనై ప్రాపపత్తిర్వర్ణనీయా || రాగప్రాప్తం సమావేశన మా
 శ్రిత్య వివాహకర్మార్థం క్రమజప్యయోర్విధానమితి సుదర్శనాచార్య భా
 ష్యమప్యేవంసత్యేవోపపద్యతే || ప్రజాపతేతన్వం || ఇత్యాదిమంత్రత్ర
 యానంతరం బహుషుమస్త్రీహ్యమాయ మానేష్యసి శేషమితి తేషా
 భ్యేన ఆరోహారుమితి మంత్రమాత్రస్య గ్రహణమపి తన్మంత్రజపో వి
 వాహప్రయోగాంతః పాతీతి జ్ఞాపయంతి చతుర్థాని సమావేశనాచరణ
 మప్యవశ్యకమేవేతి మంతన్వం || ఏవంచవైధర్మ్య సమావేశనాశ్రయేణ
 వివాహంగత్వ నిర్వాహాగసమావేశనాంతరస్య వివాహాంతరగతత్వ
 నిర్వాహాశ్చ నవయోనిర్ణయకారాణాంసేత్స్యతి || ఏవంచాపస్తంబాచా
 ర్యాణాం తద్భాష్యకారాణాం సమావేశనాంతర విధాన ఏవతాత్ప
 ర్యమితి తత్సంత్ర టీకాది పర్యాలోచనేనసిద్ధ్యతి || వయోనిర్ణయకారా
 ణాంతు బాధాయనీయ సమావేశనానువాద శక్త్యాతత్పరిహారాది క
 ఞ్చస్థానఏవ || యతోహ్యపస్తంబాచార్యాణామేవతత్రాభి ప్రాయం
 న్యూపయామ || యదపిజ్ఞేదేప్రాక్తం || — వివాహ్యయావధ్వా బా
 లికాశ్చేన రాగహేతోద్భృష్టార్థస్య వ్యవాయకర్మణస్తత్రా సంభవ
 ఇతి || తదపి న రమణీయం || వివాహ్యయాబాలికాత్వమేవేత్యే తావతాశ్చ
 నిర్ణయాత్ || ఉక్త సమావేశనాన్యథానుపపత్త్యైవ రణీనంతర వివా
 హస్యాపి సాధనాత్ || బాలికాంవివాహేతు సమావేశనాపాక్ష లోపేపి
 నచైగుణ్యం || వివాహస్యనిత్యకర్మత్వేన నిత్యకర్మస్వంగ విశేషలోపేపి
 సాద్గుణ్యసంభవస్య పూర్వమిమామాంసాయాముపపాదితత్వేనసదోపాత్ ||

సహస్రస్మాద్యశా ఇవ మహర్షయోపి సర్వజ్ఞా అనన్తకాన్య సంగతానిచ
వాక్యాని ప్రయుంజీరత్ ॥ ఏవఞ్చార్థాపత్తి ప్రమాణవి సుస్థితమత్రప్రవ
ర్తతే ॥ ఋతుమతీవినా హూనశాస్త్రీయ ఇతిశు వచనమసంగతమేవ॥
సమావేశన శబ్దార్థ విచారణావ్యయమర్థః స్ఫుటిభవతి ॥ నచసమా
వేశనపదస్య బహుజన సంవేశనమాత్రశక్తికత్వాత్కథం తదను సారేణ
రజోనస్తర వివాహ సిద్ధిరితి శంకసియం ॥ పూర్వోక్తకీర్త్యా గౌతమా
చిస్మృతి పర్యాలోచన యాసంవిశేది త్యాదిపదానాం షరస్తరవిధున
భావలక్షణ వ్యవాయపరత్వనిర్ణయన తస్యచ ప్రాధాన్యా మేవసంభవా
త్ప్రేధావివాహసిద్ధై రప్రస్యూహత్వాత్ ॥ సమావేశన మస్త్రీ పర్యా
లోచనాయామపి స్ఫుటంప్రతీయతే ॥ తెనహిమస్త్రేణో ర్నారోహణా
లిజ్జాచివ్యవాయవ్యాపారా ఏవ ప్రకాశ్యంతే ॥ మత్రాణాంజ్ఞా ప్రయోగ
సమవేతార్థస్మాదేకత్వేనైవ ప్రామాణ్యమితవ మస్త్రాధికరణే పూర్వ
మస్త్రీ నిర్ణీతంతత్ర యది మస్త్రీపరిపాదితార్థస్య ప్రయోగస్యచ
సంభంధోనస్యాత్ ॥ తదాతాదృశమస్త్రాణామన్యత్రోత్కర్షవస్యాత్ ॥
పూసానుమస్త్రీణమస్త్రాణామివ పూషదేవతా కేకర్మణి ॥ సచమస్త్రా
దర్శపూర్ణమాసాధికారగత్వ తత్ప్రయోగసమవేతాగ్నాదిదేవతాప్రకా
శనాసమర్థః సన్పూషదేవతాకే క్రియాస్తరే ఉత్కృష్టస్యోఽథి పూర్వత
స్త్రేనిరూపితం ॥ ఏవఞ్చ సమావేశనమస్త్రీస్యాన్యత్రోత్కర్షవస్యాత్ ॥
ఏవఞ్చన్యవాయ ప్రకాశకత్వమవశ్యమంగీకరణీయమేవచ పూర్వస్యావగ్నై
ఇత్యాదిమస్త్రాణామపి బుధోపాసనాదాపినియక్తానాం లక్షణయా య
ధదేవతాప్రకాశకత్వమంగీకృతమవేతనకుత్రాపి మస్త్రాణామన్యత్రీయ
మాన పదార్థైవసాకమసంబంధితి మంత్రార్థపర్యాలోచనానుసారేణ
సమావేశనపదార్థోవ్యవాయవవైదినిశ్చినుము॥ ఏవఞ్చతదన్యధానుపపత్వ

రజోనస్తరవివాహాపిశాస్త్రీయవేతి సిద్ధ్యంతి తదశాస్త్రీయతాపి
దోఽసంగత్వవేతి వర్ణయంతి || వివాహకాలవిమర్శకారాణామసి పర్య
వసితాశయోఽయమేవేతిమన్యామహే.

పరేతు యద్యపి సమావేశనాస్తరం వివాహజ్ఞమాపస్తంబాచా
ర్యాణాం సుదర్శనాచార్యాణాం సుచుచిత్రధావిత దన్యధానుపత్యా
రజోనస్తరవివాహ సాధనం పరంసాస్త్రము తథాహి — సమావే
శనమపి వివాహజ్ఞమితి వదతామః. స్తంబాచార్యశాం నియతమేవ
తదనుష్ఠానమావశ్యకమిత్యే వాభిప్రాయో వర్ణనీయః || నవ్యాంగాననుష్ఠా
నాఽంగిఫలలాభః సంభవతి || అన్యథేకాంగాచామప్య ననుష్ఠానప్రసం
గాత్ || ఏవంచేదపి గోభిలగృహ్యే కేచిచ్ఛత్రుర్థదినే సమావేశనమి
చ్ఛన్తి ఇతికేచిత్ప్రవప్రియోగా త్వమావేశన తదభావయోరుభయోర
పిగ్రహణౌ గ్రహణయోరివవికల్ప ఏవపర్యనసానాదైవికల్పికేషుచ
యథాకామమేవానుష్ఠానస్య శాస్త్రసిద్ధిత్యాద్యదారాగతః సమావేశన
రూపం తదాతదాశ్రిత్యక్రిమజుయోన్యైశ్చ మిత్యభిప్రాయేనైవ సుద
ర్శనాచార్యరాగప్రాప్త్యుత్తమావేశనమితిశ్రిత్యపివాహకర్మాగ్రంక్రమజ
పయోర్విధాన మితివర్ణయామానుః || సియమోసంభవత్త్యనాశలాదివచన
నామవ్యయమే వాభిప్రాయః || సచశజ్ఞనీయం; — రాగప్రాప్తపదేన
లాకతః పూర్వంశాస్త్రప్రసృత్యావిధివిషయః గాగప్రాప్తత్వయోగ్యం
చసమావేశనమేవ వివక్షితీయం. తచ్చపూర్వోక్తకీర్త్యారజోనస్తరమేవ
సంభవతీతి. పూర్వోక్తరవాక్యపర్యాలోచన యారజోదర్శనతః పూర్వ
మేవేదం సమావేశనం సుదర్శనాచార్యైః వివక్షితమితి స్పష్టమేవప్ర
తీతః. ఉత్తరత్రైతత్ స్పష్టిభవిష్యతి. నాపివా. అక్షేధనునిషిద్ధంచ సమా

వేదసమేహిత్ర విషయమును గూర్చి ప్రకారాంతరానుసరణముపినాడు. యద్యన్య
స్మృత్యాభోజనపర్యాయ ప్రతిష్ఠాప్రైవిశేషతః సావరన్యంతథాపి
అవైధానిషిద్ధయాపన్య సమావేశసన్య వివాహసంక్లత్వేన తస్యవివాహ
క్షత్వసిద్ధాంతాసంగత్య ప్రసంగాన్నిత గహణమితివిశ్లేయం. నహిభోజన
పర్యాయవ్రతం రాగతః ప్రాప్తంక్రత్వజమితి కన్యాపినమతం. నచా
సంక్లత్వమేవాస్తామితి శబ్దనీయం. సందంశన్యాయేన తదక్షత్వస్యసాధిత
త్వాత్. ఏవచ్ఛున్నైధమేదం సమావేశసమిశ్లేవాక్షీకరణీయం. వైధానా
చ్చాక్షజాతానాం ప్రధానఫలెనైవనై రాకాంత్యాన్నస్వత స్ప్రళలాపేషై
తిఇతరాక్షానీవ సమావేశసమితి స్త్రీ సంస్కారకమిశ్లేవాక్షీకరణీయం
సచసంస్కారోఽద్యప్త చిక్షేప్సవేతి సన్తై వరపివాదిభిరభ్యుపగతమేవ. ఏ
వచ్ఛునలి పమాపె. నిత్యాద్యతేసంస్కారః కిందృష్టవాన్తైవభవతి ఉ
తాహుసాక్షాదే. నిత్యాద్యాయాం దృష్టఫలవాన్తైవ తాదృశఫలసి
ద్ధిరితి వివాహకాలవిమర్శకాగాతౌ మాశయఇతి తద్గ్రంథపర్యాయలోచ
నేనప్రతీయతే. ఉపపత్తిశ్చైతే ౭త్రసమావేశసపదార్థాన్యధాను పపత్తి
మేవాభిప్రయ స్తీతి మన్యానుపే. సమావేశసపదార్థాన్యధాన్యోక్తీత్యా
వ్యనాయకన్తైవ భోధయతి. తత్రయథా యూపమస్తుక్రీకరోతీతివా
క్యవిహితాప్తా ప్రతిపాదితం యద్యతో దుంబరాదిఖండ సంపాదనే
నైవసిద్ధిః తద్వశో బాధి ఖండసంపాదనమేవా వశ్యకమితి పూర్వ
ప్రతిపాదితం. అద్యతే నూద్యతే స్త్రీన్యక్తిసంపాదనేన సమావేశసన్యయా
పరిధౌ తాద్యతే. ఎవరద్యాన్య స్త్రీన్యక్తిసంపాదనమేవా వశ్యకమితి
సమావేశసన్యయాపరామాదార్యాణాం రబోసంతరవివాహఏవ తాత్పర్య
మితిగమ్యతే. సాక్షాదేవసంస్కారశలకత్వపక్షే లింగకేవలం సమావేశస
దార్థఏవ పరిత్యక్తోభవతి. అపితుదృష్టవాన్తైరకత్వ సంభవేదృష్టఫలద్యై

వాద్యప్రసంగత్య మితిప్రహీనవహ స్తీతివాక్యవిచారావసరేపూర్వతంత్రే
ఉపపాదితత్వాన్మూలభంగోఽపి సమాదృతోభవతి || ఏవశ్చసమా
వేశనాన్యథానుపపత్త్యారజోనంతర వివాహసాధనం యుక్తమేవేతివ్య
యంతి || పరమార్థాన్యాయః సాక్షాదేవసమావేశసమన్వయముపజన
యతి || తస్మాద్వాద్యప్రసంగాదురా అదృష్టఫలం, యత్రదృష్టఫలమపి
ప్రకృతప్రయోగో యోగికేత్ || యథాలవహనసజన్యకైత్యుష్మంవినా
నన్రుగోదాకసిద్ధిః సజన్యమపి ప్రయోగోపయోగిభవతి || అన్య
థాప్రహీనప్రయోగోన్యాయోఽపి దృష్టద్వాలైవ సంసారప్రయోజకత్వాప
త్రైవ్యవ్యత్రవిస్తరః || ఏవంచాత్రదృష్టఫలస్య ప్రయోగోపయోగిత్యా
భావే సాక్షాత్కారమువిరోధోభవతి || ఏవంచాదృష్టార్థమేవేదం సమావేశ
శసమిత్యేవాంగీకరణీయం || సచసమావేశసమన్వయత్వవిశేషోత్పాదక
వ్యాపార విశేషబోధకత్వాత్ప్రయోగానుపయోగ్యమి త్యపివిశేషస్తవ
స్మయోనుసంభవిత్యేవ || తథాచదృష్టార్థోవాభవతు అదృష్టార్థోవాభవతు
సర్వకాఽపినుయాదృశస్త్రీ వ్యక్తిసంపాదనేన సమావేశసన్వయాపసిద్ధిః
న్యాత్తన్వశస్త్రీ వ్యక్తిసంపాదనమేవావశ్యకమితి యుపతివివాహసిద్ధిర
ప్రత్యూహైశితి నాచ్యం || యథాహిచ్ఛలం శ్రవయతీత్యత్రశ్రవిధా
తోః పుణ్యనకూలవ్యాపారశక్త్యాపి విస్తృతి బాధాదదృష్టార్థాభిశ
యదాచి వ్యాపారవిశేషమాత్రబోధకత్వమితి పూర్వతంత్రేనిరూపితం ||
తద్వదత్రాపి సమావేశసమన్వయేనా దృష్టార్థవ్యాపార విశేషమాత్రబోధనే
నవోహత్ || యుక్తం చైతేత్ — యథాహ్యుపసద్భిశ్చరిత్యా మానమ
మగ్నిహూత్రం బహూతీతి వాక్యవిహితోఽగ్ని హూత్రహూ
మోఽగ్నిహూత్రంబహూతీతి వాక్యవిహితాదగ్నిహూత్రహూ
మాగ్నిన్నరూపోఽపితప్రయోగేనైవానుస్థిత్యే || నామాతిదేశేన

తర్థర్థాణాం ప్రాప్తే ॥ ఫలవిశేషసంగంభవ ఏవ ॥ ఫలాదిదేశా
సంభవాత్ ॥ ఏవంనామైక్యేన ఋతుసమావేశన ధర్మమ్రతాలి చేశే
న తర్థర్థాణామేవప్రాప్తిః ॥ ఫలవిశేషసంగంభవ ఏవేభ్యంగీకరణీ
యం ॥ ఏవభ్యుతాద్యత సమావేశనన్యార్థసమాది బాలికా వివాహేష
సంభావ్యమానతయాన రవోనంతరవివాహా సిద్ధిర్భవిష్యతి ॥ తదయంనిర్ణ
లితార్థః ॥ యథాహి— ॥ ఏవంనామైక్యేన ఋతుసమావేశన ధర్మమ్రతాలి చేశే
సర్వేమామసినాబవేయశబ్దేన స్వారాస్యఫలసంబంధాబోధ్యతే ॥ ఏవంపా
ణిగ్రహణసప్తపదీసమావేశనాదీనాం బహూనామేవక్రియాకలాపానాం
సంస్కారమాషఫలసంబంధో బోధ్యతే ॥ తత్రపాణిగ్రహణఫలం య
థాస్త్రీసంస్కారః ఏవంసమావేశనఫలంబిస్త్రీసంస్కారఏవ ॥ సచక్న్యా
యాయుషిసంభవతీతి సతతన్యథానువసత్ప్రివమాణావసరః ॥ యదితుసా
ణిగ్రహణమేవవివాహః తదంగంతు సప్తపదీగమనాదికం తదాపి ద్రవ్య
సంస్కారకర్మసుఫలశ్రుతిరర్థవాదః స్వాదితి న్యాయేనప్రయాజార్థ వాద
ఇవఫలసమర్పకోన భవతీతి ప్రయాజాదీనామి వాద్యష్టార్థత్వమేవ ॥ నచ
స్వతంత్రమేవ సమావేశనం వివాహదేతూర్థదిన విధియత ఇతివాద్యం ॥
తస్యదృష్టార్థప్రేషిణివైయర్థ్యం ॥ ఆద్యష్టార్థప్రేసప్రవాధావివాహసిద్ధితి-
ఘట్టకుష్ట్యామేవప్రభాతం ॥ యత్తుకామసూత్రే సమావేశనపదం ఆద్యం
తదన్యవాయ పరిత్యేన వ్యవస్థా పితిం తదబిఋతుసమావేశనాభిప్రాయే
నైవ ॥ నశుతత్సద్వ్యతత్యరదినసమావేశనాభిప్రాయేణాది ॥

కీర్తించుతున్నావా స్సంబంధిసమావేశనాన్యధానుపపత్త్యాకథం ప్రాధాని
వాహనద్ధిరితి వివేచనీయం॥ తత్రనతావత్ యథాస్రువేనావద్యతి స్వధృతి
నావద్యతి ఇత్యాదిక్థృత ప్రచరణకాండచవాసమోగ్యవ్యం ఆజ్ఞయై

నైవేద్యం స్వధితకరణకానదానయోగ్యత్వం మాంసాదేరేవేతిలర్థసామ
 ధ్యాన్నిర్ణయః కృతః తిథాత్రాపి నధ్యాసహవ్యవాయార్థం శయనాత్మ
 కం సమావేశనమపి తద్యోగ్యామేవకాశ్చనస్త్రియమాక్షిపతీతి ప్రకా
 శేణ తమపపాదనం సంభవతి । ఆజ్యపురోడాశమాంసాదీనామి వాత్ర
 కన్యాయువత్యో రుభయోరపి వివాహసంసాధ్య త్వస్యైతావతాప్య
 సిద్ధత్వేననైషమ్యాయుక్తన్యాయాఽప్రవర్తనాత్ ॥ ప్రమాణాంతర
 విచారణాయాశ్చ కన్యావివాహ ఏవసాధీయానిత్యైవభవిష్యతీతిస తద
 నుసారేణయువతి వివాహసాధనం సంభవతీత్యుపనిష్టాద్విస్తరేణోప
 పాదయిష్యామః ॥ ఏవశ్చాద్యుష్టార్థమేవేదం సమావేశనమితి తాదృశఫల
 స్య కన్యాయామపి సంభవాదర్థబాధాదపిసమావేశనబాధోనభవిష్యతి॥
 ఏతేనకన్యావివాహే సమావేశనరూపాంగం నైగుణ్యేపిసంసాధనసిద్ధిర్భ
 విష్యత్యేవైత్యుక్తం తదపిపరాస్త్రం ॥ తథాహి—కింసమావేశనంప్రౌఢా
 వివాహమాత్రాజ్ఞమితి వివక్షితం ॥ ఉతవివాహ సామాన్యాజ్ఞమితి ॥
 నాద్యః ప్రమాణాభావాత్ ॥ సమావేశనవిధానానువపత్తిరేవతు ప్రమా
 ణసంభవతి నిరస్తత్వాత్ ॥ సద్విత్తీయః కన్యావివాహానన్త్యత్వస్య భవ
 తై వోపపాదితత్వేన పూర్వాపరవిరోధాత్ ॥ క్షిప్రనిత్యకర్మసుప్రధాన
 కర్మనైగుణ్యేఽపి ఫలసిద్ధితి నకన్యాపిసంమేతం ॥ సమావేశనంచ ప్ర
 థానకన్త్రైవప్రయాజాదివదితి పూర్వమేవ నిరూపితం ॥ ఏవశ్చసమా
 వేశనరూపాజ్ఞలోపే సంసాధనస్యైవలోకః స్యాదితికన్యావివాహ పక్షమే
 పిశాస్త్రీయంసున్వానానాంభవతాంమతేకీదృశం వా సమావేశనమున్మా
 ప్యేత ॥ కథంవా తాదృశస్యసమావేశనస్యాపి అపస్తంబాచార్యాది సం
 మతత్వముపపాద్యేత ॥ తత్రయాదృశయుక్తిర్యుక్తాకమర్థసాధికా తాదృ
 శీయుక్తిరేవాస్మాకమప్యర్థసాధికా ॥ యావతా సమావేశనముభయ

సాధారణమేవయుష్మాభిరుపపాద్యతేతావతా కథమన్యథాఽనుపపత్తి
ప్రమాణావసర ఇతి భవంత ఏవవిదాఙ్మూర్ఖవృన్తు ॥ యచితుఙ్ముతుసమా
వేశనాదతిరిక్తమేవ సమావేశనం శేషంసమావేశనేజపేదిత్యత్ర వినత్య
తేచేదపిసమావేశనం నవివాహంగం ॥ యతోహిఙ్ముతుసమావేశనాద
తిరిక్తం నిషేకాపరపర్యాయమపి సమావేశనం ఙ్ముతుసమావేశనతః
పూర్వమనుష్ఠేయతయా స్మృతిజ్యోతిశ్శాస్త్రాది పర్యాయచనాయామ
వగమ్యతే ॥ తదేవసమావేశనమత్రవివక్షితమితి ॥ అయమాశయః ॥ ని
షేకోహిపుణ్యదినేఽనుష్ఠేయతయాశాస్త్రేణచోద్యతే ॥ చతుర్థరాత్రస
మావేశనమపి జైమిన్యాదిభిః పారస్కరహరిహరాదిభిశ్చ చతుర్థరాత్రే
వఞ్చమాదిపుణ్యరాత్రేవాఽనుష్ఠేయతయాప్రతిపాదితం ॥ ఏవఞ్చపుణ్య
దినానుష్ఠేయత్వసామాన్యాత్ చతుర్థరాత్రసమావేశనమపినిషేకవనేతి
నిశ్చయతే ॥ చతుర్థరాత్రత్వేన పుణ్యదినత్వవృన్తు సర్వేషామపి సమ్మతమి
తినదోష ఇతి కేషాంచిదభిప్రాయః పరిగృహ్యతే ॥ తదాఽపినర్తమతీవి
వాహసిద్ధిః ॥ శేషపదస్వారస్యభజ్జః పరందుష్పరిహరః ॥ యథాచనిషేక
పదేన బాహ్యసంయోగ ఏవ వివక్షితః తథాకామసూత్రాదావ్యక్తం ॥

స్మరణంకీర్తనంశేలిః ప్రేక్షణంగుహ్యభాషణం ॥

సంకల్పాభ్యవసాయశ్చ క్రియానిర్వృత్తిరేవచ ॥

• ఏతన్నైఘనమస్తాంగం ప్రపదంతిమనీషిణః ॥

ఇతివచనప్రతిపాదితేషు బహునామంగ్రానాం కన్యాయాహుతి
సంభవాన్నకథించిదపి సమావేశనాన్యథానుప పత్యాయవతి వివాహసి
ద్ధిః. యదాతు -బ్రహ్మచర్యంనామగుప్తేన్ద్రియావికారః. ఇతియోగసూ
త్రానుసారేణ గుప్తేన్ద్రియావికారస్య బ్రహ్మచర్యపదార్థతయా కన్య

కాదీర్త్యక్షిదన్మరమాత్రేహాక్షిరచిక్ష్యకాముకవర్జిస్త్య గుప్తేంద్రి
యవికారస్త్య సంభావ్యమానతయా సహశయనాదీనామపి కలాపానాం
విద్యమానత్వేనైత రాంతస్త్య సంభావ్యమానతయాచ ముఖ్యసమావేశసమ
పికన్యాయామపిసంభవేదేవ॥ అనంత్యైతం పుష్పహీనాం కన్యకాం
యోద్విజాగ్రమః రత్నమిచ్ఛతేపాపాత్మా సుకంఠూతిహుణం. ఇతివద
తాం మార్కండేయాచార్యకౌషిప్య త్రాసురూలత్వాదితివిభావ్యతే.
తదాప్యప్తార్థ సమావేశసాంగీ కా రేఽపి నయువతి వివాహసిద్ధితి మంత
న్యః ॥ వ్యనాయోనామగుప్తేంద్రియ వికారవిదేతి తునవివాదాస్పదం ॥
ఎతేన సమావేశసపక్షస్త్య దృష్టార్థ వ్యాపార విశేష తక్తత్వాన్వప్తఫలస్త్య.
చ ప్రాయామేవసంభవాత్సి మువేశసం వామనభౌగోపాన్వయసంభవం
శయసమితివదతాం మువర్తనాచార్యాణాం యువతివేదాహ ఏవతాత్పర్య
మితి శబ్దావిపరాహతా ॥ ఏకాన్త చాన్వయసంబంధి సమావేశనాన్య
థానుపపత్త్యా నయువతి వివాహసాధనం యుక్తమితి వణాయంతి ॥
తత్సిద్ధం— సమావేశసమత్రాంతర ముద్రనముదాయకరణిక్రియార
లాప ఏవపవాహాచార్యః ॥ సమావేశసం వ వివాహంగమేవ ॥ సచార్య
ప్తార్థ వ్యాపార విశేషమేవ ॥ తద్విధానుప పత్త్యాచన యువతి వివాహ
సిద్ధితి చాపస్తందీయ సమావేశసవిధిపర్యాలోచనం నిశ్చయతే ॥
ఎతేనగృహ్యంతర గతసమావేశన విధయోపన్యాఖ్యాతాః॥

అథప్రసంగాదంతరేతాపి ఆపస్తంబాదిగృహ్యసూత్రాణాం
రజోనంతర వివాహశాస్త్రీయతాయాం తాత్పర్యమస్తిసపతి విచారయా
మః ॥ తత్రనయోనిర్ణయకారాః ॥ రాతాంపాలీంసుత్రాం స్వనుజాం

పర్వకారీం పర్వయేదితి, రాతామపి స్త్రియం పర్వనీయకోతా పరిగ
ణయతామానస్తంబాచార్యాణాం ఋతుమతీ వివాహనిషేధ ఎవతా
త్వర్య మభ్యవగమసీయం ॥ రాతామితిహిపదం సుచర్యనాచార్యా రమ
ణి లీలా ఋతుస్నాతాచేతి వివృణ్వతే ॥ యదిహి ఋతుమతీ వివాహ
ఎవాపస్తంబాచార్యాణాం సమావేశేనాదిల్లిన్దేన తాత్పర్యం ఇతిస్యాత్తదో
క్షసూత్రవిరోధోదృష్టపరః వస్తు తస్తు సమావేశనయాపాంగవిధానేపి
తేహంతాత్పర్యంనాస్తీతి పూర్వముపపాదితమితి నూభయవిధవివాహ
తాత్పర్య కల్పనాయా అపి అవకాశ ఇతిమంతవ్యం ॥ ఇచ్చ—యదామ
లకద్వాపాస్సానన్దేవాం బ్రాహ్మణప్రతిషిద్ధాని కర్మాణి సంశాస్త్రీ ఇతి
సూత్రవిపి ఋతుకాలతః పూర్వమేవ వివాహసాధగ్గుణి జ్ఞాపయ
తి అసహాయదారిజన్వలాభవతి తదాతస్యైతేతరీయ శ్రుతాసంహి
తాయా—2—5—1—ప్రశ్నై ఉక్తాధర్మాన్వరేణా పదేష్టవ్యత
యాచాన్యభిప్రేతి సంకోచంవినావ్యాఖ్యానేసిద్ధ్యతి. వివాహసన్త
కాలికస్త్రీకాలావచ్ఛేదేన ధర్మసంశాసనమేవాచార్యోభిప్రేతీతి తుభవ
తాంమతే సమావతీతి ॥ తచ్ఛసయుక్తిం!—వివాహప్రాకారాలికరిజఃకా
లెరవివృలాధర్మానుష్ఠానానావశ్యకతాది కల్పనై ప్రమాణాభావాత్.
ఏత్రాదినా తస్యోక్తి పదేశవిధాన పరివిధ్యస్తరకల్పనాయాన్తు నిర్మూలా
యాముక్తవిధానం నిరర్థకంనుపద్యతే. సకృదేవహిధర్మో పదేశోవిధియ
తే సప్రతిరజః కాలముపి యేనవివాహసంతకకాలిక ధర్మో పదేశవిషయ
కల్పేనోక్తవిధి సాధ్యస్యంభవేత్. ఏవంబోధాయనాది గృహ్యదిగత రజ
న్వలాధర్మోపదేశ విధానముఖరజోనంతర వివాహపక్షేనోపపద్యతే.
తత్తత్పూర్వోత్తర పర్యాలోచనాయా. మపిగృహ్యసూత్రాణిఋతః
ప్రాగెవస్త్రీణాంవివాహంకర్తవ్యం బోధయన్తినిన్దినితేతమాపస్తంబా

భిప్రాయమావేదయన్తితిసిద్ధం. అన్నిన్నే వక్రమేయదిదైవాద్యతుః సమా
వేశనమపి సమావతతి తదాత్రోహోమముతిమంత్ర ఇతి సుదర్శనాచా
ర్యభాష్య మప్యవతల్పతయా ౭భ్యనుజ్ఞాతద్వాదశాది వయస్కస్త్రీ
వివాహే దైనాయత్రేనా తర్కితోపసత్తేన రజసానుధ్యే వినాహంయది
ఋతుమతీ తదభిప్రాయేనేతి న రజోనంతరవివాహేల్లింగం. మధ్యవివాహే
యారజోవతీ తస్మాదినత్ర యాపగమానంతరమేవ క్షేపహూమసమా
వేశనాదిః మితి సమావేశనదవ్యయమప్యేకకాలికమేవ సంపద్యత ఇతిహో
క్తమేవ. తథాచోక్తం.

ప్రధానహూమ నిర్వృత్తికుమారీయదినార్తనా॥

త్రిరాత్రైఽపగతే వశ్పాచ్ఛేషం కర్మసమాపయేత్. ఇతి.

స్మృత్యన్తరేవ-వివాహహూమప్రప్రకానై యదేకవ్యాపకమస్తి॥

త్రిరాత్రుదంపతీస్యాతాం పృథక్పూజ్యాసనాశః॥

చతుర్థహనిసంప్రాప్తి తస్మిన్నగ్నాయభావిధి॥

వివాహహూమంకుర్యాత్ మిత్యాదిక్రమేన॥

ఇతిరజఃప్రాదుర్భావ్య చతుర్థదినమారభ్య సోదశదినాన్వస్తు
యానిద్వాదశదినాని తాన్యేవ ఋతుః మావేశనస్య కాలభిజ్ఞానోదేశదినా
నస్తరం వివాహానుష్ఠానే ౭ప్రాప్తత్వా దనియత ప్రసజ్జమేవస్తసమావే
శనమితి వర్ణనై దైవాదితిపక్షం నిరర్థకంధవతి. ఏవశ్చాపస్త్రుదాద్యాక
యో రజోనంతరవివాహాన ధర్మవేత్తేవ స్వప్నప్రసీయతే ఇతివర్ణ
యన్తి.

వివాహకాల విమర్శకారాస్తు—గృహ్యవిదారారంభేణ వయోని
ర్ణయకారైరేవ కాదాచిత్కారవస్య గుణదోషకోట్యోరప్రవేశ

స్య వణః-నైవాత్ర పగంతస్య దోషయ్యేన వర్తనె పూర్వాపరవిరోధోభ
 పెదితి. ఋతుస్నా తావత్సమజయేదిత్యస్య గృహగతపరయిత్యబ్రాహ్మణైః
 యోజితపరిమితర్తుకాలాన చ్చిన్నస్త్రీపరణ నిషేధఏవ తాత్పర్యం ఋ
 తుస్నా తాశ్చిత్త్య తస్మై ప్రయోగాత్. ఋతుస్నా తావివాహనిషేధ
 మూత్రేణ ఋతుమితీహివాహనిషేధవచనా సంభవాత్. యద్యప్యత్రపక్షే
 వివాహచతుర్థతేన ఋతుసమావేశసన్యా నియతస్యాపి ప్రసంగోనా స్తీ.
 ఇత్థంభూయది ఋతుసమావేశసమపి సమాపతతీతి సుదద్భనాచార్యభావ్య
 విరోధః. తథాపివింశాదితిన వివాహానుష్ఠానైవైవాన్మధ్య వివాహంర
 దోషవర్తనచనతి చతుర్థాదినవర్తు సమావేశసమపి ప్రసక్తమేవేతినదోషః.
 యదామలసద్వాసాః స్వాస్థనైవాంబ్రాహ్మణ ప్రతిషిద్ధానికర్మాణిసం
 శాస్తి. ఇతిసూత్రపదిపదసయనాంతర కాలికానాం బ్రహ్మచార్యసీ
 త్యాదివ్రతాను శాసనానామిద, వివాహానంతరవ్రతాను శాసనానా
 మపి వివాహితావిషయకత్వమేవ యుక్తం. ఏవంభూవివాహపూర్వకాలి
 కారజః కాలాధర్మహీనావేత్యై వాగ్గీక్రియతే. ఉక్తసమావేశసన్యా
 భానుప పత్యారజోనంతర వివాహసన్యాపి శాస్త్రీయత్వమేవేతి తదవిరో
 ధో తస్మాత్ప్రసయసన్యాపి యుక్తత్వాత్. యదిపునః వివాహపూ
 ర్వరజః కాలేష్యపివ్రతానుస్తాన మావశ్యకమేవేత్యాగ్రహః తదాపి
 మాత్రాదిభిరేవ దానిమితతమపదేశ సంభవ ఇతి నకోపివిరోధః.
 తస్మైవేదాసీమన్యాచారాత్. సిద్ధస్యాప్యన్యతపదననిషేధస్య సంసా
 రార్థంనియమార్థంచ పునరనుశాసన వద్ధాతస్యాపి రజస్వలాధర్మస్య సం
 సాకార్థం నియమార్థంభూ పునరనుశాసన మితి సూక్తసూత్రవై య్య
 ర్థ్యం. కిచ్చప్రథమర్తుకాల ఏవ వ్రతానుస్తానమావశ్యకమితి ఆపస్తంబా
 శయఇతి కల్పనమపిసంభవతి. నిష్క్రయసిద్ధికావైద్దివ్యతీయద్యుతుకాల

ఏవబ్రాహ్మణప్రతిపిద్ధ కర్మానుష్ఠానం నప్రథమస్తకాభేదవీతి స్పష్టం
ప్రతిపాదనాత్. అన్యథా తద్విరోధాపత్తైః. ఉక్తంహినిర్ణయసిద్ధా—
ప్రథమైవిశేషః స్మృతచన్ద్రికాయాం.

ప్రథమైతత్పుష్పిణ్యాః పతిపుత్రవలీ స్త్రీయః.

అక్షతైరాసనంకృత్వా తస్మిన్స్తామపవేశయేత్.

హరిద్రాగంధపుష్పాదీన్ద ద్యస్తాంబూలకంస్వయం॥

దీప్తైర్హిరాజనంకుర్యాత్స వీపే వాసయేన్దృపా॥

లవణాపూపముగ్ధాదీన్ద ద్యస్తాభ్యస్తశక్తీః॥ ఇతి.

తథాద్వితీయైః తన్నియమానాహ. మదనపారిజాతేదక్షః.

అజ్ఞానాభ్యజ్ఞానం స్నానం ప్రవాసందస్తథావనం॥

నకుర్యాత్సార్తవానారీ గృహణామీక్షణంతథా॥

అత్రిరపి—వర్జయేన్దృఘమాంసజ్ఞాతైఃఖర్వేచభోజనం॥

గంధమాల్యందివాస్వాపంతాంబూలంచాస్యశోధనం॥

ఇతిఏతదనుగుణమేవ లోకాచారోఽపిదశ్యత ఇతి నిరూపయంతి॥

పరేతు—పూర్వాపరవిరోధేన వయోనిర్ణయం గూఢయంతో

భవంతపవకథం తదన్యథానుపపత్త్యా రాశాంవర్జయేదితి ద్వితీయవ్యా
ఖ్యానస్య గృహగతవరయిత్పు బ్రాహ్మణసంబంధి వరణవిషయకత్వే
నూపపత్తిః॥బ్రూయుః॥యదిపునరేవముచ్చేత నవయంతదన్యథానుపపత్తి
ప్రమాణమేవ సంకోచనిమిత్తంమన్యామహే॥కింతుప్రమాణాంతరమేవే
తి తదాపితాదృశప్రమాణమిదమితి నిరూపణం వినాభవదీయ స్రతిజ్ఞా
మాత్రస్యార్థసాధనత్వం నసంభవతి ॥ ఋతుస్నాతాశబ్దావినయోదశ దినా
వచ్చిన్నస్త్రీపరః ॥ కింతుఋతుమతీషర ఏవ ॥ ఏవశ్చేదపి॥

ఋతుస్నాతాః తుయోభార్యాం సన్నిధానౌపగచ్ఛతి ।

ఇత్యాదౌ సోశశదినావచ్చిన్నాయావవగ్రహణం శాస్త్రాంతరపర్యా
లోచనై నైవేతి సకోఽపి వోషః ॥ రమణశీలా ఇతి ప్రథమవాఖ్యానమప్య
స్నాక మేవానుకూలం ॥ యథాచరమణశీలాత్వం ఋతుమతీత్వం ఋతు
స్నాతాత్వమితిచానగ్ధాంతరం తథాన్యత్రవిస్తరః ॥ ఏవం వాదికథయావి
చారణాయాం రాతాంషర్జయేదితి సూత్రయతా మాచార్యాశాస్త్రుతమ
తీ వివాహనిషేధ ఏవతాత్పర్య మిత్యే వాణీకరణీయం ॥ తైరేవాచా
రైః యదామల వద్వాసః స్యాదధైనాం బ్రాహ్మణప్రతిషిద్ధానికర్మా
ణి సంశాస్త్రీతి సూత్రేణ ప్రథమర్థ కాలానుష్ఠేయ ధర్మానుశాసనస్య
పలికర్తృకస్య సూత్రణాత్ తస్యయువతి వివాహపక్షేఽనుపపన్నత్వా
త్ ॥ సచోక్తవ్రతానుశాసనం ద్వితీయాద్యృతుకాలానుష్ఠేయ వ్రత
మాత్రవిషయకం ॥ నిర్ణయసింధుకాచైద్దితీయాద్యృతుకాలావచ్చేదేనై
వవ్రతానుష్ఠానావశ్యకతాయాప్రథమక్తా తదనావశ్యకత్వబోధసమూర్హ
కందక్షాదిస్మృత్యనుసారేణ సిద్ధాంతితత్వాదితశ్చింత్యం ॥ నిర్ణయసింధుకా
రోభిర్నుధర్మానుశాసనం ప్రథమద్వితీయాదిరజః కాలభేదేనస్మృత్యనుసా
రేణ సత్యంప్రతిపాదయతి ॥ నహితావతాప్రాశమికరజః కాలోపిధర్మవిహీ
నఇతి వర్ణయితుంశక్యతే నచప్రతిషిద్ధధర్మమాత్రోపదేశ సైవవాపస్తం
బాచాచ్యైః సూత్రణాంప్రతిషిద్ధానాం చ ద్వితీయాదిరజః కాలికత్వా
త్తస్మతానుసారేణ ప్రథమరజః కాలోధర్మవిహీనపివేతివాచ్యం ॥ ఏషాం
తుసర్వస్మత్యైకవాక్యతానా వ్యక్తేత్యాశయః ॥ తేషాంమతే ఆపస్తం
బసూత్రాణామపి స్వత్యంతరావిరోధేనౌపపత్తి వర్ణనస్యానావశ్యకత్వా
దాపస్తంబసూత్రం ద్వితీయరజః కాలికత్వేననేతుంశక్యం ॥ యేషాం
సావశ్యకాతేషామపి బ్రాహ్మణప్రతిషిద్ధాని ఇతి సూత్రేప్రతిషిద్ధ పదస్య

విహితధర్మపరిమళకర్తవ్యమన్యంగీకరిణీయమేవేతిప్రథమరజః కాలభర్తృని
హీనతావాదో నిగాలంబననచేతి మన్యామహేయధావప్యమన్యనతః
పూర్వం ధర్మానుష్ఠానం నానశ్యకం ఏవంవివాహతః పూర్వం రజస్వలా
ధర్మానుష్ఠానం నానశ్యకమిచ్ఛేత్రితు స్తప్రమాణం పశ్యామః ॥

అయమాశయః—యథాహిధర్మాచరణం ప్రత్యుపసితత్వ మేవ
ప్రయోజకంనైనం రజస్వలాధర్మానుష్ఠానం ప్రతివివాహితత్వమేవ ప్ర
యోజకం ॥ కింతురజస్వలాత్వమిత్యన్యత్రవిస్తరః ॥ మాత్రాఽభివ్రజను
శాసనంతునతికర్తృకాను శాసనమైవశాస్త్రస్థిత్యాన్నశాస్త్రసంఘ
తం ॥ అతివీచననియమాన్యన్త సంశాసన నోచుత్తేనోపపత్తి పిర్జనముప
సంగతం ॥ ధర్మాచరణాపగమస్య నియమాన్యయన విధాయకశాస్త్రే
జేవ వివాహపూర్వకాలిక ధర్మానగమస్య కేనాపిశాస్త్రేణాప్రాప్తత్వా
త్ ॥ ఇదానీంతనాచారస్తు శాస్త్రవిరుద్ధోంధపరం పరాన్యాయప్రాప్తో
ప్రమాణ మితిపశ్యామః ॥ ఏవశ్చసర్వభారదస్వలాధర్మానుశాసన విధాన
పరాపస్త్రుచాచి సూత్రపర్యాలోచనయాఽపిరజోసంతరవివాహాఽ
శాస్త్రీయ ఇతి సిద్ధ్యంతి వర్ణయన్తి.—ఏతేన యదీదైవాదృతు సమా
వేశనముపి కర్తవ్యం న్యాయిత సుదర్శనాచార్యభాష్యస్యాపి వినై వల్లశము
పపన్నస్యాత్కైశే నాథాంతరపరత్వ వ్యవస్థాపనముపి పరాస్తం. యథా
చ—అన్యోనై నామభిమన్త్రీయతే ఇతిసూత్రస్థ సుదర్శనహరదత్తాక్షిభా
ష్యానామప్య పపత్తిస్తథాపూర్వజేవ సూచితం. నై దేహేషు సద్వ్యవ
వ్యవాయోదృశ్యతేతితావచారవిశేషస్యజేవిశేషప్రతిపాదనపరమిత్యే
వవాక్యశేషాదినా స్పష్టంప్రతీయత ఇతిసకధముపి భవతామనుకూలమితి.

అత్రకేచిత్ — రజోసంతరవివాహ భువ్వగమేపి కదాచిదేవవి

వాహచతుర్థదినే యుగుసమావేశసన్యక్రమంగః. నతుసర్వదా. తత్రచవి
నాదైవమన్యోన్యప్రహేళుర్నాస్తీతివైవాదితి విశేషణమువపన్నమేవేతి
వర్ణయన్తి—తత్ర వయోనిర్ణయకారాః కార్యసామాన్యం ప్రతిస్థిస్య
దైవకారణత్వే స్యాత్తానువాదోనిర్భకః. దైవస్యద్వైవకారణత్వే మి
స్యసంభవమక్రికమేవేతి దైవవదన్వాదిః భజిత్తదవస్థవేతివర్ణయన్తి.
ఏతేషాన్తావశయః వర్ణాశ్రమకాండే ప్రధానభూమినిర్వృత్తైః ఇత్యాది
వచనైః. కాయకృచ్ఛగ్రాహ్యాయతాది పూర్వకమేవమధ్యే వివాహం
రజస్వలాయావసరిగ్రహణ్యత్వే ప్రతిపాదనాత్. హేమాద్రావపి=
వివాహేవితతేయన్తే ఇత్యాదిసర్వవచనశేషతయా నిర్దిష్టేన పూర్వంపు
ష్పననచేత్ ఇత్యంతిరమధ్యవివాహం రజస్వలాయాః ప్రాయశ్చిత్తవి
ధానానంతరం వివాహతః పూర్వంపుష్పనత్యాః ప్రాయశ్చిత్తకతేనాపిన
శుద్ధిరితి వర్ణనాద్వ ఉక్తగుర్వద్యమేనాపి పుష్పవతీవివాహానశాస్త్రీ
యైశ్చి నిర్ధౌ తదపిరోక్తేనైవ సువర్ణనాచార్య భాష్యతాత్పర్యకల్పనమపి
యుక్తం. ఇతి.

•
వివాహకాల విమర్శకారామ్.

•
వివాహేవితతేయన్తే హేమామకాలఉపస్థితే.

కన్యామృగుమతీందృష్ట్యా కథంకుర్వన్తియన్త్వాకాః॥

స్నాపయిత్వాతుతాంకన్యా మృగయిత్వాహుతాశసం॥

యుజ్జానహేమామంకుర్వీత తతః కర్మప్రయోజయేత్॥

ప్రధానహేమామేనిర్వృత్తే కుమారీయదిసార్తవా॥

త్రిరాత్రైపగతే వశ్చాచ్ఛేషం కర్మసమాప్యయేత్

స్తృతిభాస్కరే-వివాహహేమామేప్రక్రాంతే యదికన్యారజస్వలా॥

త్రిరాత్రంచంపతీస్యాతాం పృథక్పయ్యాననాశనా॥

చతుర్థేహానిసంప్రాప్తై తస్మిన్నగ్నాయధావిధి॥

వివాహ హోమంకుర్యాత్ మిత్యాదిస్తృతిసంగ్రహః.

ఇత్యాదివచనైః ఋతుదర్శనస్య దోషత్వమాత్రంవర్ణితం వర్ణా శ్రమకాండః సతుప్రసమరజోదర్శనస్యదోషత్వం. తన్నిబద్ధనప్రాయశ్చిత్తాదికంవా. హేమద్రౌపదు—గౌతుమః.

వివాహ శేష హోమాత్స్త్రియ భూర్యాచధమా ర్తవా॥

తత్పతిస్సానమాశ్చోక్షా ప్రాయశ్చిత్తమిహర్హతః॥

హవిస్త్యతిరిమా అద్భిర్విభూన్తాం న్నానయన్మదా॥

కృత్యాతదాచరేత్కృచ్ఛం హానిసంకాయసంహితం॥

ఏవంనై ప్రత్యహంకుర్యాత్ సంచమేహసేపూర్వపత్॥

స్నాపనుత్వాపరీథాయ పూర్వపన్నుర్ధవాసనా॥

పూర్వవజ్జహుయాన్వహన్నా తత్కన్ద్రాయణంవృథక్॥

కృత్యాతుపాశశుక్లస్తా మన్యథాచోషసంభవో॥

తదానింసపరిత్యాజ్యా పూర్వంప్రవృత్తీనచేత్ ॥

సయోగ్యాహోవ్యకవ్యై ఘనానాశీవృషశీధవేత్ .

ఇత్యాదివచనైర్విధీయమానం బలవత్తరప్రాయశ్చిత్తాదికం స్రగ మా ర్తవవిషయమేవేతి స్పష్టంప్రతీయతే ఏవశ్చవై ద్యనాథ దీక్షితీయవ చనానాం నిమిత్తగతవిశేషాశ్రివణా త్పరిగమ్యతీయాది రహోవిషయ కత్వమేవ కల్పిత ఇతి నిమిత్తగతప్రాధమ్య తదభావాభ్యాం కల్పయో రపితదీయయోః పరస్పరభిన్నత్వాన్నాపసంహారాతి నిబద్ధనకృతోరుధ యోరపి సమానార్థ తాత్పర్యవర్తనమసంగతమేవ.

యద్యత్పుత్రం—వివాహతఃపూర్వంపుష్పవత్యాః ప్రాయశ్చిత్తశతే
నాపి సమర్థురీతిచాపి హేమాద్రావుపపాదితమితి—తదపినసజ్జతం ॥

తదానీన్తకరిత్యాద్యాపూర్వం పుష్పవతీశచేత్ ॥ ఇతి పచనంహి
సతావశూర్వమపుష్పవతీ మధ్యేవివాహాద్భి సజ్జతపుష్పమూకన్యా తా
దృశక్రియాః పృథుత్వానీకగుర్భిలోకనన్వారా పూర్వపుష్పవత్యా
ప్రాయశ్చిత్తశతేవాక్యశుద్ధిం బోధయతితి వర్ణయితుంశక్యేత్ ॥ నయాగ్యా
మాప్యకన్యేషు సాకన్యపుష్పవతీన్సృతా ॥ ఇతివాక్యశేషేతానన్వయాప
త్తేః । ఆకాంక్షామూమేవగుణ పరస్పరాన్వయోనానా కాంక్షాయాం॥
యవాదమూర్ఖం పుష్పవతీనచేదనత్యాజ్యేనమన్వయస్తదాఽపరిత్యా
జ్యానాం పృథురీత్యాదీర్భిరద్యాదీర్భిరసగవతి ॥ పుష్పవతీంచేదిత్యత్రఘ
టాపుష్పవతీనానమైత్యేవాన్యే పరామర్శేనసంభవతి ॥ సర్వనా
యాం ప్రధానమరామర్శప్రాయపాత్త్వకత్వాత్ ॥

యత్తదైవత్—నిష్క్రయసింధుకానైరపి

కన్యాపుష్పవతీశుద్ధాం కృత్వానిష్క్రలిమూర్ఖః ॥

శుద్ధింపకారయత్త్వతాం ఉద్వహేదన్యశంసః ॥

ఇత్యాశ్వలాయనస్త్రియసారేణవివాహతః పూర్వంపుష్పవత్యా ఆపి
పృథుత్వానీశుద్ధిశిశరవాత్ ॥ యన్యపి విత్యాకాదీనామపి పృ
థుత్వేనవిధాన్యాం నిష్క్రయసింధుకారాణామృతుపతీ వివాహా
నయుక్తశ్చే వాభిప్రాయః ప్రితీయతే; తథాఽపియఃశక్తోఽపికాలేనద
దాతి తద్విషయమితి సూధవాచాగ్యాభిప్రాయానుసారేణతేషామపి తద
భిప్రాయ కల్పనాన్నదోష ఇతి వర్ణయంతి ॥

పరతు వల్లాశ్రమకాండే నిమిత్తగతప్రాథమ్యాశ్రవణమాత్రేణ
 ద్వితియాస్తవ విషయూకరణం నయుక్తం | అశ్రుతస్యాఽపితస్య వాక్యా
 ంతరైక వాక్యతామాత్రేణ ప్రతీతినంభవాత్ || అన్యథాద్వితీయత్వా
 దీనామప్యశ్రుతత్వేన భవదీయసిద్ధాంతాఽపి కథంసిద్ధి ముపేయాత్ ||
 ఏవంచోభయోరపి నిబంధనకృతోరేకార్థ తాత్పర్య కల్పనమేవయుక్తం |
 యజ్ఞానాది హేమామాదిసమాన నై మిత్తకాది ప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చైకత్వ
 మిత్యన్యత్ర విస్తరః || యదపిపూర్వం పుష్పవతీనచేదిత్య స్యాన్యథైవా
 భిప్రాచ్యోవర్ణనీయ ఇత్యుక్తం తత్రప్రతిబ్రూమః || యశ్యపినిర్ణయసింధు
 కారైః వివాహతః పూర్వమపి పుష్పవత్యాః ప్రాయశ్చిత్తాదికంప్ర
 తిపాదితం; యన్యపిచ నయోగ్యాహవ్యక వ్యేషసాకన్యా వృషశీస్సృతా
 ఇతివాక్యశేషేతచ్ఛబ్దేన పూర్వం పుష్పవత్యాః పరామర్శేన సంభవతీతి
 పూర్వంపుష్పవతి-ప్రథమార్తవా ప్రాయశ్చిత్తైకృతే అపరిత్యాజ్యా || న
 తేత్-అకృతేషు ప్రాయశ్చిత్తేనయోగ్యా హవ్యకవ్యేషు ఇతిన్యాఖ్యాన
 మేవయుక్తమితిభవతాం ప్రతీతిర్విద్యతే; తథాఽపి కృత్వాషు పాప
 శుద్ధాస్తా మన్యథాదోషసంభవాః || ఇతిపూర్వవాక్యార్థస్యాపి అనెన
 వర్ణనాపా ననుక్త్యదాషోభవెత్ || ఏవముప్రకమఏవమధ్యవివాహంప్ర
 థమార్తవాయా విశిష్టగ్రహణేన పూర్వంపుష్పవతీనచేదిత్య నేనపున
 రనువాదోఽపినిర్ధక స్సంపద్యతే || తథాపూర్వశ్చదైవసావధికార్థబోధ
 కేనప్రాథమ్యవివక్షాసంభవమక్తికా || నచేదితిచేచ్ఛబ్దసుటిత వాక్యార్థ
 పూరణం ప్రతిప్రథమార్తవదన్యైవసామర్థ్యమితి అపొబ్ధ ప్రాయశ్చి
 త్తాకరణస్య వివక్షాచాసంభవమక్తికేత్యాది బహువోషకలుషితత్వాచ్చ
 వదీయ వాఖ్యానంనయుక్త మితి వయోనిర్ణయకారీణాం వ్యాఖ్యానమేవ
 సముచితమితిపశ్యామః. యావతావివాహమధ్యకాలిక ప్రథమార్తవవి

షయ ఏనై తాదృశప్రాయశ్చిత్త విధానంతావతావివాహతః పూర్వం
రజోదర్శనతతోఽపి గురుతరప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన మేవావశ్యమితినిర్ణ
యసిన్ధుకారైరపి కన్యానరపిత్రాదీనాం సర్వేషామపిప్రాయశ్చిత్తంవి
హితమితికేవలకన్యా శుద్ధిమాత్రేణ నవృషభీత్వ నివృత్తిరిత్యభిప్రాయే
జైవ నయోగ్యాహవ్యవ్యేషు సాకన్యాచృషభీస్మృతా ఇతివచనంప్ర
వృత్తం.

కించేదం గౌతమీయం వచనమితిహేమాద్రితోవగమ్యతే॥ గౌ
తమశ్చప్రదానం ప్రాగృతోరితి ఋతుకాలతః పూర్వమేవ వివాహము
భిప్రేతీతి తాదృశతాత్పర్యకల్పనం యుక్తతమమేవ. యఃశక్తోఽపి ఋ
తుకాలతః పూర్వంకన్యాం నప్రయచ్ఛతి తాదృశపిత్రాదీనామేవ దోష
ప్రతిపాదనంతు నయుక్తిమేవేశ్యపరిష్టా దుపపాదయిష్యామః. అస్తువా
భవదీయ వ్యాఖ్యానమేవ సముచితమితితావతాఽపి రజోనంతరవివాహ
ధర్మతావాదః కథంవాభవతాంసెత్యతీతి వివాహకాల విమర్శకారో
క్తం చిన్త్యమేవ. సుద్భవాచార్య భావ్యగతం జైవాదితి పదజ్ఞా
దానీమేవస్వరసం సంసద్యతే సేతాలం వర్ణయేదిత్యత్ర ఋతుస్నా
తాంవర్ణయేదితి వ్యాఖ్యానమపి అస్మాకమేవామికుల మితిమస్తవ్యం.
ఏతెనబోధాయనాశ్వలాయన జైమినిగోభిల పారిస్మరాద్యభిమత వివా
హాశ్లసమావేశనం సరజోనంతరవివాహలింగమితి సూచితమితి తద్ధర్మతా
వాదోఽసంగతఏవేతి వర్ణయన్తి.

అత్రేదంవిచారణీయం—వివాహకాలం విమర్శకారైః సమావే
శనాద్యన్యథానునుపపత్త్యాకం రజోనంతరవివాహః శాస్త్రీయఇతి ప్ర
తిపాద్యతే ఉతాహూతశాస్త్రీయస్యాపితస్య పృషభీత్వనివర్తక ప్రా

యశ్చిత్తానుష్ఠానానంతరమప్యనుష్ఠానే నదోషః ఇత్యావత్కల్పితయాఽభ్యనుష్ఠానమాత్రమితి.

అద్యైరాతాం నష్టయేచిత్యాదినిషేధజగ్రతి సమాపేనాన్యథానుపపత్తి ప్రమాణానవసరేన శాస్త్రీయత్వ సమర్థవాసంభవః. సంభవేతుప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన న్యవస్థానం భవత్యేమసంగతమేన సంభవ్యతే. సహితాస్త్రీయకన్యాయుష్ఠాన ప్రాతాద్భిత్తాదేహా. అనన్దినిరర్తూర్థంబులు ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానం. తత్రయాఽన్యవస్థానం. అన్యవస్థానం వివాహకాల ఇతిస్మాత్తదా తానన్దిర్వస్తం వివాహసంప్రాప్తేనాశుద్ధిస్సాన్నిధిప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానం తథామేవ. నూనంధ్యావ్రాజన్వలామిత్యాదిపదాన్యపి నల్లజలాన్బాహిని ప్రసక్తేనా.

సమాక్రమచరణ యాచమానాయ అపి నరాచరణాన్యవస్థానం యచ్ఛతి ఆయాచమానైవనరేణు స్త్రీయవస్థానం కన్యాయాచయచ్ఛతి తస్యైవవిషయా కరణంయక్తం. యితోహి

అప్రయచ్ఛసమాప్నోతి భూగహత్యావృత్తాన్యతా ॥

సయాచరణజేపం న్యద్యాచిత్యేచస్మిన్ వృత్తిక్ ॥

ఇతితదనంతరవనజైకచార్యజైవంసజ్యేన సంభవతి ॥ సహితానుష్ఠానామాన్యతో రజన్వలాదానివిమర్శం భూగహత్యావృత్తాన్యతా సాం విశిష్ట చార్యయాచమానాయపరియసదానరదానుభూత్యాన్నిరయ చమానకస్మిన్మపిపదానె యాచద్వానకాల వివ్రతానుష్ఠానం తాన్యవస్థాన్యతా ॥ తత్రయద్యయాచమాన కన్దింక్షం తాననదా విశిష్టేనా భూగహత్యా ప్రసిపాదితా; రథాపి

త్రణివన్వాన్యదీక్షితమార్గ్యతమతీసతీ ।

ఇతి నర్మత్రయవర్త్యంతం దానగౌణకాలస్యప్రతిపాదనా త్తృతీయవివర్తన
 రేయఃకన్యాంనన్యాయస్య తస్యప్రయఃత్వమిహైచితమితతావత్పర్యంతం
 కన్యాఽదానసదోషరేఖాన్తి ॥ ఋతుసంఖ్యాకగోదానన ప్రాయశ్చిత్తి వి
 ధానమపియూచమానయూచనరాయయఃకన్యాం నప్రయచ్ఛతి తద్విష
 యకమేతత్ రహోపస్తర వివాహసామా న్యస్సప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన
 పూర్వకాన స్థావ్య స్థావనం నాస్మాభిః కృతమితి తే - సన్యంతిధాపి
 సతస్సంగతాధరం ॥ త్రైకన్వాణీతి నచనస్య గౌణకాలసమర్పకత్వే ప్ర
 మాణాభావాత్ ॥ ప్రాయశ్చిత్తాను స్థావపూర్వకదానాధికారకాల బోధ
 కత్వేన్తప్రాప నప్రాయశ్చిత్తయత్వాత్ ॥ యతోగతమేనప్రదానంప్రాగ్
 తోః పూర్వకా దోషీభవతి ఇతి ఋతు కాలతః పూర్వగుదానవన
 ప్రమాణపాల్కిగణా దోషాన్తి తిపాడితవత్ప్రచిషయకాలేదాతావతా
 నాన్య ఇత్యాది సమాప్తప్రమాణే కిర్తన్యాసి ॥ ఏనంచయోహిమనుః
 ప్రథమతరుణకాల కన్యార్వమేవదానంప్రతిజానీతే సకథంఋతువనన్తర
 వర్తత్రయమపి దానకాలఇతిబోధయేత్ ॥

కామనూమంచోత్తిష్ఠేన్తపేకస్యన్తమత్యపి ।

ఇతి బోధార్థం కిర్తన్యాసి యుష్మదస్మయం ప్రదానంప్రాగ్గౌరీతి
 నచప్రాగ్గౌరీతి నచభివ్రే ॥ త్రైకన్వాణీహత్యాదోషస్య విద్యమాన
 కన్యాత్వేన్తపేన్తపం ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన మావశ్యకమేవేతితచ్ఛాస్త్రీ
 లోకం న దోషసంగతివినా ఉత్తరప్రదైతద్విస్తరేణోప పాదయన్మామః ॥

యదపి కేచిత్ - ముఖ్యకాలాని క్రమణనిమిత్తమేవేతంప్రాయ

శ్చిత్తం ॥ నతు నిషేధశాస్త్రోల్లంఘనమితి త్తమితి వర్ణయంతి ॥ తదపి సంగతం ॥ ముఖ్యకాలాతిక్రమణమేవ నిమిత్తమితి వచనం వినాభవదీయప్రతిజ్ఞామాత్రస్య నిర్మూలస్యాసాధకత్వాత్ ॥ నిషేధశాస్త్రాంతరబహూచాం విద్యమానత్వేన తదల్లంఘనమితి త్తకత్వ వర్ణనస్యైవ యుక్తత్వాచ్చ ॥ ఎతేన గౌణకర్మయం వివాహ ఇవాదః పరాస్తః॥

ద్వితీయేతు వయోనిర్ణయసిద్ధాంతే ఎవపర్యవసానమితి మహతా సందర్భేణ నగ్ని కావివాహాదపి ఋతుమతే వివాహఎవ సాధీయానిత్యాది నిరూపణమసంగతం భవతీతి ॥

అత్ర కేచిదాపత్కల్యతయా ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన పూర్వకం వాపి రజోనంతర వివాహాపి శాస్త్రసంఘాతే ఎవేతి తదనుష్ఠానే నదోష్యతి వదన్తి.

అస్యేతు సత్యం సదోషః, తథాపి సవివాహః కామార్థవసాన్ని ధర్మార్థః, ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానే నతు అవివాహ్యత్వ యోగ్యతాయా ఎవనివృత్తిః నతు ధర్మానధికారస్యాపీతి వృషభీత్వనివృత్తిర్నాస్యైవేతి.

పరతు ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానే నన్వషభీత్వస్యాపి నివృత్తిర్భవతి. ఏష ఛేదపి కన్యాపిత్రాదీనాం భూతహత్యాదోషస్యన్యైతత్వాత్తస్యచ ప్రాయశ్చిత్తాచరణేపి సర్వథానివృత్త్య సంభవాత్సం వ్యవహార్యత్వయోగ్యతాసిద్ధావపి సరకసంబంధోమర్మివారణితి వర్ణయన్తి.

సర్వథాపితు.

ప్రత్యుశనాధిపక్షస్య దూరాదస్పర్శనంవరం.

ఇతిన్యాయేన యథావృషభీత్వాదికం కన్యాయాః తత్పరిత్యజ్య

వరస్య భూమిహంతృత్వశ్చ తత్ప్రతాదీనాం సస్యాత్తజైవకోఽపి సమ
యోఽనాది పరంపరాగతః సురక్షణీయశ్చి రజోనంతరవివాహశాస్త్రీ
యతాసమర్థసమసంగతమేవేతి అలమనేన ప్రసక్తాను ప్రసక్తవిచారే
ణేతి ప్రకృతిమేవానుసరాముః,

అథేవాసీతి రాత్రాబష్టవర్య విధానపర్యాలోచనాయా మపి
నరజోనంతర వివాహసిద్ధిరిత్యుపాదయ్యాముః. సర్వేషుహిగృహ్యసూత్రే
షు ఏకరూపేణవహూపరయోః బ్రహ్మచర్యవిధానం దరీదృశ్యతే. బ్ర
హ్మచర్యశ్చర్య వాయాభావశ్చిద సుదస్యనాదిభిః ప్రతిపాదితం. తత్రయ
దికన్యావివాహ ఏవశాస్త్రోపమృతశ్చి స్యాత్తేగాకన్యాయాం న్యవాయ
ప్రసక్తేరేవాభావాత్తన్నిషేధో ఏతథేవ సంపద్యతేతి తత్సూత్రసార్థ
క్యా యస్తమతీవివాహాన్య భ్యపగమనీయశ్చి క చిద్వర్ణయన్తి.

వయోనిర్ణయకారాస్తు—కాముకవర్యస్య కన్యాయామపిరాగ
ప్రసక్తీవ్యవృత్తిశ్చి నిషేధోఽప్రత్యే తదనుసారేణర్థమతీ వివాహసా
ధనంసముక్తిసహం. యదిహికన్యాయాం రాగఏవనన్యాదితిస్యాత్తర్హి.

అనంగన్యతాం శ్రుష్వహీనాం కన్యకాంయోద్విజాధముః॥

రంతుమిచ్ఛతీపాపాత్మనరికం యాదిదారుణం॥

ఇతివచవమగ్గతార్థకంస్యాత్. యదితురాగసంభవేపి ప్రవృత్త్య
సంభవాన్నిషేధవైయ్యర్థ్య మిశ్యత్యతే. తదాఽపిప్రవృత్తిపదేన ప్ర
వృత్తిసామాన్యస్యకేంగహం. ఉతాహూ సేథలప్రవృత్తేరేవేతి వివ
చనీయం॥ నాన్త్యః ప్రవృత్తిసామాన్యమైవ సరకప్రయోజకత్వాత్॥
ప్రథమే॥

అప్రాధాంకన్యకాం విప్రాయభేత్కామాయోన్మదామ్ ||

తస్యైవనరకవాసః కాసేనసాస్త్రిత్యున్మదామ్ ||

ఇతిపచకి నన్యవాయప్రవృత్తి విషేషస్యకృత్యాకా తాపుష్ప
పత్రైః యదిమకఫలప్రవృత్తిరేవ సహితోత్పాదికే క్యాః మాంసానాం
ధునస్యస్మరణాద్యప్రాంగ విస్తృత్యేన శ్చ తాత్పర్యం వాచ్యం . యోగ
త్నాకరే, వివరతంబ్రహ్మచర్యం ఏ దేనాప్రసాదాం ఇ నచన ను నాలె
జ్ఞానామృతానేపిబ్రహ్మ చర్యనతః సంగోభవేదిత కన్యా మమప్రసాద
జ్ఞప్తస్తతః ఆచ్యభోషపత్తిరితి నన్ద నున్తి . తవేత ఏవాహకాలవిమర్శ
కారానక్షమనై || యద్యప్యప్రప్నవన్యా నచ స సంభవేదేన తక్తనా
ర్కజ్ఞేయవచనానుసారాత్; తథాప్రవృత్తి ర్భూతస్యైవ సంభవదేన ||
నహోక్తదేవలవచన విరోధః శ్చ జ్ఞానయతః || తత్ప్రాప్తావాత్సర్యం యో
గయాభ్యాం పరిణీతాయాం ప్రసిద్ధ్యాప్రప్నవతి విత్త్యాం నాదం సంభ
వాత్ || యదితు - యోగయాభౌజానాభావసప్రాధాన్యే ఘృత
త్యామెకలోక ప్రయోగచర్యనైవ చ పుష్పసతీపరస్వమెవాట్టికరజీయమి
త్యాగ్రహః; తదాస్తునామన్యోత తాన్యశార్థగ్రహణం || అత్రతువా
క్యే తాదృశార్థగ్రహణం సంభవత్యైచ కానీన్యా త్తమన్యవ ఇతివా
క్యే శేషవిరోధాత్ || అపుష్పవత్సాం పుత్రోత్పత్తిసంభావనాయా అన్య
సంభవాత్ || తదన నైవవచనేనస్వప్రమచగమ్యతే పుష్పవశ్యమపివాహితా
కన్యాశబ్దవ్యవహార్యేతి || ఏవం

అప్రాధాంకన్యకాం విప్రాయభేత్కామాయోన్మదామ్ || ఇన్య
ప్రాప్రాధాపదేనా వివాహితాయా ఏవగ్రహణమితి అపుష్పవత్సాం
స్యవాయప్రవృత్తిర్న సంభవత్యేవేతి తిరాత్రబ్రహ్మచర్య విధానాన్య

ధానుపపత్సర్దుమతీ వివాహిని శాస్త్రీయ ఇత్యేవాగ్ని కరణీయ
మితి || మాధవాచార్యా అపకన్యాశబ్దోఽవివాహితాపరః నాప్తకర్మా
దిబాలికాపరః పృథ్విదివ్యపిభారతాదా కన్యాశబ్దప్రయోగదర్శనా
త్ ఇతివదంతాస్మాకమనుకూలాః || కన్యాయాః; కసీనచేతి సూత్రస్థంపా
తజ్జలభాష్యమపి అస్మదనుకూలం || తత్రహిభాష్యే కిన్యాశబ్దః పుంసాఽ
భిసంబంధపూర్వకే సంప్రయోగే నివర్తతే యాతుప్రాగభిసంబంధాత్పుం
సానహాయనక్తి కన్యైవసాఽభిమతా ఇత్యుక్తం || ఎవఙ్చావివాహితస్త్రీ
పరత్వమేవోక్త భాష్యాత్ప్రతీయతే || ఏవఙ్చుముతుముత్యామపి అవివా
హితాయాం కన్యాశబ్దప్రవృత్తిర్విద్యతేవ ||

ముతున్నతాతు యాశుద్ధాసాకన్యైత్యభి ధీయతే ||

ఇతివచనపపిచానీ మనుకూలమితి

అప్రాధాంకన్య కాంవిప్రాయభేత్కామాతురోన్యహం ||

ఇతివచనస్మృతుమతీ వివాహవిషయమైవైత్యేవ వర్తనీయమితి రజస్వలావి
వాహిని శాస్త్రీయవేతి ||

పరేతు - అప్రాధాంకన్యకాం విప్రఇత్యత్ర కన్యకాశబ్దేనైవా
వివాహితార్థలాభే పునఃప్రయుక్తస్యాప్రాధావదన్యతదర్థకల్పనా సంభవా
ద్యోగరూఢి కల్పనచప్రమాదాభావాత్ అపుష్పవతీయభనదో షత్సవ
ర్ణసవోక్త దేవలవచన తాత్పర్యమఘ్య వగమనీయం || సచ - కానీన;
స్యాత్తదుద్భవ ఇతివాక్యశేషవిరోధోభవతీతిశంకసీయం || యథాప్రాగ్వి
వాహాద్యతు మత్యాయభనం నిషిద్ధంతథావివాహతః పరమపిరజోదర్శన
తఃపూర్వంతద్యభనంశాస్త్రనిషిద్ధమితి ప్రథమాయాం సముచితకాలే స

అయమాశయః— కంభావ్యకారాణామపి ఋతుమతీవివాహవస
తాత్పర్యం కల్ప్యతేన; ఋతుమతీవివాహేషి తాత్పర్యస్యైవకల్పనాదితి
చైత్ర తేదండ్రప్రస్థస్యం కింబాలికానాంవివాహితానాం పుంసంయోగేఽ
పినదోషభావ్యకారాశయః ఉతతాసామపితత్సంయోగో దోషాయైవే
తి, నాజాతలోమ్యాగహ సంవిశేతేతి వచనానుసారేదోషవేతికల్పనేచ
నిషిద్ధస్యాపి సంగమస్య నిషేధోల్లంఘనాచరణకోవాదోషభిచైత్రత్పు
త్రస్యకానినత్వాపత్తిరివక్తవ్యం. తత్రచప్రమాణం అప్రాధాంకన్య
కాంవిప్రాయభేత్కమాతురోన్వహం-ఇతివచనమేవ తత్రయదిపుష్పన
త్యాఅవివాహితాయాః పుంసంయోగేనసముచితకానసముత్పన్నస్యైవ
కానినత్వనుత్రప్రతిపాద్యేత తదాఽప్రాధాపదవైయ్యర్థ్యం అప్రాధాపదే
నావివాహితార్థ వివక్షాయాం కన్యకాసంబంధవైయ్యర్థ్య మతిభవన్మతేదో
షః కన్యకాశబ్దేనాఽపుష్పవత గ్రహణేవ్యస్మన్మాగైజైననమాయాతం.
అస్మన్మతేతు వివాహితాయామపుష్పత్వం పుంసంయోగేనసముచితకా
లే సముత్పన్నస్యైవ కానసత్వం ప్రతిపాద్యతేఇతివైయ్యర్థ్యం. అభినం
బంధే కన్యాశబ్దోనివర్తతేఇతివక్తవ్యే తత్పూర్వకే సంయోగభి గు
గుతరమాగాదరణ స్యాపీదానీమేవప్రయోజనమితి నకథంచదవిభావ్య
కారాః అశాస్త్రీయమాగ్గానుసారిణ ఇతికల్పయియంకార్యతే. అయ
మభిప్రాయః. అవివాహితావస్థాయాం పుష్పవత్త్వం పుంసంయోగ
ప్రాయశ్చిత్రేచాఽకృతే వివాహసంతరముత్పన్నః పుత్రఃకానీనూవాన
వెతివిచారణాయాం కానీనపవేతి వర్తనీయమితియథాతథావివాహితా
యామపిరవోదర్యవతః పూర్వం పుంసంయోగేఅకృతేచప్రాయశ్చిత్రేనము
చితకాలే సముత్పన్నః కానీనభిక్యేవాంగీకరణీయం. ఏకస్మాదకృతేవలవ
చన సిద్ధాంతానువాదక భావ్యఃప్రాగభినంబన్ధాదిత్యస్య ప్రాగ్రజో

దర్శనాచ్చ్యుత్యై తమపలక్షణ త్వేన వాపుష్పపత్తివర్ణనీయేతి సకోపివీరో
ధః ॥ ఏవం ॥

అసంస్కృతాం పుష్పహీనాంకన్యకాం యోద్విజాధమః॥

రస్తుమిచ్ఛతి పాపాత్మానరకం యాతిదారుణం॥

ఇతివచనస్య ప్రవృత్తిపర్యంత పరత్వాంగీకారవన సముదితఇతిక
ల్యుమానార్థకద్వయానుసారేణ త్రిరాత్రబ్రహ్మచర్య విధానోపపత్తి
వర్ణనం యుక్తమితిసకథంచిదపి ఋతుమతీ వివాహశాస్త్రీయతావాదః
సిద్ధ్యత్. యదపిచోక్తం - కన్యాశబ్దోఽవివాహితా పరఇతితదప్యేతేన
పరాస్తూ ఉక్తమూర్కంజేయవచన అసంస్కృతామితి పదనైయ
థ్యాపత్యై.

• క్షిప్రాత్రభవాన్పుష్పో వ్యాచప్టాంకంకన్యాశబ్ద ప్రవృత్తినిమిత్త
మవివాహితత్వ మితిభవదాశయః ఉతాహూప్రవృత్తి నిమిత్తంతరేన
త్యపి అవివాహితత్వధర్మ పురస్కారేణ కన్యాశబ్దస్యగోన్యాదినా వృద్ధా
దిసాధారణ్యేనాపి ప్రయోగోఽయజ్యతఇతి । తత్రసతావత్ప్రసముః కల్పః
సంభవతి—కన్యాకుమారీశబ్దయోః పర్యాయత్వాను సారేణో భయో
రపిసమాన ప్రవృత్తినిమిత్తకత్వస్యా వశ్యంవర్ణనీయత్వేన కుమారీశబ్ద
స్యేన కన్యాశబ్దస్యాపి కౌమారవయః ప్రవృత్తినిమిత్తకత్వమేవ యుక్త
మితి అపివాహితత్వమేవప్రవృత్తినిమిత్తమితి వర్ణనాసంభవాత్, తత్రై
వంసతికన్యాకుమారీశబ్దయోః పర్యాయత్వేనత్యపి అప్రవహాభవేత్క
న్యాత్యాదివచనం కమర్థమితిచైతన్యాం దదద్భ్రాహ్మలోకమితి విహితఫల
విశేషసంబంధబోధనార్థం పరిభాషీకరణమిల్లబ్రూమః. యథాశ్యేవాది

శబ్దానాం లోకలభ్యాంతరప్రత్యాయకత్వే సత్యవియాగవిశేషపరత్వేన
 పరిభాషణం భవిష్యేషసంబంధబోధనార్థం ఉపపాదితంచైతన్మాధవాచా
 ర్యైః పరాశరస్మృతివాఖ్యానైః పంచమమాధవాచార్యైః అప్యస్తాకమను
 కూలాః. భవన్మతేతుఫలకథనాదాసోపయుక్తైః వచనస్వీరస్య భక్తిదు
 మ్పరిహర ఏకేతి భవన్మవవిదాబుద్ధిస్తు. ఏవశ్చకన్యాశబ్దస్య అప్తవ
 ర్గాదిబాలికాపరస్యాపి అవినాహితత్వ సామాన్యదైవాద్వప్తరజసి సా
 హసేన పిత్రాభిరబత్తాయాంస్త్రీయామపి గౌణ్యావృత్త్యాప్రయోగోప
 పాదసపవమాధవాచార్యైః భాష్యకారాణాం ఆశయైశ్చిన్కోపి వి
 రోధః. పాతంజలభాష్యంహి నతావత్కన్యాశబ్దాఢ్యాయమేవేతి సిద్ధా
 న్తయితుంప్రవృత్తం. కింతుకన్యాశబ్దేన గౌణ్యావృత్త్యానావా ఆపత్యసం
 బంధయోగ్యస్త్రీవృత్తిరపి గృహీతుంశక్యత ఇతిబోధయితుం. అన్యథా
 ప్రాగభిసంబంధతః పుంసంయుక్తాయావప కన్యాపదార్థత్వా పత్యాపుం
 సంయోగానంతరమపి వివాహాశ్చ్యపి కల్పనానత్తైః. ఏవశ్చదైవ
 శాద్యాపుష్పవతీ సంవృత్తాపి పిత్రాభిర్నదత్తాలస్యాః స్వయంవరణతః
 పూర్వంపుంసంయోగేపత్యసంబంధోభవేదిత్య వివాహితత్వ సామా
 న్యాత్తస్యాపి కన్యాశబ్దేన గౌణ్యావృత్త్యావశ్యతిర్భవత్వేవేతి సదోషఃయ
 దిత్వస్మత్తుమత్యామపి తపోవిశేషాది మత్పునుషసంయోగేన కన్యామి
 వాపత్య సంబంధోభవేత్తదాగౌణ్యా శ్రయణంనావశ్యకమితి వత్సాన
 రాసుసరణమన్యత్సితి॥ స్మప్తతరమేవచ కుమారీశబ్దస్య గౌణ్యావృత్త్యా
 యుగతి పరత్వంవ్యవస్థాపితం వయస్ప్రథమైశ్చిన్కోపితైః. యదితుకన్యాకు
 మారీశబ్దమోర్మునతి సాధారణీకాపివృత్తిః స్మాత్తహిభాష్యకారైః
 కిమితిగౌణ్యాప్రయణంకృతం.

యత్ప్రాకం వివాహకాల విమర్శకాల్లై:—కుమారీత్యత్రప్రకృ
తే రస్రాప్తయూవన పుంసశక్తత్వేన ప్రత్యయవిశిష్టస్య యువతీచరత్వం
గాణమేవేతియుక్తం. కన్యాశబ్దేతుతథాభివాన్మగాణతేతెలకృతవివాహ
యువత్యయువతి సాధారణపవకన్యాశబ్ద ఇతిత్రతైదంచిన్త్యం. కుమారీ
శబ్దప్రకృతిభూతస్య కుమారశబ్దస్యాస్రాప్తయూవన పుంసశక్తిరితి; పుం
స్త్యాదిలింగస్య కస్యాపిప్రాతి పదికశక్యతావచ్చేదక కోటాప్రవేశాన
ప్రాప్తయూవనమేవకన్యాతావచ్చేదకం; లింగత్వస్యతోలభ్యమితి సప్రవృ
త్తినిమిత్తకోటింప్రవిశతి. అనన్యలభ్యః శబ్దాః ఇతిన్యాయాత్. అన్యథా
సర్వేషాంత్రిలిక్తానామపి స్త్రీత్వాది బోధనవిషయ గాణత్వానంతరిత్యస్య
త్రవిస్తయః ఏవచ్చ కన్యాశబ్దస్యాపి అప్రాప్తయూవనమేవ సప్రవృత్తినిమి
త్తమితి గాఢ్యాద్భిన్నైవ యువతీచరత్వముపపాదనీయం. విశేషాభావాత్.
కన్యాకుమారీగారీతు. ఇతితోశస్యచేదాసీ నూపపత్తిర్భవతి. సప్రవృత్తినిమి
త్తభేద పర్యాయత్వాభావేన తథానిర్దేశకస్యా సాంగత్యాపత్తైః. తుశ
బ్దుక్తకారీనగ్నిశాశబ్దయోః భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తకయోః కన్యాశబ్దపర్యాయ
యత్వవారణార్థమిత్యేవ స్వరసతఃప్రచీయతే. వయసిప్రథమితియాత్రే
కుమారీశబ్దంప్రకృత్య ప్రవృత్తం సంబధాదీవపయోగమ్యతే. ఇతివాచ్య
వాచకభావలక్షణ సంబధైవ పయోగమ్యతస్యోర్ధకం భాష్యముపపన్నం
భవతి యద్యపితత్రైవభాష్యే కోసాసంబధః పుంసాసహభిసంయోగః
ఇతిపుంసంయోగరహితైవ కుమారీశబ్దార్థ ఇత్యుక్త్యంతం. తథాపితస్యభా
ష్యస్య పూర్వపక్షభాష్యత్వాత్. గోనదీయస్తావేతి సిద్ధాంతభాష్య
నుసారేనైవై పవ త్తివిర్లనంయుక్తమిదనదోషః యథాచపుం స్త్యపిశి
స్తాప్రాప్తయూవనశక్తికల్పాదికం నూపపాదయితుం శక్యతే తథాపూ

ర్వమేవనిరూపితం. సర్వధాచాసతిబాధక కన్యాశబ్దవాక్షతయోనే కేవ
గ్రహణంయుక్తమతపవ.

అకన్యతితుయః కన్యాబ్రూయాద్వైషేణమానవః ।

సకేతంప్రాప్నుయాద్దండంత స్యాదోషమదర్శయన్ ॥

ఇతిమనుస్మృతి వ్యాఖ్యానావసరేనయంకన్యాక్షతయోనిరితియోబ్రూతే
ఇతికుల్లూకభట్ట వ్యాఖ్యానమపిసంగతం భవతి । సర్వధాకన్యాశబ్దా
న్తోన యవతిరితిసిద్ధం ॥

నైవకన్యాయువతిర్నాల్పసిద్ధోనబాలికః ॥

ఇతికన్యాయువశోః పృథక్పదైసగ్రహణాదిత్యన్యత్ర విస్తరః ॥ ఏవఞ్చ
అప్రాధాంకస్యకాం విప్రశ్చితవచనానుసారేనా పుష్పవత్యా ముఖ్యవా
యప్రవృత్తిర్భవేదేవేతిన్వత్వాన్తి రాత్రంబ్రహ్మచర్యమీసూత్ర య
తాంసర్వేషామేవాచార్యాణాం రజోసన్తర వివాహతాత్పర్యకల్పనమితి
వృత్తేన వివాహకాల విమర్శకారాణ్ణామిహశ్లేః॥అస్తువాభవదీయవ్యా
ఖ్యానమేవ సముచితమితి ॥ తావతాపికన్యాయా మపిరాగతోవ్య వాయ
ప్రవృత్తిరుపపాదయితుం శక్యతపవయతో నాజాతలోమ్నాన్యసహసం
విశేత అజాతవ్యంజనాయాతు సతయాసహసువిశేత్ ఇత్యాదివచన
పర్యాలోచనాయాంతాదృశార్థః సిద్ధ్యతీతివకోపివోధః సచవ్యవాయ
స్సఫలోవాభవత్సఫలోవా ॥ వ్యవాయత్వేనైవ ఖలువ్యవాయస్యనిషే
ధః ॥ నతుసఫలవ్య వాయత్వేనఏనగృహ్యసూత్రా న్తరాణ్యపివ్యా
ఖ్యాతానిభవన్తి ॥ లోకజ్ఞాశ్చోభయత్రాపి ప్రమాణమేవ ॥ కేమాఞ్చ
నజనానాంకన్యాయామపిరాగతః ప్రవృత్తిర్ద్విశ్యతే ॥ కేమాంచన విరక్తా

నామముతుమత్యామపినవ్యవాయార్థప్రవృత్తిర్వశ్యతే । నతుసర్వేషామే
 వెతినకథంచిదపిక్షతయోని వివాహసిద్ధిః ॥ యెతుపునరత్యస్తపండితాః త
 త్యజ్ఞానసంపన్నాశ్చ తేషామపి శాస్త్రార్థాన్యథానయన బహువిధాధర్మా
 చరణేచప్రవృత్తి దర్శననయుక్తాయుక్త వివేకసంపన్నానాం శ్రుతాధ్య
 యనసంపన్నానామపి రహసీన్యవాయప్రవృత్తైః సంభాష్యమానతయాని
 షేధతవశ్యక ఏవ ॥ శ్రుతాధ్యయనసంపన్నానామేచధర్మాచరణాదావధికా
 రాత్తద్ధర్మా చరణేనైవలిజైన శ్రుతాధ్యయనసంపత్తినిశ్చయింతి అధ
 ర్మాచరణ శ్రుతాధ్యయనసంపన్న త్వమపినస్యా దేవేత్యుచ్యతే తస్మి
 యదానీ నవశాస్త్రవిచారాదికం సర్వమపినిష్ప్రయోజనం ॥ నహికోపిశ్రు
 తాధ్యయనసంపన్నోధర్మా చరణమూత్రబహుపక్ష పాతశ్చపండితేషు
 పామరేషు వానియతే । యథాచవివాహోక్త సమావేశనానాం నదృష్ట
 ద్వారాపుత్రార్థత్వంతథాపూర్వ మేవనిరూపితం ॥ పుత్రాన్కోహివివా
 హాశ్చత్యాదిమితాక్ష రావచనానాం వివాహఫలం పుత్రత్యతినాభిప్రాయః ॥
 కస్త్రపుత్రసంపాదనస్యవ్య వాయుసాక్ష్యతయావ్య వాయుస్యచస్వవారేష్య
 వశాస్త్రబోధి తత్యా త్తద్ధర్మదారత్వసంపాదనార్థం వివాహాశ్చత్యత్రైతతా
 త్సర్వాత్ ॥ ఉపపాదితం చైత్యచల వివాహవాదఇతితతవ ద్రవ్యస్యం ॥
 ఏతేనబ్రహ్మచర్య విధానాన్యధానుపపత్యాయువతి వివాహసాధనంయు
 క్తమేవేతివివాహకాల పిమ్మక్కారవచమపిపరాస్తం ॥ అత్రచవిషయే
 బోధాయనాదివచనాని వివాహకాల విమర్శతవ ద్రవ్యవ్యాసీతిగ్రన్థవిస్త
 రథయామోషపక్షిప్తాని ॥ నన్వేవమపిత్రిరాత్ర ముభయోరథః శయ్యేత్య
 త్రోభశబ్దగ్రహణంవితథం భవతి ॥ యావతాకన్యావిషయో నిషేధోని
 రధకః తస్యాన్యవాయప్రవృత్తైః కథంచిదప్యప పాదనాసంభవాత్ తద్గ
 హణసార్థత్యాదు వధూవిషయేప్రవృత్తిసంభావనాగ్గీ కరణేయేతితస్యా

యువతిభావవ తమపపత్యా యువతివివాహః శాస్త్రీయప్రతినిధ్యైవే
తిచేత్ : అత్రవయోనిర్ణయకారాః అపత్కల్పితయాద్వా దశాదివయ
స్కవివాహస్యాపి శాస్త్రీయత్వభ్యుపగ మాత్తత్రోభయోరపి బ్ర
హ్మచర్యవిధిరావశ్యకవవ. సంకోచేప్రమాదాభావ ఇతిచేదుభయోరి
త్యోశస్యతూరల వణవర్జమిత్యనేన సాకం అన్వయ ఇతి వరమాత్రస్య
బ్రహ్మచర్యవిధానమితి వర్ణయితుంశక్యతఇతిసంకోపివిరోధఇతివర్ణయన్తి.

వివాహకాల విమర్శకారాన్తు—ఉభయోరిత్యస్య తూరలవణవ
ర్జమిత్యనేనైవ సాకమన్వయఇతి కల్పనప్రమాదాభావః. ప్రమాణస
త్వేపి రజోసంతరవివాహపక్షే పుష్పపత్తిర్భవిష్యతి. సమావేశనాన్యథా
నుపపత్త్యాశస్యసాధితత్వాత్.

వస్తు తస్మి—ఉభయోరిత్యస్య బ్రహ్మచర్య పదార్థైససాకమ
న్వయోక్తీకరణీయవవ. వరమాత్రస్య బ్రహ్మచర్యవిధాన వివాహమధ్య
వచనకాల సంవత్సరియమేవ సమావేశనంకర్తవ్యంస్యాత్. ఏవమపి;
బ్రహ్మచర్యవ్రతధంగో నసంభవిష్యతి. యథాత్రాధిపిన బ్రహ్మచర్యవ్రత
విధానేపి ఋతుకాలత్వే సమావేశనంకర్తవ్యమేవః ఉపసాదితంచైతత్,
సోపకర్తవ్యశాః స్త్రీపాంతస్మిక్యగ్మాసుసంవిశేత్. ఇతిన్లోకవ్యాఖ్యా
నానసరేమతాక్షరాయాం ఉభయోశ్చాపి తద్విధానఋతుకాలత్వేపి
నాభిగమనంకర్తవ్యమిత్యుభ శబ్దగ్రహణసార్థక్య సంభవః. ఏవఞ్చురజోసం
తరవివాహశాస్త్రీయతాయామేవైక్తనూత్రతాత్పర్య మణ్ణీకరణీయం.

యథాకామీభవేద్వాపి స్త్రీపాంవరమనుస్మరన్॥

స్వదార నిరతశ్చైవ స్త్రీ యోరత్యాయతఃస్మృతాః॥

ఇత్యుద్దీపచనానుసారేణ 'యోపాభ్యర్థనాయా మృతుకాలభిన్న కాలేపి

సమావేశనస్య వైధత్యావగమాత్త దసుసారేశానుష్ఠిత సమావేశనేనా
వివ్రతభంగోనస్యాది త్యుభయోరపి బ్రహ్మచర్యవిధాన మావశ్యకమితి
ఉభగ్రహణసార్థక్య ముతుమతీ వివాహవసద్ధ్యతీతి రజోసంతవవివా
హః శాస్త్రీయైత్యేవాభ్యుపగతవ్య మినిర్ణయంతి.

పరేతుచతుర్థీకర్మతః పూర్వంభార్యాత్వమేవ నసిద్ధతీ ఇతిపార
స్కరహరిహరభాష్యే ప్రతిపాదితత్వేనస్తుకాలత్వేపి త్రిరాత్రం వైధా
వగమనస్య ప్రసక్త్యభావాత్సమావేశ నానుష్ఠానేపి వ్రతభంగాభావనర్హ
నాసంభవాద్వరమాత్రస్య బ్రహ్మచర్యవిధానేపి స్వేచ్ఛసిద్ధ్యాభగ్రహణ
వైయ్యర్థ్యం తదవస్థమేవేతి వివాహకాలవిమర్శకాదైవపి యోగలక్షణప
ర్జనపదార్థైః సాకమేవాస్వయో క్లీకరణీయైతి సకథంచిదపి తదవ్యభా
నుపపత్తిప్రమాణస్యావకాశః. యద్యపి—పతిత్వంసత్తమేపదే ఇతిస
త్ప్రవీగమక మాత్రేణ భార్యాత్వాదిసిద్ధిః—తథాపియథా,

చిత్రకర్మ యథాసవైరంజై స్సమ్యక్ప్రపూర్యతే॥

బ్రాహ్మణ్యమపి తద్వత్సాన్య త్సంసా-వైర్విధిపూర్వతైః॥

ఇతిపదనేన త్యోతిష్టోమాద్యనుష్ఠానై వైవపూర్ణబ్రాహ్మణ్య సిద్ధిరితిపి
తేపి తనుః పూర్వముపిచిన్యాయం బ్రాహ్మణ్యేంద్యతే. తతపరచత
స్య మంత్రాధికారః ఏవమగ్నిస్థానార్థ మపేక్షితభార్యాత్వం సప్రవీ
గమనమాత్రేణ సిద్ధమపి వైధోపగమనూపయుక్తం భార్యావ్యంనా
జ్ఞవివాహేనై నజన్యతఇతిసవిరోధః. అయంభావసర్వదేశకాలావశ్యేదేన
దారేతర సమావేశన నిషేధశాస్త్రీయైవ వివాహసంబంధి త్రిరాత్రా
వచ్ఛేదేనాపి వధూసంగమనిషేధ సిద్ధిసంభవాత్కిమర్థం బ్రహ్మచర్య
విధానమితిచేత్—ముతుమతీవివాహవాదిభిరేవం పరిహర్తవ్యం. య

ధానాస్మతంవదేదితి సామాన్యనిష్కేసత్యపిత్రాయమాణస్య తస్మా
దాహితాగ్నిర్వాస్మతంవదేదితి వచనస్యాశ్చుత పదనాభావదర్శపూర్ణ
మాసయో ర్గ్లాజ్జభావబోధకత్వేన చారితార్థ్యం. ఏవంవధూసంగమా
భావవివాహకర్మణా ర్గ్లాజ్జభావబోధకత్వే నోక్తసూత్రసార్థక్యమితి॥ త
త్రైపంసతి కన్యావివాహవాదిభిరపి. నాజాతలోహ్యసహ సంవిశేదితి
వచనసిన్ధస్యాపి తదుపగమనాభావస్య వివాహజ్జత్వసిద్ధ్యర్థం అతిరాత్రబ్ర
హ్మచర్యవిధానమితి సంభవాన్నాస్యభానుపపత్తి ప్రమాణస్యావకాశః.
యథాచసమవేశనాస్యభాన్యవపత్త్యాసి సప్రాజావివాహసిద్ధిః తథా
పూర్వమేవనిరూపితం. ఏవంతస్యాసిద్ధ్యాతద్విషయ కల్పేనాపిత్వారలవణ
వజ్జరసోజనమప్య సంగతమేన యథాచసమావేశనోఽయుక్త భా
ర్యాత్వోసప్త పదీగమనమాత్రేణ నోత్పద్యతే. తథాపూర్వమేవనిరూ
పితం. సమావేశనంనామవధాన్వ సహమైగుచార్థశయనమితి వధూసదం
ప్రయుజ్జానః సుదర్శనాచార్యోత్రానుకూలః. యథావారస్కరహరి
హరాచార్యాః॥ అత్రవవిషయే బహూపపాదనీయంసమస్తి తచ్చసత్యేర
సకైశ్చనసరాంతరే సమ్యగుపపాదయిష్యామః. ఏవశ్చఅతిరాత్ర బ్రహ్మ
చర్యవిధానానుసారేణాపి సగృహ్యకారాణాం ఋతుమితివివాహ తా
త్పర్యకల్పనం సంభవతి.

అత్రేదంప్రసజ్జాద్విచార్యతే-కోనామాక్షర యోనివదార్థశ్చి॥
కిమృశుమతీ ॥ ఉత్తమత్యపి యాస్మృత్త్యైధునీచి॥ యద్యన్యతు . మతీప
రత్యం తదా॥

పాణిగ్రహణి కామన్త్రానియతందారలక్షణం ॥ ఇతివచనాన్య
తుమతీ వివాహసిద్ధిః ॥ తస్యామేవపురుష సంయోగో సముచితకాలే స

ముత్పన్నస్యకానీనత్వస్య సిద్ధ్యేత్ । యన్యసంస్పృష్టమైథునీతదాఋతుమత్యామపి వివాహతః పూర్వం సంయోగేన—సముత్పన్నస్య కానీనత్వేన న్యనహారఞ్చి, ఋతుమతీవివాహాపిశాస్త్రీయ ఇతి సిద్ధ్యేదితి॥ తత్రవయోనిర్ణయకారాః—అక్షతయోని పదేనాస్యతుమత్యావచనంగ్రహాః “అసపిండాచయామాతు రసగోత్రాచయాపితుః। సాప్రశస్తాద్విజాతీనాం దారకర్మణ్యమైథునీ॥

ఇతివచనేనక్షతయోన్యాః వివాహోఽయోగ్యత్వవర్జనాత్. అతవహి॥

సర్వవశ్లేషుతుల్యసుపత్నీవ్యక్షతయోనిషు।

అనులోమ్యేనసంభూతాః జాత్యాశ్చేయాస్తవతే—

ఇతివచనన-క్షతయో నిత్యావస్థాయాం వివాహితపత్నీషుసముత్పన్నస్యా బ్రాహ్మణ్యముక్తం తత్రక్షతయోనిపదేన అన్యసూర్వకత్వాది వివక్షణేపత్నీత్వమేవ సస్యాత్ । ఋతుమతీత్వవివక్షణేషు - ఋతుమతీనామప్యావత్కరికవివాహాన్యవగమేన పత్నీత్వసిద్ధిర్నసతీత్యక్షతయోనిశబ్దేన అన్యతుమతీగ్రహణమేవ యుక్తిమితి ప్రతీయతే ఇతివర్ణయంతి । వివాహకాలవిషయకాదాస్తు క్షతయోని పదేన ఋతుమతీ గ్రహణపక్షేతస్యామృత్యాని ముత్పన్నస్య అబ్రాహ్మణ్యనర్లసం సంసంభవతి - సహ్యసతకల్పితయారజోసంతర వివాహమపిశాస్త్రీయం మన్వానాంసంభవతాం తద్వివాహసంస్కృతాయాం సముత్పన్నాఽబ్రాహ్మణ ఇతిసంమతం - ప్రాయశ్చిత్తాదినా వృషశీత్వాదీనాం నివృత్తత్వాత్ - అమైథునీశబ్దస్య - అస్పృష్టమైథునప్రవృత్తిని మిత్యతస్య అన్యతుమతీ పరత్వవిక్షణాయాం ప్రమాణాభావాచ్చ । ఏవంచ సాంప్రదాయికాశయపర్యాలోచనాయాం అక్షతయోనిశబ్దేన-అసంస్పృ

ప్ర మేధునాయా ఏవగ్రహణంయక్తం || “సర్వవక్త్రేషు” ఇతి శ్లోకవ్యాఖ్యానావసరే-మేధాతీతిప్రభృతిః తథైవవ్యాఖ్యానాత్ ||—తథాహి—
 మేధాతీతిః—అక్షతయోనిగ్రహణం - పునర్వివాహేన పత్నీత్వమాశంకమానం నివర్తయతి—సర్వజ్ఞ నారాయణః—అక్షతయోనిషు = పరిణేతురన్యేవాసంస్కృప్తాసు ఏతేన పౌనర్భవస్యాప్య | బాహ్యమృత్యుమతి—రాఘవానందః—అక్షతయోనిష్వీతి విశేషణాత్ కాసినాదెర్హిజత్వం గాణమితి—నందనః—అక్షతయోనిషు = అనన్యపూర్వీకాసు—రామచంద్రః-సంభోగాదక్షతాయోనయోయానాంతాస్వీతి-కుల్లూకభట్టాపి “పాణిగ్రహణి కామంత్రాగ్ని” శ్లోకవ్యాఖ్యానసరేఽముమే వార్థంప్రతిపాదయతి—ఏవంభోధాయనధర్మశాస్త్రేపి గోవిందస్వామినా—
 “సాచేదక్షతయోనిస్సాన్యతప్రత్యాగతాసత్”, ఇతివచనవ్యాఖ్యానసరేఽక్షతయోనిస్సాన్యత్ = అస్పృష్టప్రమేధునాస్యాదితివ్యాఖ్యానం | మితాక్షరా యామపి “అక్షతాచక్షతాచైవ పునర్భూస్సంస్కృతాపునః | సైవ్విరిణీయాపతింహిత్యా సవణంకామతోవ్రజన్”, ఇతివచనవ్యాఖ్యానసరే అన్యపూర్వాద్వివిధా; పునర్భూస్సైవ్విరిణీచేతి | పునర్భూరపిద్వివిధా; క్షతాచాక్షతాచేతి | తత్రక్షతాసంస్కారాత్ప్రగేవ పునఃసంస్కారదూషితా; అక్షతా - పునస్సంస్కార దూషితా - ఇతివ్యాఖ్యానం ||
 అపరారణ్యవ్యాఖ్యానాయామప్యయమేవార్థస్సస్పృటికల్పః ఇతి అస్పృష్టప్రమేధునైవాక్షతయోనిశబ్దే నాత్రగ్రహణ మహాతీతివణాయంతి—పరేతు—యోగిక్షయవ్రవృత్తినిమిత్తకస్యాక్షతయోనిశబ్దస్య క్షమతీ పరత్వమేవయక్తం | యాచక్షునీ స్పృష్టప్రమేధునైవసాధవేత్ | “ముతాభార్య

ముపెయ్యుట,, ఇ' నియమేనర్థమత్యం నియతమేనస్పృష్టమైధునభావౌ
 పినంవద్యేతేతి - సర్వత్రాపిస్మృతిః - అస్పృష్టమైధునశబ్దేన అక్షత
 యోనిశ్లోవివియతననుష్ఠృష్టమైధున భావప్రసృత్తి నిమిత్తాభిప్రాయే
 ణ । “అథస్తావ్యోవిరంధస్యతసుశ్చుదార్ధసన్నిభః । కామారేచయ
 శస్సామి చంద్రోనారీషు దృశ్యతే, ఇతివచనావగత త్వగ్విశేషస్యయో
 నిశబ్దేన గ్రహణార్థసంభవాదప్రతయోనిశబ్దేన క్షీణత్వవ్యక్తేష వత్సప్యసి
 పరిస్సూర్త్య సంభవాత్ । నచ—ఋతుమతీవివాహ మక్షేనియతమేనప్ర
 థమార్తవాదిషు సమావేశన మనావశ్యక మితిరజోవతి నామపికాసాం
 చిత్ అస్పృష్టమైధునానా మనస్థానసంభవాత్ తానామప్యక్షత యోని
 శబ్దేన గ్రహణార్థమేవనిబంధనకారైః అస్పృష్టమైధునాక్షతయోనిశబ్దా
 ణ్లోవివియత ఇతి వాచ్యం; తాదృశవ్యాఖ్యానస్య శాస్త్రవికల్పదుశుత
 వివాహాభిప్రాయం వినాఽస్మదుక్త ప్రకారేక్షేన సామంజస్యవ
 త్తై శాస్త్రవిరుద్ధం మతీ వివాహ కల్పనాద్యగా సామంజస్య
 కల్పనాయోగత్—“క్షద్యనాథదీక్షితాలపి అప్రేకునాశబ్దస్యఅస్పృష్టమై
 థునార్థక తయా ప్రతీయమానస్య అక్షతయోనిపదేన పివ్యవ్యాసాముతు
 మతీతివివాహమశాస్త్రీయ మభిప్రాయ స్తి - కన్యాశబ్దసమభివ్యాహానస్థితే
 అక్షతయోనిశబ్దేనతంపివ్యవ్యాసాలపి - నిబంధనకారా అత్రానుకులాః
 కన్యాశబ్దశ్చఅప్రాప్తయావనప్రవృత్తినిమిత్తక ఇతిపూర్వమేవనిరూపితం
 ఏవంచ “వాణిగ్రహణికామంత్రాః, ఇత్యత్రవా “అప్రాధాంకన్యకాంవి
 ప్రస, ఇత్రత్రవాకన్యకాది శబ్దేనాక్షతయోని వివక్షాయామపి సరజన్వ
 లావివాహ సిద్ధిరితి । కన్యాయామపిరాగతో న్యవాయప్రవక్షైరప్రాధా

మితివచనాను సారేశాధ్యుపగంతవ్యతీయ - నిన్నిషేధాన్తరాత్రుబ
హృద్య విధానోపపత్తిసంభవాత్ - తదన్యధానుపపత్త్యుమతీ వి
వాహసాధనం వివాహకాలవిమర్శకారాహం ననంగతమితి నన్యాయంతి॥

యత్తంతైతత్ ఆతపవహిగృహ్య సంగ్రహకారోపి - తాంప్ర
యచ్చేస్తునగ్ని కామిశినగ్ని కాదానమనవిదధాతి॥ గౌరీమహాగృహ్య ప్రమా
సం ప్రాశస్త్యోతితి॥ నగ్నికాశబ్దార్థస్త్వే నగ్నికానాగత ర్తవేత్తోహి నా
నేనాన్యమత్యేవ-అత్రకచ్చిన్యత్యేవ-యది నగ్నికాశబ్దం అనాగ
తార్తవాయాసరగ్రహణం, తహ్యేనగ్నికాశబ్దే స్తయత్యా ఏవగ్రహణం
యుక్తమితి “ఏందేతానగ్నికాంకన్యాం,, ఇతి తైత్తిరినిగృహ్య సూత్రస్య
ర్తుపతీవివాహ ప్రమాణత్వంస్యాదితి— అత్రసమాదధతేవయోనిర్ణయ
కారాః—నగ్నశబ్దా తాన్య శ్యేకనివిష్కర్షస్య అనుపజాతలజ్ఞాః గుహ్యం
గావరణమప్యజానంత్యాయా స్తత్సరత్వమేనయుక్తం.

యావన్నలజ్జపేకన్యాయాచక్రమం పాంసుభిః ।
యోన్యాసీన్నావగూహేత్ తావద్భవతినగ్నికా ॥
యావచ్చేలంసగృహ్యతి యావత్క్రియతి పాంసుభిః ।
యావద్దోషంనశాతి, తావద్భవతినగ్నికా॥

ఇతిపదపదార్థతత్త్వవిదాం మహాద్వితాం వచనానిచాము మేవార్థ ముప
పాదయంతి ॥ తాదృశనగ్నికాశబ్దస్యనభాసాకంసమాసేపూర్వోక్తలక్షణ
విపరీతోప జాతలజ్ఞాన్వతోవ ప్రధారిణీచయా తదభిదాన ఏవసామర్థ్యం
నగ్నికాపదార్థేంజోదర్శనస్యాన్య సంత్యాచవాన్నరదన్వలాబోధనేపి య
ద్యప్యమరసిహీన నగ్నికానాగత ర్తవేత్త్యి చా ప్రరజన ఏవనగ్నికాపదా
ర్థత్వమభిప్రేయతే; ఇథాపిపూర్వాపరవిరుద్ధత్వాత్ ఋషివచన విరుద్ధ

త్వాచ్చాప్రమాణ మేవశత్రుశ్యామః ॥ యథాపుండరీకంసీతాంభోజమితి
 కోశవచనస్య “పుండరీకశబ్దేపరక్తాం బుజ్జస్యైవ గ్రహణ మితీశబరస్వా
 మివచనవిరోధ అప్రామాణ్యం; యథావాతితడఃపుమానితికోశవచనస్య
 “తీతడపరిపవనంభవతీతి,, భాష్యవిరోధే ఏవమత్రాపి । శ్రుత్యర్థసందే
 హాశ్రుత్యంత రేణేవస్మృత్యర్థసందేహేస్మృత్యంత రేణైవార్థరణానస్య
 యుక్తత్వాత్, నచైతావతాద్వివక్షాది బాలికావివాహాపి శాస్త్రీయ
 స్సాన్యత్; “నగ్నికాంప్రయచ్ఛేదీబహుషుస్మృతిషు నగ్నికావివాహాస్యవి
 ధానాదితిశంకసియం ॥ ఇష్టాపత్తైః । అతఏవహి

ద్వివహారాత్స్పృగ్వివాహశ్చైతన్యకా మరణంయది ।

భననంవై పకర్తవ్యం మంత్రసంస్కార మాచరేత్ ॥

ఉత్కృష్టామూభిహాపాయ వరాయనదృశాయచ ।

అప్రాప్తామపితా నైస్త్రికన్యాందద్యాద్యధావిధి ॥

ఇతివచనమప్ర్యవసర్యతే ॥ ఏవంచ అనగ్ని కాశబ్దేన సంజాతలజ్జాది స్వరూ
 వైవ వివక్షణీయేతిసిద్ధం ॥ జైమినిగృహ్య వ్యాఖ్యాతా శ్రీనివాసాధ్వరి
 రపి. “యస్మిన్వయసిన్వయమేవలజ్జ మూవాసః పరిదధాతితామితి,, అనగ్ని
 కాఽపదమత్రవ్యాచక్షోణోత్రానుకూలయతి జైమినిగృహ్య పర్యాయోచ
 న యాపినర్త మతీవివాహ సిద్ధిర్భవిష్యతీతి ॥

వివాహకాలవిమర్శకారాస్త్యేతన్నక్షమంతే

యత్రతాకికవైదికప్రసిద్ధ్యోః పరస్పరంవిరోధః తత్రవైదికప్ర
 సిద్ధ్యనుసారేణైవార్థనిర్ణయః యత్రతువైదికప్రసిద్ధిరేవనాస్తి తాకిక
 ప్రసిద్ధ్యను సారేణైవార్థనిర్ణయః ॥ యత్ర పునఃవైదికప్రసిద్ధిద్వయం ప
 రస్పరవిరుద్ధం తత్రతాకికప్రసిద్ధ్యైవార్థనిర్ణయః ఇతిపూర్వవివాహంస కా

శయానుసరేణాత్రామరకోశవచనస్యాదరణీయైస్సలనన్నికాపదేనతు-
మతీగ్రహణమేవయుక్తం । “అనన్నికాత్వృతుమతితి, గృహ్యసంగ్రహ-
కారవచన మప్యత ఏవసంగతింభవతి ॥

సన్నికాపదార్థవిషయాహి విన్నభిన్నాభిప్రాయో మునినర్యా
ణాందృశ్యతే॥ త్రథాహి—కచిత్త్యు సవపక్షానన్ని కామభిప్రయంతి;
యథావై ద్యనాధదీక్షితీయే మాధవీయచయమ్.

అప్తమేతుభవేద్దాశీ నమమనన్నికాభవేత్॥ ఇతి॥ బోధాయనవ
సిష్టేతు అప్రాప్తజోదర్శనకాలామేవ సన్నికాపద్యేప్యపదిశతః॥ యథా,
ప్రయచ్ఛేన్నన్నికాం కిన్యాంశ్చతుకాల భయాత్పరా॥
దద్యాన్మణవతేకన్యాం సన్నికాంబ్రహ్మచారిణే॥
అపివాగుణహీనాయసౌ పరుంధ్యాద్రజన్వలాం॥ ఇతి॥
అవ్యంజనాభవే త్కన్యాకుదహీనాతుసన్నికా॥

ఇతిచాన్యాయమహర్షిః కుచహీనామేవ సన్నికామభిప్రేతి॥ “ యావన్నల
జ్జతేకన్యా, ఇతివదంతస్తుభవదభిః తాంజాతలజ్జాదిరూపాంసన్నికాపదా
ర్థతయాభిప్రయంతి తత్రచ సరస్వతవిరుద్ధవై ద్విక ప్రసిద్ధాబోధాయనాది
వై దిక ప్రసిద్ధ్యనుగుణం కోశవచనమేవప్రమాణం॥ ద్వివర్షాదిబాలికా
నామపి సన్నికాపదార్థత్వే సన్నికాంబ్రహ్మచారిణే ఇత్యాదిస్థలే నర్వ
త్రాపితా సామపిగ్రహణాపత్త్యా తాదృశవివాహాపి ముఖ్యిఇత్యేవసం
పద్యతే॥ ఇష్టాపత్నేచసన్నికా వివాహంవిదధాన్నే ర్యమాదిభి ర్విశిష్య
బాలికాదివివాహభ్యనుజ్ఞానం వ్యర్థమేవసంపద్యతే॥ తథాచయమః.

బాలికాయాభవే త్కన్యాగుణాఞ్శ్చోయదిలభ్యతే॥

దద్యాదప్రాప్తకాశిపి దేశకాలభయాన్నరః।

మరీచిశ్చ,

జన్మతోగధాఽథానా పంచమూర్ధ్వాత్పరంశుభం।

కుమారీవరణందానం మెఖలాబంధసంతథాః ఇతి॥

భారతేచ అనుశాసనికపర్వణి,

జాతమాత్రాతుదాతవా కన్యకాసదృశేవరే।

కాలదత్తానుకన్యాసు పితాధన్యైర్యుభ్యతే ॥ ఇతి ॥

ఏవంచానగ్ని కావివాహం విదధతాండై మిన్యాచార్యాణా, స్మృతుమతీవి
వాహ ఏవతాత్పర్య మధ్యపగమనీయమితి కేషాంచిదేవ పక్షస్సమీచీన
ఇతి॥

పరేతు సత్యం నగ్ని కాశబ్దేన ప్రాప్తజోదర్శనాయా ఏవప్రా
యేణ గ్రహణంయుక్త మమరకోశవచస్యాపి ఏతాదృశఫలైశ్చౌత్కా
నిర్ణయే ఉపయోగోవిద్యతే తథాపి మిన్యాచార్యాభి సుతోఽనగ్ని కా
పదార్థోనస్తుమతీ; యావచ్ఛేలంసన్మట్టతీత్యాది నచనస్యాపి ప్రమాణత్వే
నక్వచిత్తతేతదధివార్థనిర్ణయస్యాపి యుక్తత్వావత్రనిర్ణయస్యాగ్నికారేణ
చానగ్నికాపదేన అస్మృతుమత్యాసవగ్రహణ త్, అన్యథాహి, బహువ
చనవిరోధస్సంపద్యతే॥ అతఏవహిగోభిల గృహ్యేనగ్ని కాతుశ్రేష్ఠితి
సగ్ని కావివాహఏవ ప్రశంసితః సమశ్శాఖాండైకార్థతా త్పర్యకత్వమేన
యుక్తమితి జై మిన్యాచార్యాణామిష్య స్మృతుమతీవివాహతాత్పర్యకల్పన
మైత్రయ్యుక్తత్వాత్ సచ అనగ్నికాత్వపుత్రమతీతి వాక్యశేషపిరోధోవిం
దేతానగ్నికామిష్యత్ర అనగ్నికాపదేనా స్మృతుమతీగ్రహణఇతి భంకనీ
యం; వాక్యశేషస్యాది ప్రయచ్ఛేత్తునగ్ని కా మితిసగ్ని కాప్రవాహనవతా

త్పర్యాత్ తథాహి, విందెతానగ్నికాం కన్యామితచచనంనానగ్నికావి
వాహప్రతిపాదనపరం వివధాతోగ్లాభార్థకస్యాపి జ్ఞానార్థకత్వేనాపి తత్ర
తత్రప్రయోగాత్ అత్రాపితదర్థస్వీకారేణ కన్యామనగ్నికాంజానీయాత్
(ఇదాసీనుప్రాప్తయోగావనాయా అపిద్రాగిత్యేవరజోదగ్ధనాదికం భవి
ష్యతి, తతః ఝడిత్యేవ కన్యాదానంనిర్వర్తనీయం) ఇత్యేతదర్థతాత్పర్య
కత్వపేషయంతం ప్రయచ్ఛేత్తునగ్నికా మితివాక్యశేషస్యాన్యథా విరో
ధాత్, అత్రహివచనె అనగ్నికామిత్యస్య “అనగ్నికా త్వృతుషతీ
తాం” ఇత్యంశేనార్థం ప్రతిపాద్య విశిష్టవాక్యతాత్పర్య విషయీభూతా
ర్థః ప్రయచ్ఛేత్తు నగ్నికామిత్యనేనాం శేనప్రతిపాద్యత ఇత్యేవ వర్ణ
నీయమితి ఏవంచ అనగ్నికామిత్యత్ర ప్రతీతితోరజస్వలా యాబోధేపి
పర్యవసానతో ఒప్రాప్తరజస ఏవకన్యాయాబోధోభవిష్యతీతి జైమినిగృ
హ్యపర్యాలోచనయా సరజోసంతరవివాహ సిద్ధిరితిమంతవ్యం.

అత్ర కెచిత్,—గృహ్యసంగ్రహకారైః ప్రదానమూత్రసైన్యన
విధానాత్ తస్యచవాగ్దానాది విషయకత్వేనాప్యపపత్తి సుభవాత్ విం
దెతానగ్నికా మితివచనం స్వతంత్రతయా వివాహవిధిపరమే వాంగీకర
ణీయం, వివాహదానయోగ్ని భిన్నాభికారికత్వేన, భిన్నఫలకత్వేనచభి
న్నకర్మత్వేనానంతర్య నియమోనాస్తీనగ్నికావస్థాయాం, దానప్రతిపా
దనపూర్వకం రజోసంతరవివాహ ప్రతిపాదనసమగృహ్య సంగ్రహకారా
ణామప్యాశయః — ఏతేన —

దద్యాద్గుణవతేకన్యాం నగ్నికాంబ్రహ్మచారిణే ।

అపివాగుణహీనాయనౌ పరుంధ్యాద్రజస్వలాం ॥ ఇతి

బోధాయమచనం॥ ప్రదానం ప్రాగ్భూతిరితిగౌతమవచనం॥ “ప్ర
యచ్ఛే స్మిన్వికారన్యామృతం కాలభయాన్నరః” ఇతివసీష్ఠవచనం “అ
ప్రయచ్ఛే స్మమాప్నోతి ప్రూణహత్యాన్యత్పాపతే” ఇతియాజ్ఞవల్క్య
వచనం “యదివాదాన్యైః కల్యాణైః పశ్యేత్కుమారికా । భూణ
హత్యాన్యత్పాపత్యైః పతిశస్యాన్తద్ద్రవదః” ఇతివేదవ్యాసవచనం “ప్రా
ప్తేతువ్యావశేవన్యైః కల్యాణైః ప్రయచ్ఛేత్ । మాసిమాసీరజస్తస్యాః
పిబంతిపితరస్సవ్యయం” ఇతికౌశలవచనం తావచనంచవ్యాఖ్యాతంభవతి.
సర్వేపాపాశ్చచననానాం దానమూత్రవిషయకత్వేన వివాహవిధిపరత్వా
భావాత్, ఏవంచత్తమతినవాహనిషేధమన్యకస్యాపివచనస్యా భావాత్
జైమినీయగృహ్యసన్యాతోచరామౌ పృథివీపతివివాహశ్చాస్త్రీయఇత్యే
వభవతీ తదశాస్త్రీనినా వాచోన్యైర్మూలంగత ఇతివర్తయంతి.

అన్యైతే, ప్రత్యావివాహమైదిత్యాది పారస్కరగృహ్యది పర్యా
లోచనయా భిన్నకర్మణోరపిదాన వివాహయోః వాజపేయ్యభూహస్పతి
సవయోరినక్రమ నియమవివక్షాయాః ఆవర్తకత్వాత్ దానవిధిపరాణా
మపి తదన్యవహిత వివాహపర్యంతం వ్యాపారస్యాంగకరణీయత్వాత్ గృ
హ్యసంగ్రహకారాణాం పూర్వోక్తతాత్పర్యమేవ యుక్తం, ఏతేన బో
ధాయన గౌతమజీర్ణాది వచనాన్యపివ్యాఖ్యాతానీతి ఋతుపతివివాహ
శాస్త్రీయతావాచోన్యైర్గతపివయపి “ప్రాగవిముతోః కన్యకాయా
నదానం ఋతావపియాన్గం దాన్వరోసలభ్యత ఇతి” ఋత్వనంతరమపి
దానాదివిధి పరతయాన్వతీయమానంవచనం—తదపిగుణవద్వరలాభే గు
ణమీనాయనదాతవ్యత్వేనం పరమిత్యపరాక్యైః ప్రతిపాదితమితి నాస్మా
కంప్రతికూలం అతః;

„పితృ వెశ్మ నియాకన్యారజః పశ్యత్యనంస్కృతా |
 తస్యాంమృతాయాం నాశౌనంకదాదిదపితామ్యహి |
 „ పితృ వెశ్మ నియాకన్యారజః పశ్యత్యనంస్కృతా |
 భూణవాత్యాపితుస్తస్యా సాకన్యవృషలీస్మృతా |
 „ రజస్వలాచయాకన్యాయదిస్యాదవివాహితా |
 వృషలీవార్షత్రయస్సాస్య తస్యాంజాతిస్సపితాహి ||
 „ పితృ గృహేతుయా కన్యారజః పశ్యత్యనంస్కృతా |
 సాకన్యవృషలీజ్ఞయా తత్పతిర్వృషలీపతిః |
 మాతాచైవ పితాచైవ శ్యేష్ఠోభ్రాతాతదైవచ |
 త్రయస్తైసరకంయాన్తి దృష్ట్యాకన్యాంరజస్వలాం |
 ఉద్వహేద్యస్తతాంకన్యాం బ్రాహ్మణోమదమోహితః |
 అసంభాష్యోహ్యపాక్షైయస్స విప్రోవృషలీపతిః ||
 „ పితృ గృహేతుయాకన్యారజః పశ్యత్యనంస్కృతా |
 భూణవాత్యాపితుస్తస్యా సాకన్యవృషలీస్మృతా |
 యస్తాంవివాహయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణోమదమోహితః |
 అసంభాష్యోహ్యపాక్షైయస్స విప్రోవృషలీపతిః ||
 „ మాతాచైవ పితాచైవ శ్యేష్ఠోభ్రాతాతదైవచ |
 త్రయస్తైసరకంయాన్తి దృష్ట్యాకన్యాంరజస్వలాం |
 యస్తాంవివాహయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణోఽజ్ఞానమోహితః |
 అసంభాష్యోహ్యపాక్షైయస్స విప్రోవృషలీపతిః ||
 „ తస్మాద్వివాహయేత్కన్యాం యావన్నర్తుమతీభవేత్ |
 వివాహోహ్యష్టవర్షాయాః కన్యాయాశ్చవ్రతస్యతే ||

ఇత్యాదివిష్టుశంఖ లఘుశౌతాతపలఘ్వాశ్వలాయన ప్రజాపత్యంగిరోబృ
హస్పతి పరాశరసంవర్తాది స్మృతయోష్యనుగృహీతాభవన్తి ఏవంచ
సరజోసంతర వివాహశ్శాస్త్రీయ ఇతివర్ణయన్తి - వయోనిర్ణయకారా
ణామప్యయ మర్థస్సమృతపీవేతి మన్వామహే - వయోనిర్ణయకారా
హ్యేనంవదన్తి - యద్యపి - త్రిణివర్షాణ్యదీక్షేత కుమార్యృతుమతీనతీ

ఉర్ధ్వంతుకాలాదెతస్మాత్ విందెత సదృశంపతిం॥

అదీయమానాభవ్తారం అధిగచ్ఛేద్యడిన్వయం॥

నై సఃకించినవాప్నోతి సచయంసాధిగచ్ఛతి॥

ఇత్యాదివచనైః రజోసంతరవివాహశ్శాస్త్రీయ ఇతిప్రతీయతే, తథాపి
తేషాం వచనానామాసత్కల్పితయా తదభ్యనుజ్ఞానపవ తాత్పర్యాల్
ఉక్తానేకవచన పర్యాలోచనయా రజోసంతరవివాహాన శాస్త్రీయ
ఏవ, అతఏవ - తైత్తిరీయసంహితాయాం సప్తమేకాంఢే "ప్రజాపతి
రకామయత ప్రజాయెమెతినముఖతస్త్రి వృతన్నిరమిమిత తమగ్నిర్దేవ
తాన్వవస్పృజ్యత గాయత్రీఛండోరధర్వరం సామబ్రాహ్మణా మనుష్యా
ణామజః పసూనాంతస్మాదై ముఖ్యాముఖతోహ్యగృభ్యదై, తిగాయ
త్రీఛండసాసాశం బ్రాహ్మణస్పృష్టి విధానముపపన్నంభవతి॥ తాదృశవి
ధానస్యహి తాత్పర్యం,, ఛండస్సుపాదాక్షర సముదావదబ్రహ్మసమూహ
ఉపనయనై,, ఇతిహాకీతసూత్రేణ యస్యాజాతేర్ద్యేసఛండసా స్పృష్టిస్తజ్జా
తీయస్య తచ్ఛండః పాదాక్షరసంఖ్యా పరిమితేవయసి ఉపనయనంకర్త
వ్యమితి ప్రకాశ్యతే, ఏవంచ బ్రహ్మక్షత్రియ నై శ్యానాంగాయత్రీత్రిష్టు
ష్టగతీఛండోభిస్సాకం స్పృష్టిప్రతిపాదనాద్యధాక్రమం అష్టమపికాదశద్వా
దశవయాంస్యసనయనస్య ముఖ్యః కాలః ముఖ్యకాలానుష్ఠానాశక్తౌ

బ్రాహ్మణేనక్షత్రియవైశ్యయోర్బ్రాహ్మణ్యకాలేపకాదశద్వాదశవయసోరప్య
సుప్తానై నదోమః.

అజీవంస్తు యథా కైన బ్రాహ్మణస్సెవ్యకర్మణా

జీవేత్త త్రియధర్మేణ సహ్యస్యప్రత్యసంతరః॥

ఉభాభ్యామప్య జీవంస్తు కథంస్యాదితి చెద్భవేత్ ।

కృషిగోరక్షమాస్థాయ జీవేనైవశ్యస్యజీవకాం॥

ఇతిమనువచనేన స్వధర్మాశక్తస్య బ్రాహ్మణస్యక్షత్రవిఙ్గర్మయో
రప్యధికారవర్ణనాత్, ఏవంచ ఉపనయనస్థానీయత్వాత్క్షత్రిహంవివాహ
స్య ఉపనయనకాలేవ తస్యాపికాలఇత్యంగీకరణీయత్వేన అప్తమవయో
ముఖ్యకాలః ద్వాదశవయః పర్యంతం గౌణకాల ఇత్యేవాంగీకరణీయ
మితి కథచిదపి నస్తుమతీ వివాహసిద్ధిః । ఏతదభిప్రాయేనైవ మనురపి-

త్రైవిద్యోవహేతున్యాయం హృద్యాం ద్వాదశవాఙ్మితీం

త్యక్త్వనష్టోష్టవర్ణాం వాధర్మ్యేనీదతి సత్పరః॥

ఇతిస్మరతి॥

వివాహకాలవిమర్శకారాస్తు సత్యముపనయనకాల ఏవ వివాహ
కాలః తస్యద్వాదశవయః పర్యంతమేవ గౌణకాల ఇతివర్ణనంపరమసంగ
తమేవ । ఆసోడశాబ్రాహ్మణస్యేతి ఆపస్తంబభర్మసూత్రేణ సోడశవయః
పర్యంతం గౌణకాలస్య ప్రతిపాదనాత్, ఏవంచెదపి అప్తమవయ ఏవము
ఖ్యకాలఇత్యేవ ,,వివాహాహ్యష్టవర్ణాయాః కన్యాయాశ్చప్రశస్యతే
ఇతివచనేన ప్రతిపాద్యతే, ,,ఆసోడశాద్బ్రాహ్మణస్య సావీత్రీనాతివర్ణ
తే ఇతిమనురపిద్వాదశ వయసోసంతరమ స్యుష్టసయనకాలం ప్రతిపా

యతి : అజీవలన్తయథా శ్చైవ తితుజీవికామాత్రవిషయ మన్యత్రాపిన
ప్రవర్తతే ఏవంచకన్యావివాహ ప్రతిపాదకవచనానుసారేణ కన్యావివా
హవద్యతుమతీ వివాహప్రతిపాదకవచనానుసారే ఇర్తుమతీవివాహా
ఽపిశాస్త్రీనః ఇత్యేవాంగీకరణీయం॥ తథాచకన్యా వివాహప్రతిపాద
కానివచనాని, యమః—వివాహంచోపనయనం స్త్రీకామాహపితామ
హః మాధవీమౌనంప ర్తః

అప్తవర్ణాభవేద్ధారీ నవవర్ణాతురోహిణీ॥

దశవర్ణాభవేత్కన్యా తతఃపార్థవ్యంరజస్వలా॥

యమః—అప్తవర్ణాభవేద్ధారీ నవమెనగ్నికాభవేత్॥

దశమేకస్యకాప్రోక్తా ద్వాదశేవృషనీస్మృతా ॥ఇతి॥

కన్యాలక్షణకథనపూర్వకం తాసాంచానఫల విశేషమాహురీదిః॥

శౌరీందదన్నాకపుష్టం వైకుంఠరోహిణీందదత్॥

కన్యాందదద్భిష్టాలోకం శారవంతురజస్వలాం॥

తథావై ద్యనాథ దీక్షితీయమనుః॥

త్రీంశద్వర్షోదహేత్కన్యాం హృద్యాంచ్వాదశవాక్షికీం॥

త్ర్యప్తవర్షోష్టకన్యాంవా ధర్మే నీదతిసత్వరః॥

తథానిర్ణయసింధు భారతవచనం,

త్రింశద్వర్షస్తోజకన్యాం భార్యాంపించెతనగ్నికాం॥

ద్వ్యప్తవర్షోష్టకన్యాంవాధర్మే నీదతిసత్వరః॥

అత్రవిషకాబ్ధాయా నగ్నికాత్వవిశేషణాత్ రజోదద్భనాభావే విషక
వాక్షికకన్యా వివాహాఽపి సదోపాయేతిలభ్యతే, ఏవంవయోవిశేషా
నుసాదానెనాన్యతుమతీ వివాహంప్రతిపాదయన్తి కానిచనవచనాని వసి

ప్రయచ్చిన్నగ్నికాంకన్యా మృతుకాలభయాత్పితా, ఇత్యాదీన్య
 జైవపూర్వంసంకలితాని। ఏతేషాంచ వచనానాం ముఖ్యకాలప్రతిపా
 దన ఏవతాత్పర్యం, సత్వృతుమతీవివాహనిషేధేఽపి సున్వాదిస్మృతౌ
 ఋతుమత్యాలపి వివాహార్హత్వప్రతిపాదనేన తేనసాకింవిరోధాపత్తైః।
 యథాహిగుణవద్వరలాభే ఽప్రాప్తకాలేపి జాతమాత్రా దీనాంవివా
 హాయుక్తః ఏవంగుణవద్వరలిప్సయా షోడశాదివయః పర్యంతంప్ర
 తీక్షణమపియుక్తమేవ తథాచమనుః—త్రీణివక్ష్యామ్యాదీక్షిత కుమార్య
 తుమతీసతీ! ఊర్ధ్వంతుకాలాదె తస్మాత్ విందెతసదృశంవరం। బోధాయ
 నః—త్రీణివక్ష్యామ్యతుమతీ కాంతేతపితృశాసనం। వైద్యనాథదీక్షితా
 పరార్కమాధవాదీనామపి ఉక్తవచనం నిర్దిశతామయమేవాభిప్రాయః।
 ఏవంచరజోదర్శనానంతరం వివాహనిషేధపరాణాం కన్యాపిత్రాదీనాం
 ప్రాశస్త్యభూణహత్యాది దోషబోధనపరాణాం ఉక్తవచనానామన్య
 షోడశాపత్తిర్వర్తనీయా। తథాహి—దాతుర్యద్దోష సంకీర్తనం „ ఋ
 తుమత్యాంహిలిప్తన్త్యాం దోషః పితరమృచ్ఛతి,, — తద్గుణవద్వరలా
 భేపియః కన్యాంసప్రయచ్ఛతి తద్విషయం। తృతీయేవర్షే గుణవద్వరలా
 భేపియః కన్యాంసప్రయచ్ఛతి తద్విషయంచతథాచబోధాయనః। —త్రీ
 ణివక్ష్యామ్యతుమతీయః కన్యాంసప్రయచ్ఛతిసతుల్యంభూణహత్యామై
 దోషమృచ్ఛత్యసంశయం ॥ నయాచతే చెడవంస్యాత్ యాతచెత్సృ
 ధక్ పృథక్। ఏకైకస్మిన్మృతౌ దోషంపాతాంమనురబ్రవిత్।

వసిష్ఠశ్చ—యావచ్చకన్యామృత వస్పృశంతితుల్యైస్స కామామపి
 యాచ్యమానాం। భూడానితావన్నిహతానితాభ్యాం మా
 తాపితృభ్యా మితిధర్మనాదః । ఇతి।

ఆభ్యాంహివచనాభ్యాం యాచమానాయ వరాయకన్యాంయో సప్రయ
చ్ఛతి తస్యైవ భూణహత్యాదోషోపహితః; ఏవం. ఆయాచమానాయా
పివరాయవర్షత్రయేణాదాన భూణహత్యాపతిపాదితా॥ ఏవంచవర్షత్ర
యపర్యస్తమపిదానకాలో విద్యతేషవ సదృశవరాఽలూభే ఽపిత్వతీయేవ
క్షకథమపికన్యాదాతన్యైవ, తతః పరస్తదానాధికార ఏవనాస్తిస్వస్వ
న్యైనాభావాత్, యదాహమనుస్సవ్యయంవరంప్రక్రమ్య.

పిత్రే నదద్యాచ్ఛుక్తుంతు కన్యామృతుమతీహరణః।

సహిస్వామ్యాదతి క్రామేదృతూనాం ప్రతిరోధనాత్ ॥ఇతి॥

భోధాయనః—అపివాగుణహీనాయ నోపయంభ్యాద్రజస్వలాం ॥ఇతి॥
ఏవమేవకన్యాన్యపతీత్వాది బోధకానామపివచనానాం సదృశవరలాభేపి
యానదీయతే తద్విషయకత్వేనౌపపత్తిరితి సకోపిదోషః । యదపి—
శుల్కగ్రహణనిషేదాధి లింగైశ్శూద్రస్త్రీవిషయ కత్వవర్జనం—తచపి
నయుక్తం, శుల్కగ్రహణస్య బ్రాహ్మణస్త్రీవిషయేపి ప్రసంగాల్ శు
ల్కవతః ఆసురవివాహస్య “షడానుపూర్వాప్రవిప్రస్య, తివచననబ్రా
హ్మణవిషయే ఽపివిధానాత్, ఏవమేవ త్రీణివర్ణాణీత్యాది వచనానాం
ఆపద్ధర్మత్వమప్య సంగతం, తత్ప్రకరణస్యాప ధర్మప్రకరణత్వాభా
వాత్ అన్యథా “ఆపద్యపత్యప్రాప్తిశ్చైత్యత్ర ఆపద్గ్రహణవై యథ్యా
ప్రత్యైతి రజోనంతరవివాహశ్చాస్త్రీయ ఏవేతివర్ణయంతి॥

వరేతుఉపనయనకాల ఏవయద్యపివివాహకాలః యద్యపిచ ఉపనయనస్య
షోడశవయః పర్యంతంగౌణకాల ఇతి తత్థానీయస్య వివాహస్యాఽపి
నిర్ణయసింధాశ్రుదాహృతభారతవచనానుసారేణషోడశవయః పర్యంతం

కాలః తథాపిసర్వత్రాపిస్మృతిషు ఋతుదర్శనయాపా వధినిర్ణయస్యకృత
త్వాత్; ఉక్త భారతవచనైఽపి నగ్ని కామితివిశేషణాను సారేణ ఋతు
దర్శనాభావవిన యోడశాదివయస్కాయా అపివివాహబోధనాత్; రజో
ఽనంతరవీవాహాః సర్వసంసృతిః॥ ఆయమభిప్రాయః—యది ఉపనయ
నస్యయావత్పర్యంత మనుష్ఠానంశాస్త్రతః ప్రాప్తంతావత్పర్యంతం వివా
హస్యాప్యనుష్ఠానం శాస్త్రసంమతంతర్హి నైవం మహర్షి వద్యా ఋతు
దర్శనంతదవధితయా నిర్దిశేయః॥ నిర్దిశంతిచ తాదృశమవధిం॥ అతో
జ్ఞాయతే అతిదేశతః ప్రాప్తస్యయోగవయః పర్యంతస్యకాలస్యరజోదర్శ
నాభావనిశిష్టస్యైవ గౌణకాలత్వేనాఽపి గ్రహణమితి॥ ఏవంచద్వాద
శాదివయసోఽపి రజోదర్శన విశిష్టస్య వివాహకాలత్వం సభవివ్యతిత్య
భిప్రాయైవైవ మహర్షివద్యైః “అత ఊర్ధ్వంరజస్వలా,” “కారవంతు
రజస్వలాం,” ఇతిద్వాదశాదివయస్కా వివాహాఽపి ప్రతిషిద్ధః । త
త్రచవ్యాఖ్యానేషు రజస్వలాశబ్దేన నియతమేవద్వాదశాది వయస్సురజో
దర్శనం సంభవేదితి నవివక్షితం యదిసంభవేత్ తదాపిత్రాదీనాంభూ
ణహత్యాదిదోష స్సమావతేదితితః పూర్వమేవవివాహకరణే సకన్యాపి
దోషస్యప్రసరః, ఇతివర్ణితం॥

త్యైష్టవనోఽష్ట పక్షాంవాధ ర్మేనీదతిసత్వరః॥ ఇతివదతోమనో
రశ్యయ మేవాభిప్రాయః॥ రజస్వలావివాహనిషేధేన అష్టపక్షాద్యనృతు
మతి వివాహావయం క్తంతి బోధయతాం హేదోక్తయమాదివచనానా
మప్యేవం సత్యేవోపపత్తిః॥ సచ—రజస్వలావివాహనిషేధ పరత్వేనభవ
దభిమతానాం సర్వేషామవివచనా నాంగౌణకాల ప్రతిపాదనవీవతాత్ప
ర్యం, సతురజస్వలావివాహ నిషేధేఽపి; త్రీణిపక్షాణ్యుదీక్షిత కుమూ

న్యతుమతీనతీ । ఇతిమన్వాదిస్మృతిభిః ఋతుమతీవివాహస్యాఽపివిధా
 ననతదవిరోధార్థంతతైవౌపపతైర్వర్ణనీయత్వాత్ ఇతి-వాచ్యం; తథాన
 తిరజోదర్శనస్యానియతత్వాత్ యస్యాష్టోడశాదివయస్యేవరజోదర్శనంత
 స్యాః ఏకోనవింశవయః పర్యంతమపివివాహకాల ఇతికల్పనాపత్యైః, ఆ
 షోడశాద్రాహ్మణ్యేత్యాదిమన్వాది వచనమవపరస్పర విరుద్ధంపంప
 ద్యేతేతిరజోంతరవివాహ నిషేధతాత్పర్య కత్వస్యైవయుక్తత్వాత్
 యథాచ, “కాలేదాతాపితావచ్యః,, ఇత్యాదినారజోంతర వివాహస్య
 నిషేధత్వాత్ త్రీణివర్షాణీత్యాదీనాం ఆపత్కలతయా తదభ్యనుజ్ఞానవ
 తాత్పర్యం, తథాపూర్వమేవనిరూపితం” త్రీణివర్షాణీత్యాది, వచనంహి
 తావదృతుదర్శనానం తరమప్యనాపత్కల్ప తయాఽపిదానకాలమప్య
 నుజానాతి; కిన్తుగుణవదగుణ వద్వరలిప్సయాతత్ర తత్రపర్యటతః తల్లాభ
 తః పూర్వమేవస్వకన్యారజః పశ్యతః ఋతుప్రతిరోధనిమిత్త భూణాహ
 త్యాదోషనివర్తక ప్రాయశ్చిత్తానుస్థాన పూర్వకందానాధికారంబోధ
 యతి । తద్విషయ ఏకస్యా ఏవభూణాహత్యా యాశ్చాస్త్రీధిధత్వాత్ ।
 యస్తేపునః యాచమానాయాపి వరాయ సాహసాదినానకన్యాయ దదాతి
 నత్సప్తి రజోదర్శనేషు; నసప్రాయశ్చిత్తకలైనాసిదా నాధికారమహా
 తి కన్యాతు అస్వతంత్రాపితృ శాసనమేవకాంతం తీవహత్రయైఃకాపి
 త్రానదత్తాస్వయంవరణ మహాతీతి తయా ఏకస్మిన్వృత్తేతేనచ ఆశ్వ
 లాయ నౌక్తప్రాయశ్చిత్తానుస్థానేన గృహీతాయాం తస్యాంసకౌఽపి
 దోషస్సంభవిష్యతి ॥ ఆయంచార్థః—నై నఃకించదవాప్నోతి నచయంసా
 ధిగచ్ఛతి । నయాచతేచదేవంస్యాద్యాచతే చెత్పుధక్కుధక్ । ఇత్యాది
 పక్షప బలాల్లభ్యతే ॥ ఏతేననయాచతేచదేవం స్యాదిత్యాది వచనస్యగు

గుణవద్వరలాభేఽపి యఃకన్యాంనప్రయచ్ఛతి గుణవద్వరాఽలాభేఽపి
 తృప్తీయవత్సరే యఃకన్యాంనప్రయచ్ఛతి తద్విషయకత్వమేవ యుక్తమితి
 వచనమపిపరాస్త్రం । గుణవద్వరలాభేఽపి కన్యామదదతః ఋతుసంఖ్యా
 కభ్రూణహత్యా ప్రతిపాద కానాం వచనానాం తస్యదానాధికారం
 ప్రత్యనహాత్వబోధన ఏవతాత్పర్యాత్, త్రిణివర్మాణీత్యాదీనామపిశా
 నాలృ సమర్థకత్వాభావస్య పూర్వముపపాదితత్వేన గుణవద్వర లాభ
 పితృతీయ వత్సరే ఇతికల్పనాయా అపినిరాలంబనత్వాత్ నోపసంధ్యా
 ద్రజన్వలాం ఇత్యేవం జాతీయకానాం బహునాంవచనానాం అవిరో
 ధానైవ త్రిణివర్మాణీత్యాది వచనార్థవర్జనస్యయుక్తత్వాత్ । ఏప్ర
 తిషేధేభూయసాంస్యాత్పుధర్మత్వమితిన్యాయాత్, ఏతేన నూపరుంధ్యా
 ద్రజన్వలాం ఇత్యాది వచనానాంవక్షత్రయా సంతరదాన గోచరత్వే
 నూప పత్తివర్జనమపి పరాస్త్రం; నగిరాగిరేతి బ్రూయాదిత్యస్త్యేవ
 నూపరుంధ్యాద్రజన్వలామిత్య స్వాప్యనువాదరూపత్వాద్యథా ప్రాప్త
 మేవాఽనువాదోయుక్తఇతి “దధ్యాక్షుణవతే కన్యాంనగ్నికాం బ్రహ్మ
 చారిణే, అపివాగుణహీనా యేతివిధి వాక్యతోఽర్థతః ప్రాప్తానగ్నికా
 వివాహనిషేధఏవవాఽనువదితవ్యః, అనగ్నికాపదంతున ఋత్వసంతరవ
 వక్షత్రయా వచ్చిన్నస్త్రియం బోధయతి, కింతుసంజాతరజస్కం । ఏ
 వంచరజోదగ్ధన మాత్రేణ వివాహ నిషేధఏవోక్తవచన తాత్పర్య మితి
 సకోఽపి దోషః; ఏతేన చారవంతు రజన్వలా మితివచన మపివ్యాఖ్యా
 తం భవతి ॥ కతాపరాశరస్మృత ఇతి; పరాశరసంహితావచనేన పూ
 ర్వోక్తేనర్తుమతీవివాహ స్పర్షధాఽధర్మవైతత్వనగమాత్ నకథంచిధ
 పిరజోసంతర వివాహశాస్త్రీయతాసిద్ధిః । యద్యపిమాధనాచారైః ప
 రాశరస్మృతీతివ్యాఖ్యానేత్రిణివర్మాణీత్యాది వచననిర్దేశా దత్వసంతర

వషత్త్రయవిద్యంతం వివాహకాలగోధనేఽపి తాత్పర్యమితి ప్రతిపాదిత
మితిప్రతీయతే. తథాపితత్రత్య మాధవగ్రంథస్యాఽన్య స్థదభిప్రాయక
ల్పనమేవ యుక్తం, మన్వాదినకలస్మృత్యర్థసంబంధకలియుగాఽసా
ధారణధర్మోపదేశ నాథం ప్రవృత్తైః పరాశరాచార్యైః ఋతుమతీ వి
వాహ నిషేధనాత్ మన్వాదీనామపి తాదృశతాత్పర్య కల్పనమేవ యు
క్తమితి వణాయంతి,

ఇతరేతుఋతుమతీ వివాహనిషేధపరేషు సర్వత్రాపి వచనము, య
స్తాంవివాహయైతక్తన్యాం బ్రాహ్మణామదమోహితః, ఇతివిశిష్టబ్రా
హ్మణగ్రహణానుసారేణ బ్రాహ్మణైతరే షామృతుమతీ వివాహగోఽపి
నదోషయైవ క్షత్రియాదీనాం పోషణాదివయసానువృషనయన కాల
త్వా త్తథానాపన్నస్య వివాహస్యాఽపి తదానీమేవానుష్ఠానస్యయుక్త
త్వాత్, నచ—అత్రాఽపిరజోదర్శనాభావ విశిష్టస్యైవప్రాపనయనకా
లస్య వివక్షేతి—శంకనీయం! క్షత్రియాణాంద్వాదశాది వయసవిషము
ఖ్యకాలత్వేన తతఃపూర్వం వివాహస్య అనుష్ఠానానంభవాద్ద్వాదశాది
వయస్సురజోదర్శనస్యాఽపిసంభవాత్; తదభావవిశిష్టద్వాదశాది వయ
సస్సర్వత్రా పుష్కపాదనానంభవాత్ ఏవంచ రజోదర్శనానంతర మపి
క్షత్రియవిషయే వివాహోఽనుష్ఠానే నదోషవిష; ఏవంచ, ‘‘త్రీణివర్ణాణ్యు
దీక్షేతేత్యాది వచనానామపి క్షత్రియాదివిషయ కల్పమేవయుక్తమితివ
ర్ణయన్తి. తదపరేనక్షమన్తి ఏవంసతి, ‘‘త్రీణివర్ణాణ్యుదీక్షేతేతగృహ కన్య
ర్తుమత్యపీ, త్యపిశబ్దప్రయోగస్వారస్య భంగాపత్తిః అపిశబ్దేనహిఋతు
మత్యాభివాహనావచనాన్తరేణ నిషిద్ధఇతిప్రతీయతే యదిపునర్నిషేధ
పరాణాంసర్వేషామపివచనానాం బ్రాహ్మణశబ్దప్రయోగస్వారస్యనుసా

శ్రేణాహ్మణవిషయకత్వమేవేతి నియమః; తస్మాత్క్షత్రియాదివిషయైరజో
 ఽనంతరవివాహనిషేధపరస్యకస్యాఽపివచనస్యాభావాదపి శబ్దప్రయో
 గస్వారస్యభంగాపత్తిః నను—నూపరుంధ్యాధజన్వలాంప్రదానంప్రాగ్
 తోరిత్యాదివచనానాం సర్వసాధారణత్వేనప్రతీయమానానాంఋతుమ
 తీవివాహశాస్త్రీయత్వే నూపపత్తిరిత్యాక్షేపద్వారా క్షత్రియాదివిష
 యైఽపివివాహనిషేధపరత్వా దపిశబ్దప్రయోగస్వారస్యం సిద్ధమేవేతిచ
 న్న; దాసనిషేధపరాణాముక్త బాతీయవచనానాం రజన్వలాపివాహవి
 ధిపరవై వాహిక చతుర్థరాత్రసమావేశనాది విధిపరాపస్తంబ భోధా
 యనాది గృహ్యసూత్రవిరోధే జాగ్రతి తద్వివాహనిషేధ పరవిధ్యంతరా
 ఽఽక్షేపకత్వా సంభవాదపిశబ్ద ప్రయోగస్వారస్య భంగ స్తదవస్థ ఏవే
 తినిషేధవాక్య ఘటిక బ్రాహ్మణశబ్దసామాన్యస్య క్షత్రియాద్యుపలక్షణ
 త్వమంగీకరణీయమేవేతి నిషేధాఽభ్యనుజ్ఞాన శాస్త్రీయోరుభయోరపి
 సర్వసాధారణత్వమేవాంగీకరణీయం! అథోచ్యత—దాసవిధినిషేధప
 రాణాంవచననాం వివాహవిధినిషేధపర్యంతతాత్పర్యాంగీకరణమావశ్య
 కమితి పూర్వముపపాదితత్వాన్నోపరుంధ్యాధజన్వలా మితి శాబ్దనిషే
 ధేజాగ్రతి నిషేధాఽత్రేనా ఽనపేక్షణాత్ , అపేక్షణేఽపి చతుర్థా
 పరరాత్ర సమావేశనస్య దృష్టార్థత్వమేవేతి పూర్వముపపాదితత్వాన్న
 కయాఽపిస్మృత్యా విరోధిత్వనిషేధాత్సామన్యఽపిసంభవాత్ క్షత్రి
 యాదిమాత్రవిషయమేవా ఽభ్యనుజ్ఞానం—ఇతి; తదాఽపి త్రీణివక్షా
 ణీత్యాది వచనజాతం కింబ్రాహ్మణోమదమోహిత ఇతివిశేషవచనముపజీ
 న్య రహితంతరవివాహ మభ్యనుజ్ఞానాతి, ఉతాఽపివాసామాన్యము
 ఖన ప్రవృత్తినిషేధ ముపజీయేతి విచారణాయాంవినిగమనాఽవిరహే
 ణాద్వివిధనిషేధాప జీవనవై వెదనుభ్యనుజ్ఞాన శాస్త్రీంప్రవృత్తమితి త్రీ

ణివ్వాణీత్యాదివచనం సర్వసాధారణమేవ యదిపునః సామాన్యము
భేద ప్రవృత్తత్వసామాన్యదభ్యనుజ్ఞాశాస్త్రముపి సామాన్యతః ప్రవృత్త
నిషేధ మెవోజ్జీవతినవిశేషముభవప్రవృత్తనిషేధమితివర్ణ్యతే; తత్రేద
ంవిచారణీయంవిశేషశాస్త్రీయైవ భవదభిమతం బ్రాహ్మణస్త్రీణామేన
రజోసంతరవివాహం నిషేధతీతి కథంసిద్ధ్యతీతి తత్రసంతాపద్బాహ్య
కర్తృకవివాహేనబ్రాహ్మణ్యేన సంస్కార ఇతిప్రకారస్యమీచీనః త
త్రియాదిస్త్రీణామపిబ్రాహ్మణకర్తృక వివాహేన సంస్కారస్యస్మృతి
సిద్ధత్వాత్ || నాపిప్రకారాంతరేణ తదసంభవాత్ || నహి.

యస్తాంవివాహయత్కన్యాం బ్రాహ్మణోమదమోహిణః

త్రకతుకరివసం స్కార్యాయా అపిబ్రాహ్మణశబ్దేనవ్యవహారో విద్యతే
ఏవంచతుకమతి సామాన్యస్య వివాహనిషేధవోక్త వచనతాత్పర్య మ
భ్యుపగమనీయం | ఋతుదర్శన దోషసంకీర్తన పరాణాం సామాన్యము
భేదైవ ప్రవృత్తి దర్శనాత్ || ఏవంచప్రత్యాసక్తిన్యాయేనాపి ఋతు
మతీ సామాన్యగ్రహణ ఏవ అపిశబ్దస్వరస్య మితి త్రీణివహణీత్యాది
వచనానాం సర్వసాధారణత్వమేవ యుక్తం | అతఏవ యఃకరోత్యే క
రాత్రేణ నృషలీ సేవసంవిజః || ఇతిరజస్వలావివాహ నిషేధవాక్యేద్వి
జశబ్దగ్రహణోపపత్తిః ఏవంచగ్రమతీ వివాహ శాస్త్రీయతావాదో
బ్రాహ్మణస్త్రీ ఏవయేపి యుక్తవేతి |

పరేతు, బ్రాహ్మణస్య సర్వవహణీయవివాహాఽధివిరేఽపి స్వ
వహణీయ కన్యావివాహ ఏవధర్మ ప్రజాసంపత్త్యర్థ ఇతి తత్కర్తవ్య
కతద్వివాహ గోచరాణాం బ్రాహ్మణీశబ్దాఽఘటితానామపి తద్విషయ
కత్వమేవ భవిష్యతీతి సంవత్సరాదివి శేషవచనానాం బ్రాహ్మణీమాత్ర

విషయ కర్త్యాన్ సామాన్యముభేన ప్రవృత్తానాం త్రీణివర్ణాణీత్యాదీ
నాం బ్రాహ్మణీభిన్నవిషయకత్వమేవ || నచైవమపి—సామాన్యతః ప్ర
వృత్తస్య నూపయంత్యాద్రజ స్వలామితి వచనస్యబ్రాహ్మణీవిషయకత్వ
మపి విద్యతేవానవా ఆద్యేతత్సమాన విషయక అభ్యనుజ్ఞాశాస్త్ర మపి
బ్రాహ్మణీవిషయమేవ || ద్వితీయేతు సంకోచేప్రమాణాభావః ఏవం
బ్రాహ్మణోమదమోహిత ఇత్య త్రాపి త్రైవర్ణికాభివక్ష్యతే “యః
కరోత్యేకరాత్రేణ వృషలీనేన నంద్యజః” ఇతివాక్యేద్విజగ్రహణానువ
పత్తిః తద్వివక్షణేతు త్రీణివర్ణాణీత్యాదివచనసమానవిషయ కత్వమేవే
తి బ్రాహ్మణకన్యానామపి రజోనంశం వివాహాభ్యనుజ్ఞాయతేపి ||
ఏవంవై నాహిక చతుర్థరాత్ర సమావేశనాన్యథా సుపపత్తిరపి తత్ర
గమికేతికథం తదశాస్త్రీయ త్వమితి— శంకనీయం || ఏవమపివాచప
త్కల్పనా తదభ్యనుజ్ఞాన ఏవతాత్పర్యం త్రీణివర్ణాణీత్యా దీనామం
గీకరణీయం || దద్యాదప్రాస్తకాలేఽ పీత్యాదివాక్యానా మివయుతుమ
త్యపీత్యపిశబ్ద ఘటితానామపి అభ్యనుజ్ఞానశాస్త్రాదామూ పద్ధర్మవ్యవస్థా
పకత్వస్యైవ సర్వసంమతత్వాత్ || వైవాహిక చతుర్థరాత్ర సమావేశ
నంత్యదృష్టార్థ సహశయనమాత్రపర్యవసన్నం నతు మతీవివాహ లింగ
మితి పూర్వమేవ నిరూపితం || యదపి—సమావేశనస్య సహశయన
మాత్ర పర్యవసాన సిద్ధాంత పరాశాం ప్రతామాంజలి సమర్పణమేవ
వరము త్తరరం మన్యామహాఇతి—ఉక్తం; తత్రకేచిత్ సమాదధతే త
త్రైదంప్రప్తవ్యం కిం తేషాంసాహసికత్వాత్ సాహసికానాంచాత్యంత క్రో
ధసంసూచక ప్రతామాంజలి సమర్పణేనైవ మానముద్రాస్యాదిత్యత్ర
వివక్షితముతాహూ తేషాం ప్రామాణికత్వాత్ ప్రామాణికానాంచ
వణామాంజలి సమర్పణ పూర్వకోపసదనమేవ యథానదర్శ గ్రహణే

సముదితోపాయ ఇతి! ఆద్యే భవతామేవ వినాఽప్రమాణతేశం సాహ
సేన ప్రతిజ్ఞామాత్రేణ తత్తత్సద్ధాంత వ్యవస్థాపనపరాణాం విషయే తా
ద్యుత ముత్తరం పరతమమితి మన్యామహే ॥ యతోహి సాహసికవర్య
నుయోగ సముచిత సమాహితి విఘోషజేకతో గురవోపి దాసీంధవంత
స్సంవృత్తాః ॥ ద్వితీయేతు సరజోనంతర వివాహసిద్ధి రిత్యాయాతం స
న్మా గేజేతి మంతవ్యమితి ॥

యుక్తంవైత నౌషరుంధ్యాద్రజస్వలా మితివచనం బ్రాహ్మ
ణకస్యేతర విషయకమితి నయుక్తం ॥ 'ఉద్వహేద్యస్తుతాంకన్యాం' ఇతి
వచనస్య 'నౌషరుంధ్యాంద్వజస్వలామితి వచనస్యచ ద్వయోరపి నిషే
ధపరత్వాన్నబ్రాహ్మణం హన్యాన్నాత్రేయంహన్యాదితివచనయోరివ
సపరస్పర బాధ్యబాధక భావానికం; కింతు నాత్రేయం హన్యాదితి వా
క్యే నాత్రేయహనని పాపాధిక్యమివ బ్రాహ్మణోమదమోహిత ఇత్య
సేన బ్రాహ్మణకర్తృక రజస్వలావివాహే పాపాధిక్య వణాననవ తా
త్పర్యం ॥ అతవ సర్వత్రాపిస్మృతిషు సర్వసాధారణ వివాహప్రకరణ
ఏవైతేషాం నిర్దేశ ఉపపద్యతే ॥ అన్యథాహి త్రిణివర్ణాణీత్యాదీ
నాంక్షత్రియ ధర్మాధీ కారవన నిర్దేశావత్యైః ॥ సర్వభావిత త్రిణివ
ర్ణాణీత్యాదినా ఆపత్కల్పితయైవ సరజోనంతరవివాహహేమాభ్యనుజ్ఞా
యతే ॥ అభ్యనుజ్ఞాతస్యాపి పితృవరాది ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన పూర్వ
కమేవానుష్ఠానమితి కన్యావరయోః సర్వవిధపాప నివృత్తి సంభవైపి
పితృవిషయే వ్యవహార్యత్వమేవ సంపద్యతే ॥ భూమహత్యాదీనాం వ్య
వహార నిరోధక శక్తిసూత్రస్యైవ ప్రాయశ్చిత్తేన నివారణాత్ ॥
తమ క్తం ॥

కామలోవ్యనాహార్యస్తు వచనాదిహాజాయతే || ఇతి ||

ఏవంచభూమిహంత్యణాం బిత్రాదీనాం లోకవిద్విష్టత్వమపి సిద్ధంభవ
తీతి లోకవిద్విష్టప్రయోజకత్వాదపి సరజస్వలాదానాది సమయకల్ప
నం యుక్తం || ఏతావతాసందర్భేణ సకలగృహ్య సూత్రాణాం సర్వా
సామప్తిస్మ తీనాం గౌతమాశ్వలాయన బోధాయన వసిష్ఠ పరాశరాది
నిర్మితానామభిప్రాయో నిరూపితః—యథాబుతుషతీ వివాహాన
కాస్త్రీయఇతి ||

అత్రకచిత్ప్రత్యవతిష్ఠ నైస్సృత్యాదీనాం పారుషేయత్వాద పా
రుషేయం మంత్రలింగ మేవప్రబలమితి తదన్యథా—సుప పత్యైరజోనం
తర వివాహాశ్చాస్త్రీయఇతి || అయమాశయః—మంత్రాణాం హిప్ర
యోగసమవేతార్థ స్మారకత్వే నైవ ప్రామాణ్యమితి మంత్రాధికరణే
పూర్వ తంత్రే నిరూపితం || వివాహంగ భూతాశ్చమంత్రాః ప్రాధాం
స్త్రీయంప్రకాశయంతః వివాహ్యయాః ప్రాధాన్యమన్యవశ్యకమితి ప్ర
మాణయంతి || నహ్యరోహిణిమితి సమావేశనాంగ భూతమంత్ర
ప్రకాశ్యమానోర్వారోహణాలింగ నాడికం కన్యాయాం సంభవతి |
యదితు కన్యాయామపి తత్సంభవత్యైవేతి సాక్షాసమాశ్రీయ తేతదా
పి సోమః ప్రథమోవివిధేగంధర్యః ఇతిమంత్ర ప్రతిపాదితం మనుష్య
చతుర్థపతిత్వం రజోసంతర వివాహాలింగం భవతి || —తథాహి—

వ్యంజనేషుచజాతేషు సోమోభంజితకన్యకాం |

పయోధరేషుగంధర్వోరజస్యగ్నిః ప్రతిష్ఠితః ||

ఇతివచనంహి సోమస్యవ్యంజన కాలేవతిత్వం పయోధరకాలే గంధర్వ
పతిత్వం రజఃకాలేఽగ్ని పతిత్వం చబోధయతి || తత్ర తృతీయవతెర

గ్నః రజఃకాలవవతిత్వే చతుర్థ పతేస్తమతరమేవ పతిత్వమర్థ సి
 ధ్ధమేవేతి రజోనంతర వివాహలింగమేవ తదిత మంత్రలింగ విరోధోదు
 ప్పరిహర ఇత్యుతు మతీవివాహాఽపి శాస్త్రీయ ఇత్యేవభవతి ||
 యావతాచర్తుమతీ వివాహాఽపి శాస్త్రీయఇత్యేతావతా సమావేశ
 నాదిమంత్రాణామపిస్వారస్యం సిద్ధం । ఏవంచమంత్రలింగావిరోధేచ్ఛేవ
 స్మృత్యుపపత్తివణానం యుక్తమితి తానామపి తచ్చాస్త్రీయతాయా
 మేవతాత్పర్యం । కన్యాశబ్దగ్య అప్రాప్తయావసర క్తస్యాఽప్యవివాహి
 తావరత్వమపి గాఢ్యావృత్త్యేవపన్నమితి “అర్హమణంసుదేవంకన్యా
 అగ్నిమయక్షతే” త్యాదిమంత్రా అపినవిరుద్ధాః॥ గాఢ్యాంమానాభివేసన
 క్త్యాశ్రయణమేవ యుక్త మిత్యాగ్రహేతు “అగ్నిజ్యోతి స్సూర్య
 స్స్వాహేతి, మిశ్రమంత్రలింగేన దేవతాద్యయవత్ ఉభయవివాహా
 పి శాస్త్రీయ ఇత్యంగీక్రియతాం । వినిగమనావిరహాత్ ॥ ఏవంచసమా
 నబలమంత్ర లింగద్యయ మూలకయోః “నూపసుంధ్యాద్రజస్వంఘాం,
 ‘తీణివమాణ్యుదీక్షే తేతి, వచనయోః రుభయోరపి పరస్పర బాధ్యబా
 థక భావాఽయోగేన గ్రహణాఽగ్రహణ యోగివ ఏకత్వ ఏవపర్యవ
 సానం । ఏవం ‘సామోవధూయురశ్వ నాత్వాపుభావర । సూర్యాం
 త్యేశంసంతీంమనసానవి తాదదాత్ । సకూతిమండ్రచ్యుతిం సచ్యుతిం
 జఘనచ్యుతిం । కనాత్కాభాన ఆభరప్రయస్యన్నిభసంక్థ్యో, ఆత్వా
 ది మంత్రాశ్చాత్ర ప్రమాణీభవంతీతి ॥

వయోనిర్ణయకారాస్తు యద్యపి మంత్రలింగం ప్రాధా వివాహ
 సాధకమత్ర ప్రసజ్యతే తథాపిమంత్రాణామర్థ వాదానాంచ విధ్యేకవా
 క్యతయైవ ప్రామాణ్యమితిజైమినీయ సిద్ధాంతానుసారేణ ప్రతీయమాన
 బ్రహ్మగ్రాంతర విరుద్ధార్థేప్రామాణ్యంనసంభవతీతి ప్రత్యక్షచోదనారూ

పాన కస్మృతిబాధిత రజస్వలావివాహ ధర్మతాబోధనేపి తాత్పర్యమ
భ్యపగంతుం నశక్యతే । యద్యపిమంత్రిలింగమ పారుషేయం స్మృత
యస్తుపారుషేయాః; తథాఽపిశ్రుతి లింగవాక్య ప్రకరణస్థాన సమా
ఖ్యానాం సమావాయే పారదౌర్బల్యమితిబలాబలాధీకరణ పర్యాలో
చనాయాం మంత్రి లింగాపేక్షయాఽపిస్మృతి ప్రాబల్యమపి గమ్యత
ఇతిస్మృత్యసూరేణైవార్థనిర్ణయోయ్యుక్తః సహిశ్రుతిరిత్యై తావతా
సర్వప్రమాణం స్మృతిరిత్యైతావతా సప్రమాణం; యుతేచమేదితి
స్మృత్యాఽపి వెదంకృత్యావేదికగోతీతి శ్రుతిబాధదృశ్నాత్ । కింతు
ప్రమేయావగమ సన్నికషణ విప్రకషాభ్యామేవ ప్రమాణస్య బలాఽ
బలే ॥ ఏవంచోక్తసూత్రేశ్రుతిశబ్దేన శ్రౌతఃస్మాగ్ వానిరపేక్షతయా
బోధగత్కబ్ధ ఏవగృహ్యతఇతి లింగాపేక్షయాస్మృతిర్చలీయసీతిసిద్ధమేవ॥
లింగవిరోధేఽపిస్మాత్కశ్రుతేర్చలీయత్వాదితి నిబంధనకారవచనం,వా
రుణీభిరారిత్య ముపతివృత్త ఇత్యత్ర స్మృత్యాఽపి మంత్రిలింగ బాధసి
ద్ధాంతశ్చౌత ఏవోపన్నాభవతి యదిమంత్రిలింగమేవ స్మృత్యపేక్ష
యా ప్రబలమితిస్యాత్తదా ఉద్భవ్యస్వాగ్నే—అగ్నిర్మాధా ఇత్యాది
మంత్రాణామగ్ని ద్యావారాధనఏవాం గత్యాపత్తిరితి బుధభామాది
గ్రహారాధనవినియోగ స్మృతీనామప్య ప్రామాణ్యోపపత్తిః । విరో
ధాధికరణేతు ఏకజాతీయ ప్రమాణభూతయోరేవ శ్రుతిస్మృత్యో
ర్బలాఽబలవిచారః కృతః సతుభిన్న జాతీయయోగపీతి మంత్రిలింగ
విరుద్ధానామపిస్మృతీనామప్రామాణ్యయోజనే నతదధికరణస్య తాత్ప
ర్యం । భిన్నజాతీయాతు శ్రుతిస్మృతిర్వాయతరా ప్రమేయ సన్ని
కృష్టా తతరైవబలీయసీ । తదుక్తం ॥

నైవతావచ్చ్యతిస్మృత్యోస్సర్వరూపేణవిరుద్ధతా ।

బలాబలపరీక్షావాప్రమేయ ద్వైవికాహినా ॥ ఇతి ॥

అశేనహివచనేన అర్థికార్థపరశుత్వ పేక్షయాశాన్య ప్రమేయ పరస్మృతి ప్రాబల్యం, యుతే ఆచమేదిత్యాది స్మృతి విరుద్ధానాం వేషలక్ష్మ త్వావేదింకనోతీతి క్రమ పరవచనానామప్రామాణ్య బోధనార్థం నిరూపితం తత్సామాన్యదత్తం లపి స్మృతిప్రాబల్య వహనమేన యుక్తం । అపిచవిధినాకర్మ విశేషం ప్రతి వినియుక్తః ఖలుమంతః కంచితార్థం ప్రకాశయతు మహాంతి, నాసతివినియోగే ఇతికన్యావివాహాపిని యుక్తానామేతేషాం కథంచిదపి లక్షణాదినాకన్యాప్రకాశకత్వమేవాంగీకరణీయ మితిమంత్ర లింగానామపి స్మృత్య విరోధేనైవోపసత్త్విన్దనీయా ॥ అయమభిప్రాయః—ఇదంకర్మాపేక్షన మంత్రేణకన్యామితి కర్మవిశేషప్రమాణాంతరేణాంగత్వే గృహీతేఖలుతత్ర లింగేనకన్య చిదర్థస్యాపనుమానం ॥ లింగేనైవాం గత్వస్యాపినిర్ణయేతు పరస్పరాశ్రయదోషః ॥ అంగత్వ గ్రాహకంచ ప్రమాణంస్మృతిరేవేతి తజ్జోపజీవ్య లభ్యాత్మకంశుత్రలింగం కథమపి నతద్బాధకంస్యాత్, ఉపజీవ బాధస్యాపయుక్తత్వాత్ ॥ లింగస్వరూప సిద్ధిశ్చయావతాస్మృత్య నీనా తావతా మంత్రలింగమపి స్మార్తమేవేతి సమానేస్మార్తత్వే విధిస్సవిరుద్ధం లింగమాభాసీకరోతి ॥ యుక్తంవైతత్—విధ్యుత్తర కాలమేవ మంత్రాణాం ప్రవృత్త్యా విధిరుపక్రమస్థా మంత్రాశ్చసాశ్చాత్యా ఇతి స్ఫుటం ॥ ఉపక్రమస్థేనచ ప్రమాణేనమర్చితేనాపి బోధితమేవార్థంప్రబలమృపాశ్చాత్యం ప్రమాణమనుసరతి ॥ ఉపపాదితం వైతత్ వేదోవాప్రాయదర్శనాదిత్యాదౌ తృతీయాభ్యా మేపూర్వకంప్రే ॥ ౪

మంచుర్పూరితస్త్వతి శేవత్స సాధికేతి వినామామంత్రి లింగానాం
కథమపి రజస్వలా వివాహసాధనత్వం || కంచకాలాంతర భావినమర్థ
మాదామూరిత మంత్రిలింగానివానికాశాని భవితమహాంతరి స్మృతీ
నాం పురిలింగ బలబాధ్యమానానాం సకల్పిచస్యోరితకాశశ్శక్యః కల్ప
యతుమితి ఆనర్థక్య ప్రతివాతానాం వివేకం బలాబలమితి న్యాయేన
స్మృతీనిధిభిశేవశ్రోతాన్యపిలింగాన్యధాంతం విషయతామావాద్యై
ఇతిస్మృతిప్రాబల్యాంగే కరణమేవయంక్తం || స్మృతయోహిన్యసస్థిత
దిర్మాత ఫర్వాది స్వరూపప్రతిపాదనవరాః సతదాతం దేశకాలాద్యాను
గుణ్యైశ్చిత్తాఇతి హేతుదర్శనాచ్చేతి న్యాయేనాపి సతప్రామాణ్య
శంకాననరః ||

ప్రతిపక్ష్యంతిమునయస్మగంఠితథాస్మృతిః ఇతి ననువచనమన్యత్ర
ప్రమాణం తానాంసాదిత్వాత్ తత్ప్రతి పాద్యాన్తోపి సాదిరితి కల్ప
నాయుక్తి సహ || జ్యోతిష్టోమామహేయ ఇత్యస్మవాదివాక్యావగత
జ్యోతిష్టోమాదేరపి సాదిత్వాపత్తిః || యద్యప్యన్తోనిత్యః యాత్వసాప
తాన్తనుపూర్వీపా అనిత్యేతి మహాభాష్యవచన మప్యనుకూలం ||
యద్యపి హేతుదర్శనాచ్చేతి సూత్రేస్మృతీనామన్య ప్రామాణ్య ముప
పాదితం; తథాపి సతస్మన్వాది స్మృతి విషయం || వేదార్థప్రత్యక్షీ
కృత్యతమేవ శబ్దాంతరేణ ప్రతిపాదియంతాం మహామేవర్యాణాం జితా
రివద్వగాణాం కామక్రోధాదదృష్టహేతు సంభావనాయా అన్య
సంభవత్ ||

యోరితమన్యత హేతు హేతు శాస్త్రాశ్రయీన్నరః ||

ససాధుభిర్వహిమాన్యోనాస్తికో వేదనిందకః || ఇతి

మనువచనంచాస్తాకమనుకూలం—కంచ—కతిపయ భ్రాంతజనదృష్టాని
 మంత్రలింగాని ॥ స్మృతయః శ్రుతః ప్రామాణికచూర్ధన్యాః నేకమ
 హర్షి జనప్రత్యక్షాః ఇతిస్మృతిప్రాబల్య మేవాంగీకరణీయం—కించ—
 భవమదాహృతమై వాహిక మంత్రలింగాన్యృషయోజనంతి వానవా ॥
 యజ్ఞానంతికథమేతే మంత్రలింగాన్యమూర్ధశాన్యృష విశేషసాధకానిస
 గణయాంబభూవుః॥నఖలుభవాదృశేభ్యోహీనప్రజ్ఞాస్తై ఇతివిద్యమానమ
 పి మంత్రలింగం స్మృతి విరోధాదప్రమాణ మేవతైర్ధృ హీతమితి మం
 త్రలింగానుసారేణ రజస్వలావివాహ సాధనం నసంభవత్యైవ—అస్తు
 వామంత్రలింగప్రాబల్యం ఏవంచేదపి ఋతుమతీ వివాహసాధనంమంత్ర
 లింగం కిమపిచేదే నూపలభ్యతే ॥ తనుసంసర్గ ప్రార్థనాదీనాం కన్యా
 యామపి సంభావ్యమానతయా ప్రాధానింగత్వాభావాత్ ॥ యస్తు—
 సోమఃప్రథమా వివిదేగం ధర్వఇతి మంత్రగణం మనుష్యచతుర్థపతిత్వ
 లింగం; తదపినతుమతీవివాహ సాధనైషుర్థం ॥ అగ్న్యనంతర పతిత్వ
 బోధనమాత్రేణ ఆగ్న్యధిపత్యకాలవినవివాహ ఇతికల్పనాయాం ఉదీ
 షాన్వతో విశ్వావసో నమసేదామహేత్వామితి మంత్రలింగ నిరో
 ధోమృపరిహరః॥అనేనహిమంత్రేణగంధర్వాఖ్యద్వితీయపతిఃస్తుతినమస్త్రి
 యా పురస్కరం వివాహితాం వధూంమమ పత్నీంవిహాయపితృగృహ
 గతామన్యా కన్యామృతిత్వయాగంతవ్యమితి ప్రార్థ్యతే ॥ తత్రీయద్య
 గ్న్యధిపత్య కాలవిన వివాహఇతిస్యాత్తదాగ్ని ప్రార్థనమేవ ఖలుకర్త
 వ్యం ॥ ననూక్తమంత్రలింగేనద్వాదశాది వయస్కాయా అపివివాహస
 ధానపి ప్రధమమంత్రలింగాబాధనాత్తదను సారేణతు మతీవివా
 హయాపి శాస్త్రీయవేతి చేత్—న; స్పష్టాస్పష్టలింగయోః స్పష్టలిం
 గాను సరణమేవయుక్తమితి ద్వితీయలింగాశ్రయఃస్యైవ యుక్తత్వా

త్ ॥ నచ—ప్రథమలింగమపి స్పష్టమేవేతి—వాచ్యం; అస్మదాదీనామి
వసామాదీ నాంతరుణీ సంభోగాద్యసంభవేన వ్యంజనేషుచ జాతేషు ఇతి
వాక్యఘటకస్యఘటైః ఇత్యస్యా' తృనపదాంతస్యాపి పాలయతీత్య
ర్థకత్వా లక్షయజ్ఞాన సోమగంధర్వాఽగ్నిపాల యితృత్వబోధన ఏవ
తాత్పర్యం వ్యంజనాదితః పూర్వమేవ వివాహేఽపితాద్యశ లింగోపప
త్త్యా స్పష్టత్వాభావాత్ ॥ యదితుభుజైః ఇత్యస్య అనుభవతీత్యై వార్థ
స్వీకరణ ఏవాగ్రహః తదాఽపి సత్కార్య వాదానుసారేణ అప్తమాది
వయస్యపి వ్యంజనాఽదిసంబంధోపపాదన సంభవేన ఋతుమద్వయస
ఏవగ్రహణ మిత్యసంభవాన్నస్పష్టలింగత్వం॥ వివాహోగమ స్త్రీలింగై రె
వరజన్వలా వివాహేఽసిద్ధౌ తదనంగమంత్రలింగైః ప్రాధాప్రకాశనస
మర్ధైరపి న వివాహ్యయాః ఋతుమతీత్వకల్పనంసంభవదుక్తికమితిమంత్ర
లింగాఽనుసారేణ తద్వివాహ శాస్త్రీయతావాదోఽనంగత ఏవేతివల్ల
యంతి ॥

అన్వేతు, దేవతాధికరణ స్వయేనమంత్రాదామ విప్రతీయ
మానార్థ ప్రామాణ్యమంగీకరణీయమేవ ॥ నచ—ప్రమాణాంతరాఽవి
రోధఏవ ప్రతీయమానార్థ ప్రామాణ్యమన్యథా ఆదిత్యోయాప ఇత్యా
దీనామపి ప్రామాణ్యేఽపత్యైః; ఏవంచాత్రస్మృతి ప్రమాణవిరోధాన్న
ప్రామాణ్యమితి—శంకసీయం ప్రమాణాంతరపదన తాకికప్రమాణస్యై
వగ్రహణేన తాకికప్రమాణవిరుద్ధార్థ తాత్పర్యాభావేపి సమానజాతీయా
తాకికప్రమాణస్య ప్రథమతః ప్రవృత్త్యసంభవేన భిన్నజాతీయకప్రమా
ణద్వయస్యాఽపి ప్రతీయమానార్థతాత్పర్యక త్వేన వికల్పపర్యవసానే నో
పపత్తివర్ణనస్యా వశ్యకత్వా దస్మదుక్తరీత్యా సమానజాతీయ మంత్ర

లింగద్వయ మూలకస్మృతిద్వయ విరోధేఽపి వికల్పవ పర్యవసా
నాత్ । అన్యథానాఽతిరాత్రే షోడశిసంగృహ్యత్యతిరాత్రే షోడశిసంగృ
హ్యతీతి వాక్యయోరప్య ప్రామాణ్యేఽపత్తేః । అనుమతిప్రాయః—
అదిత్యాయూప ఇత్యాదివాక్యానాం యూపాదిస్తుతిపరాణాం యూపే
అదిత్యాభేదబోధనేపి తాత్పర్యాంగీకార ప్రయోజనాభావాత్ వాక్యా
ర్థబోధతః పూర్వమేవ ప్రతీయమానప్రమాణాంతర విరోధాన్నస్వాధై
ప్రామాణ్యమితి యుక్తం మంత్రలింగాధి గతానాం ప్రామాణ్యవీ
నాంతు వాక్యార్థబోధతః పూర్వంనకేనాఽపి ప్రమాణేనవిరోధః । స్మృ
త్యాదీనాం పౌరుషేయాణామ పౌరుషేయ వేదమూలకత్వేన ప్రమా
ణానాం మంత్రలింగ ప్రమాణ ప్రవృత్తితః పూర్వమేవప్రవృ
త్తిరితి వర్ణనాసంభవాత్ । సంభవేపి మంత్రలింగ ప్రవృత్తితః
పూర్వం తద్విరోధ బుద్ధ్యనుడయేన ప్రతీయమానార్థ ప్రామా
ణ్యపాదన నదోషాత్ । యత్రప్రవృత్తయోః ప్రమాణయోః పర
స్పరవిరోధః తత్రవికల్పవ పర్యవసానం; యథావిధినిషేధస్థ లే । ఇతిమ
న్త్రాణాం స్మృతివిరుద్ధానామపి స్వాధైప్రామాణ్యంగీకార ఆవశ్యకవత్ ।
నదైవమపి మంత్రలింగాఽపేక్షయా స్మృతీనాంప్రబలిత్వా, తద్విరో
ధేనమంత్ర లింగప్రమాణం నప్రవర్తత ఇతివాచ్యం । అప్రకాదిస్మృతి
నాం మంత్రలింగార్థవాదాదిమూలకత్వే నైప్రామాణ్యమితి స్మృత్య
ధికరణన్యాయేన మంత్రలింగాఽపేక్షయాస్మృతి దౌర్బల్యస్యసాధిత
త్వాత్ । మంత్రాణాంవదైక వాక్యతయావా వాక్యైకవాక్యతయావా
విభ్యసన్వయస్య మంత్రాధికరణే ఖండదేవైరుపవాది తత్వేనవిధ్యేకవా
క్యతయైవా న్వయవర్ణనస్యాఽసంగతత్వాత్ ॥ శ్రుతిలింగవాక్యప్రకరణ
స్థాన సమాఖ్యానామితిసూత్రేణతు లింగత్వప్రమాణానామేవ నిదేశః;

నధర్మత్వప్రమాణానామిత్యక్తసూత్రే శ్రుతిశబ్దేన స్మృతిగ్రహణేన ధర్మ
ప్రమాణమంత్రలింగ బాధస్సముచితః॥ అన్యథామంత్రలింగాది సిద్ధ అప్త
కాదిస్మృతీనాం బాధాదిపరికల్పితనిషేధస్మృతీనాంచతుల్యవత్ప్రమా
ణ్యాపత్తిః, స్మృతిత్వాఽవిశేషాత్॥ దుర్బలమంత్రలింగ సాచిన్యమా
త్రేణ త్వప్తకాది స్మృతిప్రాబల్య వర్ణనన్న సంభవతీతి శిష్టాచారప్రమా
ణ్య స్పష్టతయోపపాదితం॥ నచ—బాధపరికల్పితవచనానాం స్మృతిత్వమే
వనాస్తీతి భ్రమితవ్యం; తేషామపి హేతు దర్శనాచ్చితి సూత్రే స్మృతి
త్వేన భట్టపాదైర్వ్యవహారాత్॥ ఏతేన లింగవిరోధేసి స్మార్తశ్రుతేశ్చ
లీయస్తాద్విదితవచన మపి వ్యాఖ్యాతంభవతి తస్యాఽపి ధర్మత్వాఽవిషయ
త్వాత్॥ నచ శ్రుతిలింగేతి సూత్రే అంగత్వప్రమాణస్యైవ నిర్దేశ ఇతి సం
కోచే ప్రామాణ్యాభావాద్ధర్మత్వ ప్రమాణస్యాఽపి గ్రహణమితి వాంగీ
కీయతా మితి వాచ్యం; తత్ర శ్రుతిశబ్దేన తృతీయాదికారక విభక్తేరేవ
గ్రహణేన తస్యైవ అంగత్వమాత్ర గ్రహకత్వాత్॥ అంగత్వంహినామ
ఽరోదేశ ప్రవృత్తకృతికారకత్వేన విధివిషయత్వం, యరోదేశప్రవృత్త
కృతేః విధివిషయత్వస్యచ అన్యలభ్యత్వాత్ కారకత్వలాభం వినానా
త్మానం లభతే ఇతి తృతీయాది శ్రుతిరేవ తత్త్వరూప బోధకతీయత్వం॥
ధర్మత్వంతు వెదబోధితా . ౨. తాకేక శ్రేయస్సాధనత్వ గోపనతృతీయాది
విభక్తి సమధిగమ్యమితి శ్రుతిలింగితి సూత్రే ధర్మప్రమాణస్యాఽపి
నిర్దేశ ఇతి కల్పనాన సంభవత్వేన॥ ఏవంచ మంత్రార్థవాద సాధారణశ్రు
తిబోధతత్వ మాత్రేణైవ తబ్బోధసంభవత్ మస్త్రీలింగాదీనామపి ధ
ర్మత్వవిషయ నిరపేక్షప్రమాణత్వమేవ యుక్తం॥ భట్టపాదైరపి చోద
నాలక్షణాఞ్చోధ ర్మ ఇతి సూత్రే చోదనాపదేన మస్త్రీర్థవాద సాధారణ
వేద ఏవ విషయతే న విధివాక్యమాత్ర మితి వ్యవస్థాప యద్భిరయమన్తోఽ

సుగృహీత ఇతిమస్త్రలింగస్మృత్యోర్మంతరింగమేవప్రబలమిత్యేవాం
గీకరణీయం! ఏవంచమంతరింగ విరుద్ధానాం స్మృతీనామేవా ఒప్రా
మాణ్యం విరోధాధికరణ న్యాయేనసిద్ధ్యతీతిస్థితే, తేనన్యాయేన మంత
రింగా ఒప్రామాణ్యవర్జనమ సంభవదు క్షిమేవ! ఏవంధర్మత్వప్రమాప
ణ విషయేఒపి విధ్యపేక్షయా మంతరింగానాం విప్రకర్షాభావాత్||శౌ
తవిధ్యపేక్షయాఒపి మంతరింగదౌర్బల్యం నసంభవతీతిస్థితే తదపేక్ష
ప్రమాణభావానాం స్మృతీనాంకథంమంతరింగబాధకత్వమితి భవస్త
ఏవ వివేచయన్తు ఏవంచ,

నైవతావచ్చుతిస్మృత్యోస్సర్వరూపేణ విరుద్ధతా ।

బలాబలపరీక్షావా ప్రమేయద్వారికాహినా ।

ఇతివచనేనాఒపి నవిరోధఇతి సూచితం । ఏతేన—ఏకజాతీయ ప్రమా
ణభూతయోక్త్యుతి స్మృత్యోరేవ విషయే విరోధాధికరణ న్యాయప్ర
సరః; మంతరింగస్మృత్యోస్తుభిన్నజాతీయత్వాంతరత్రాఒపివిషయే తా
ద్యశన్యాయప్రసర ఇతి మంతరింగపిసంధస్మృత్య ప్రామాణ్యవణకానం
సయుక్తమితి—వచనమపివరాస్తంక—తథాహి—కీమిదం నమానజా
తీయత్వం? భిన్నజాతీయత్వంవా? తత్రనతావచ్చుతి లింగసూత్ర ఘటక
ఏకశ్రుతి శబ్దసమధిగమ్యత్వం సమానజాతీయత్వం, భిన్నశబ్ద సమధిగ
మ్యత్వం భిన్నజాతీయత్వం; ఏవంచవిధ్యాత్మక వేదభాగానాంతాద్యశ
స్మృతీనాంచైకశ్రుతిశబ్దసమధిగమ్యత్వాత్సమాన జాతీయత్వం, మంత
రింగస్మృత్యోస్తుభిన్నశబ్ద సమధిగమ్యత్వాత్ భిన్నజాతీయత్వమితి వర్ణ
నం సంభవతి । ఉక్తరీత్యోక్తసూత్రే ధర్మప్రమాణ నిర్దేశాఒసంభ
వేన ఉక్తసమానజాతీయత్వస్య ధర్మప్రమాణ ప్రాబల్య ధౌర్బల్యనిష్ఠ

యాఽనువయోగిత్వాత్ । నాఽపి సమప్రాబల్య రూపం విషమప్రా
బల్యరూపం వాతత్ ; శ్రుతిస్మృత్యో స్సమప్రాబల్య భావస్యాఽసంభ
వాత్ శ్రుతిశ్చైవైవ శ్రుతీనాం ప్రాబల్యేన మంత్రాణామపి శ్రుతి
త్వాఽవిశేషాత్ తద్విరుద్ధస్మృత్య ప్రామాణ్య బోధనఽపి ఉక్తాధికర
ణ తాత్పర్యమంగీకరణీయమేవ । వేదంకృత్వావేదిం కరోతీత్యత్ర తు
త్వాప్రత్యయేనానంతర్య మాత్రం బోధితం నాఽవ్యవహితాఽనంతర్య
మపీత్యవ్యవధానస్య శ్రుత్యప్రతిపాద్యత్వాత్ యుతే ఆచమేదితిస్మృతి
ప్రాబల్యమితి యుక్తం యదప్యుక్తం అపిచేత్వాదినా—విధినాకర్మ వి
శేషంప్రతివినియుక్తాః ఖలుమంత్రాః శంచదదర్శా ప్రకాశయితుమహం
తి నాఽసతివిని యోగఇతి—సత్యం వినియోజకశ్రుత్యను పారేణైవ
మంత్రలింగాఽన్యథానయ సంయుక్తం, యథా ఉచ్ఛద్యస్వాఽగ్నై
ఇత్యాది మంత్రాణాం బుధభౌమాదిగ్రహారాధన వినియోగాఽనుసా
రేణ శఛంచదపి బుధాదిపరత్వాశ్రయణం । వినియోజితాచశ్రుతిః శ్రౌ
తీవాస్మాత్తావెతినవిశేష ఇతిచ-తథాఽపినూపరుంధ్యా ద్రజస్వలామి
త్యాదిస్మృతిభిః ఆరోహణారుమిత్యాది మంత్రలింగ బాధనం నసంభ
వతి ఆరోహణారుమిత్యాది మంత్రవినియోజకత్వా భావాదుక్తస్మృ
తీనాం । అయమభిప్రాయః । శ్రుతిలింగాధికరణేనహిస్వాశ్రయవినియో
జకస్వవిరుద్ధశ్రుత్య పేక్షయామంత్రలింగ దార్శల్యమవబోధ్యతే నతుశ్రు
తిత్వేనశ్రుతీనాం మంత్రలింగత్వేన మంత్రలింగానాంచ ప్రాబల్యజా
ర్భత్యే । ఏతేనవారుణీభిరాదిత్యముపవీష్ఠత ఇతిస్మృతిబాధ్యత్వేఽపి
లింగస్యనాత్రవిరోధ ఇతినూచితం । లింగవిరోధఽపిస్మార్తశ్రుతేర్భేద
యస్తాదితినిబన్ధనవచన స్యాఽవ్యయమేవాఽభిప్రాయః । ఆరోహణా
రుమిత్యాది మంత్రాణాం వివాహకర్తృజ్ఞతయా వినియోగఽపికన్యా

వివాహంగతయాఽవినియోగాత్ కన్యాప్రకాశకత్వమేవక ధంచితస్యా
 శ్రయణీయమితవచనమపినసంభవతి || నచ - స్మృతిప్రమాణేనకన్యా
 వివాహపవశాస్త్రీయశ్చిసిద్ధా వివాహంగతయా వినియక్తానామపిక
 న్యా వివాహంగతాయా మేవపర్యవసానాత్ కన్యాప్రకాశకత్వమే
 వాంగీకరణీయమితి - వాచ్యం || ఉక్తమస్త్రీ లింగవిరోధస్మృతేరప్ర
 మాణత్వేనకన్యావివాహప్రైవాసిద్ధః || అర్యమణంసుదేవంకన్యా అగ్ని
 మయశ్చ తేతిమస్త్రీలింగేన కన్యావివాహసిద్ధావారోహూరు మిత్యాది
 మంత్రలింగేన రజస్వలా వివాహూఽపి సిద్ధ్యతీతినకించి దనుపవ
 న్ననామ || వస్తుశస్త్రస్మృతీనామపి రజోనస్తర వివాహాఽధర్మతా
 భోధననతాత్పర్య మితిపూర్వముపసాదితత్వాత్ స్మృతిబాధంవినాఽపి
 తద్వివాహసిద్ధాన కోఽపిదోషస్సమాపతతి || రజస్వలావివాహనిషేధప
 రత్వమేవయ్యక్తమితీకల్ప నాతునసంభవతి మంత్రలింగవిరుద్ధానామప్రా
 మాణ్యాదన్యథానయనమేషయ్యుక్తం || నచ - ఉపజీవ్యాఽనురోధన
 ఉపజీవకాఽన్యథానయనంసతు ఉపజీవకాఽనుసారేణ ఉపజీవ్యాఽన్య
 థాయనం; మంత్రలింగంచస్యా శ్రయమస్త్రీణాం యత్కించితకర్మని
 రూపితలింగత్వగ్రహణాఽన స్తరమేవస్వాత్మనం లభతఇత్యంగత్వగ్ర
 హణస్యస్మృత్యనీనత్వాత్ స్మృతిప్రాబల్యమేవయ్యుక్తం; లింగచైవాం
 గత్వస్యాఽపిగ్రహణే పరస్పరాశ్రయదోషశ్చశిశంకనీయం || సామాన్య
 సంబంధబోధక ప్రకరణాది సచివస్య లింగస్యా ప్యంగత్వగ్రహణప్ర
 మాణకౌటా నిర్దేశేనాంగత్వగ్రహణా సంతరమేవ లింగస్వరూప సిద్ధి
 రితవచనస్యాఽతిఫల్గుత్వాత్ || తేనైవచాంగత్వనిర్ణయసంభవస్సృతుస్య
 పజీవ్యత్వవాదాఽసాగత్వాత్ || ఉపజీవ్యత్వేపియాదృశాంశయోగువ
 జీవ్యోపజీవకభావః తత్తైవఉపజీవ్యేనఉపజీవకభాధః సత్వంశాంతరేఽపి;

ప్రత్యక్షోపజీవ్యత్వేచ్ఛా గమస్య ప్రత్యక్ష బాధకత్వాంగీకారాత్ ||
 స్పష్టతరం చైతద్భాసుత్యద్యైత సిద్ధాదా || ఏవంచ వయోనిణ-
 యాం శేస్మృత్యుపజీవ్యత్వా భావాత్ స్మృతి విరోధేన వయో-
 నిణయేఽపి నూక్తన్యాయప్రసరః | యదష్కర్థజరతీ యన్యాయా-
 యాపాదనంతదవ్యజ్ఞాన విజృంభితమేవ, యథాహి అలాబ్యధాంశభ-
 త్తుణేపి తద్భక్షణనిమిధ శాస్త్రోల్లం ఘనంసిద్ధం వైవంవయోనిర్ణ-
 యాంశబాధే అంగత్వాంశ బాధాదికమిత వైషమ్యాత్ || అధ్యుప-
 త్యాపిస్మృత్యుపజీవ్యత్వ మేవంవణితం || వస్తువుస్మృత్యుపజీవ్య-
 త్వమేవ మంత్రలింగానాం నసంభవతి || —తథాహి కిరుదముపజీవ్య-
 త్వంప్రామాణ్యంశై, ఉతోత్పత్త్యంశై, నాద్యః || మంత్రాణాంస్వతః
 ప్రమాణత్వాత్, నద్వితీయః మంత్రనిత్యత్వేన తల్లింగస్యాపినిత్యత్వాత్ |
 మంత్రాధికరణపర్యాలోచనా యాంతుస్మృత్యుపజీవ్యత్వమేన మంత్ర-
 లింగానామితి పూర్వముపపాదితత్వాద్యద్వింశి దేతత్ || —యదపి
 చోక్తం, విధ్యుత్తరకాలమేవ మంత్రాణాం ప్రవృత్త్యోప క్రిమస్థత్వేన
 విధిప్రాబల్య మితీ—తత్రప్రతిబూయః || అస్పష్టమంత్రలింగామేష
 యాతద్విరుద్ధస్పష్టవిధివాక్య ప్రాబల్యాంగీకారేపి సక్షతిః విధిశబ్దేనచక్రా-
 త విధిరేవ గృహ్యతే యుక్తత్వాత్ సతుస్మాత్త్రవిధిరపి || ఏవంచవిధి-
 ప్రాబల్యాంగీకారేపి స్మృతిబాధోప పాదనం భవిష్యత్వేన | యద్యపి—
 ఇషే త్వేతి మంత్రప్రవృత్త్యనంతరమపి ఇషే త్వేతి శాఖామాచ్చిన త్తీతి
 బ్రాహ్మణప్రవృత్తై ద్దర్శనాత్ విధ్యుత్తరకాలమేవ మంత్రాణాం ప్ర-
 వృత్తిరితిననియమస్సంభవతి,—యద్యపిచ— ఉపక్రిమస్థత్వమాత్రేణ
 ప్రాబల్య మపినభవిష్యతి | ఉపక్రిమగతా నామిపి ఇదం రజతమిత్యా-
 దీనాం ఉపసంహారగతేననేదం రజతమితి బాధజ్ఞానేన బాధదర్శనాత్ ||

యదిపునరన్యోన్య సాపేక్షాణాం అర్థవాద విధీనాం పరస్పరవిరుద్ధా
 నాం ఉపక్రమోప సంహార గతానాంసతాం కిమనురుఘ్యకన్యన యన
 మితి శంకాయాం ఉపక్రమ గతమప్యర్థ వాదమనుస్మత్యైవ ప్రధాన
 స్యాపి విధర్షయనం యుక్తమిత్యేవతాదృశన్యాయ శరీరం॥ భ్రమబా
 ధజ్ఞాన యోస్తూప్తతైప్రీన్యతై వాపరస్పరనిరపేక్షత్వాన్నోపక్రమగ
 తే నాపిభ్రమేణ బాధజ్ఞాన బాధఇతియుక్తం । విధిమంత్రయోస్తు పర
 స్పరసాపేక్షతయైవప్రీన్యతై ఉపక్రమగతవిధి ప్రాబల్య వాదోయుక్త
 ఏవేత్యుచ్యతే తత్తేదంప్రీన్యం మంత్రాణాం పరస్పరాపేక్షత్వం కిం
 ప్రమాణసిద్ధముతాహూస్వకపోల కల్పితం, తత్రనతావత్ప్రీథమః
 కల్పస్సంభవతి, మంత్రాణాంపదైకవాక్యతయావా వాన్యైకవాక్యతయా
 వావిధ్యభేదకత్వేన ప్రామాణ్యాభావస్య మంత్రాధికరణేఖండజ
 వైరుపపాదితత్వాత్ । అన్యథాఅర్థవాదాధికరణేనైవగతార్థత్వాన్మం
 త్రాధికరణం విరథంప్రసక్త్యేత । నద్వితీయః । అప్రామాణికభవదీయ
 కల్పనాయా అకించిత్కరత్వాత్ ॥ ఏవంచవిధి మంత్రయోః భ్రమబా
 ధజ్ఞానయోరివ పరస్పరాపేక్షత్వం నాస్యైవేతి నూక్తాధికరణ ప్రసక్తిః॥
 కంఠ

పూర్వాత్పరబలీయ స్త్వం తత్రనామప్రతీయతాం।

అన్యోన్యనిరపేక్షాణాం యత్రజన్మధియాంభవేత్।

పౌర్వపశ్య పూర్వదౌర్బల్యం ప్రకృతివత్

ఇతివచనానుకర్యపచ్చేదాధి కరణన్యాయే నూత్తరకాలప్రవృత్తి కా
 నాంమన్త్రాణామేవప్రాబల్యంప్ర్యాదిత్యుపక్రమోపసంహారన్యాయసంచా
 రాదికం గాఢజ్ఞానవిజృంభితమేవ। ఏవంచోపక్రమస్థత్వ మాత్రేణప్రా

బల్యనిరూపణ మపినసంభవత్యేవ—తథాఽపి అఘ్యపేత్యా పుష్పవక్రమ
 స్థత్వం తత్ప్రియుక్తప్రాబల్యంచ స్మృతిప్రాబల్యఖండనార్థమేవ ముక్త
 మితి నకథంచిదపి మస్త్రలింగాఽప్రామాణ్యశంకావసరః॥ యదప్యక్తం-
 మస్త్రాఽంభావిరజస్వలాత్వ బోధనేనాఽపిచారి తాఢ్యాదచరితాఢ్ఘా
 నాం స్మృతీనామే ,వానర్థక్యప్రతిహతానాం విపరీతంబలా బలమి,
 తిన్యాయై సప్రాబల్యమితి-తదపి నసంగతం॥ ప్రయోగసమవేతార్థస్మార
 కత్వైసఖలు మస్త్రాఽంభాచారి తార్థ్యం నతు సంభవదర్థ ప్రకాశకత్వ
 మాత్రేణైతి రజస్వలాయా వివాహసంబంధబోధనం వినామస్త్రాచారి
 తార్థ్యవర్తనా సంభవాన్మంత్రాణామపి చారి తాఢ్యాభావాత్॥ అన్యథా
 స్మృతీనామపి పూర్వకాలికాప్త వర్ష త్వాదిబోధనేన చారి తార్థ్యసంభ
 వాదితి మంత్రలింగప్రాబల్యఏవ పర్యవస్యతి దినుచవ్యశస్థిత ధర్మాఽధ
 ర్మవిషయకాశామపి స్మృతీనాం తదాతనదేశకాలాద్యాను గుణ్యైవకల్పి
 తత్వశంకాయా అవ్రసరేణ “ హేతుదర్శనాచ్చ, తిన్మాత్రేణాప్రామా
 ణ్యవర్తనాయోగేఽపి విరోధాధికరణన్యాయేనా ప్రామాణ్యవర్తనంసం
 భవత్యేవ॥ ననుమన్వాదిస్మృతీనాం వైదికార్థవిషయ కత్వమేవనియతం
 ,శ్రుతింపశ్యన్తిమునయ,, ఇత్యుక్తవచనాఽనురోధాత్॥ ఏవంచమస్త్ర
 లింగవిరుద్ధానామపి తేషాంప్రామాణ్యమంగీకరణీయ మేవేతిచేత్—నను
 భోః కింమూలప్రమాణాఽప్రత్యక్షే ఽపితత్ప్రిమాణ్యంగీకరణమభి
 ప్రేరముతా ఽపేచాతత్ప్రిత్యక్షమేవవా॥ నాద్యః ప్రత్యక్షమంత్రలింగ
 విరోధముల శ్రుత్యనుమానా సంభవేన విరోధాధికరణన్యాయే నా
 ప్రామాణ్యస్యైవాంగీకరణీయత్వాత్॥ “ వైసర్జనహామియంవా
 సాధ్వర్యః పృతిగృహ్లాతీ, తిస్మృతేరప్యప్రామాణ్యస్య వ్యవస్థాపిత
 త్వాత్॥ నద్వితీయః॥ ఇష్టాపత్యైః॥ ఏవంచసమావేశనాది మంత్రలింగ

విదుధస్త్వతిమూల ప్రామాణ్యస్యా ప్రత్యక్షత్వేన సరజస్వలావివాహాని
 షేధపరాణాం వచనానాముపపత్తిర్భవిష్యతీతి రజస్వలావివాహా శ్చ
 స్త్రీయ ఇత్యేవాంగీకరణీయం—యదప్యక్తం కలిపయభా న్నజన దృ
 ష్టానిమంత్రలింగాని స్మృతయస్తు ప్రామాణికమూర్ధన్యా నకమహర్ని
 జనప్రత్యక్షాః ఇతి తదపినయక్తం ఉక్తమంత్రలింగానామపి తత్ప్రత్య
 క్షత్వాత్ అతవసహితే త్రిణివర్షాణ్యుతుమతీత్యాది వచనైస్సప్త
 మేవరజస్వలానామపి వివాహమభ్యనుజానతే యదితూ క్షణతీయ వచ
 నానామృతుమతీవివాహ పరత్వం నాస్తీతి పూర్వమేవైవాపాదిత మితి
 తదప్రత్యక్షాశ్చ్యవేమాని లింగానీతికథ్యతే తదాకామంభవన్తప్రత్య
 క్షాశ్చ్యవలింగానీతి నహితావతా విద్యమానమపిమంత్రలింగమవిద్యమా
 నంసంపక్యతే యదిమహర్ని జనాఽప్రత్యక్షం లింగం కిమపినాస్తీతి క
 థ్యతే తర్హి ఉక్తలింగమపి తత్ప్రత్యక్షమిత్యాస్తాం ప్రత్యక్షంచాపిలిం
 గంసాహసాదినా తే ననిర్దిశ స్తీతివదాము యథాహి ఔదుంబరీంస్సృ
 ష్టోద్గాయతీతి ప్రత్యక్షామపి శ్రుతిమనాదృత్యతద్విరుద్ధామేవకాంచన స్సృ
 తిం ఔదుంబరీసర్వావేష్టితవ్యా ఇతిహాసమస్తార్హు ఏవం ఏతేనభవదు
 దాహృతవైవాహిక మస్త్రాన్యషయోజానన్తివానవా యదిజానన్తికథ
 మేతేమంత్రలింగాన్యమూదృశాన్యర్థవిశేషసాధకాని నగణయాంబభూ
 ఘానఖలుభవాదృశేభ్యోహీనప్రజ్ఞానై ఇత్యాదివచనమపి పరాస్తంఔ
 దుంబరీసర్వావేష్టితవ్యతి స్మృతికారాలపి ఔదుంబరీంస్సృష్టోద్గాయతీతి
 శ్రుతింజానన్తివానవాయదిజానన్తే కుతస్సేనతాం గణయాంబభూఘా నఖ
 లుశబరాచార్యాది భ్యోహీనప్రజ్ఞానై ఇతిపర్యనుయోగస్య భవతామపి
 నిషయేనమాపత్యై రితికథంచిదపి మన్త్రలింగాఽప్రామాణ్యవర్జనంన
 సంభవిష్యతీతి మన్తస్యం ఉపపాదితంచై తచ్చివార్క మణివీపికాయాం

దీక్షితవర్త్యైరితి తతవద్రవ్యవ్యం శ్రుతప్రకాశికాకారకు మరలభట్టాచార్యశ్చాయమన్తోఽపి విశేషతఃపాదితః యావతాచమస్త్రలింగప్రమాణ్యసిద్ధిః తావతామావేశనాది మంత్రలింగేన ద్దుమతీవివాహశాస్త్రీయతాఽపి సిద్ధాభవతి యదితు కన్యాయామపి గౌణసమావేశనాది సంభవాత్ సతత్ప్రేధాలింగమిత్యుచ్యతే తర్హి సోమః ప్రథమఇతి మంత్రలింగంతాదృశమాస్తాం నను—తదపి నప్రాధాలింగం భవతీతి పూర్వముపపాదితమితిచేత్—సత్యముపపాదితం; ఉపపన్నంతు నభవతి—తథాపి—నవయమగ్న్యధిపత్యకాలవవ వివాహఇతివదామః కిన్తతదాఽపి వివాహశాస్త్రీయసిద్ధిః తత్రఉదీర్హిత ఇతి మంత్రలింగవశేన ద్వాదశాదివయస్కా వివాహవదుక్త మంత్రలింగవశేన ద్దు మతీవివాహాఽపి శాస్త్రీయఇతివదామః నచ—వ్యంజనైశ్చచజాతే ప్విత్యత్రభుక్తై పదస్య రక్షతీత్యర్థకత్వేన కన్యావిషయకత్వమపి సంభవతీతి సోమః ప్రథమఇతి మస్త్రలింగం నన్వప్తమితి—వాచ్యం, ధుక్తైశ్చ త్యాత్మనఃపదాస్తస్య “ధుజోనవనా, ఇతిపాణినిసూత్రేణ రక్షణార్థే అత్మనేపదనిషేధాత్ అనుభవతీత్యర్థకత్వాశ్రయణస్యైవయం క్తత్యాత్ . లక్షణరూపమపపాదన,

పూర్వం స్త్రీయస్సురైర్భుక్తా స్సోమగంధర్వవహ్నిభిః ।

భుజ్యనేమానుషైఃపశ్వాన్మతాదువ్యంతి కహిచిత్ ॥

ఇతివచనవిరోధో దుష్పరిహరః ॥ నహిరక్షణరూపేణ భోగేనతోఽపిదోషః కన్యాయాంప్రసజ్యతే ॥ వ్యంజనైస్తు సముత్పన్నైరితి వ్యంజనాదీనామేవ భోగకలాపత్వేన స్మరణాదువభోగోఽపి సంభవదుక్తికవప ॥ సత్కార్యవాదాఽనురోధేన బాలికాయామపి తదనుభవసమర్థనస్త

వ్యంజనైశ్చచజాతేషు సోమోభుక్తైఃచకన్యకాం ।

పయోధరేశ్వరగంధర్వో రజస్యగ్నిః ప్రతిష్ఠితః ॥

ఇతివచనావగత క్రమబాధాఽపత్యానసంకతం ॥ తత్రమతే ఉత్పత్తైరే
వాభి వ్యక్తిరూపత్వేన జాతేష్యిత్సుత్పత్తి కాలావచ్ఛేదనైవ అనుభవిత
త్వ బోధనాత్తస్యచకన్యాయామసంభవాత్ ప్రాధాలింగమేవతదితి వ
శ్యామః ॥ “ఇయమేవ సాప్రథమావ్యోచ్ఛదంతర స్వాంచరితి ప్రవిష్టావ
ధూర్జజానె, త్యాదిమంత్రాస్తు వివాహసంగ భూతాలపి ఇతిహసరూ
పాన్మన్తోరజస్వలావివాహేప్రమాణీభవంతీతి సర్వవిధమంత్రలింగాన్యపి
రజోనంతరవివాహే ప్రమాణమితివణయంతి ॥ వివాహకాల విమర్శ
కారాణామపి పర్యవసితాశ యోయమేవేతి జానీమః ॥

పరేతు—సప్తం మంత్రలింగాపేక్షయాస్మృతిర ప్రమాణం ॥
తావతాప్యృతుమతీ వివాహసిద్ధిః పరంసభవివృతి ॥ మంత్రాణాం హి
యదంకత్వం యత్రక్లప్తం తత్సాగ్నీరకత్వమాత్రేణ తత్రచారితార్థ్యా
దధాంతర ధర్మత్వాది బోధనపిన సామర్థ్యం ॥ మంత్రార్థత్వవ్యాపకం
సధగ్మత్వ ప్రయోగ సమవేతత్వాదికం కింతుతత్సమానాధి కరణంతది
త్యేవసిద్ధాంతాత్ ॥ యత్రపునఃప్రకరణప్రమాణేన అగ్నిహోత్ర
హోమామాంకత్వ మాత్రంనిశ్చితం ప్రకాశనీయార్థస్తుననిశ్చితః తత్రాఽ
పేక్షితాగ్న్యాది ధర్మత్వాది బోధనేనైవ మంత్రచారితార్థ్యమితి మం
త్రలింగవశేనైవాగ్న్యాదినిణయః ॥ ఏవంచ పాణిగ్రహణ సమావేశ
నాదిమంత్రాణాంక్లప్తాంకభావ పాణిగ్రహణసమావేశనాదిస్సాగ్నీరకత్వేనై
వ సామర్థ్యోపక్షయాన్న ప్రాధాన్యధర్మత్వ బోధనేఽపి వ్యాపారః ॥ య
థాహి—నిర్వపామీత్యాది ద్విత్రివదైరేవప్రయోగ సమవేతార్థస్మర
ణసంభవత్యపిదేవస్యత్వేత్యాది పదసముదాయ వన్నిర్వపామివబోధనాపి

త నిర్వాపస్మరణైవైవాద్యప్త సేద్ధిః ఏవం అత్రాపి సుప్రజన్తాయేత్యాదిపదసముదాయ విశేషైన పాణింగ్యుత్తామిత్యాది నాతస్మిన్మరణ ఏవాద్యప్త సిద్ధిరితి వణాననంభవాత్ ॥ కేచ మంత్రప్రకాశ్య మానానామథానాం కన్యాయామపి సంభవాత్ సకిమప్రేధావిగముప పద్యత ఇత్యపివక్తుంశక్యతే॥యత్నాత్కం—సోమః ప్రథమకృతిమంత్రేణ బోధ్యమానం మనుష్యచతుర్థపతిత్వం ప్రాధావివాహ శాస్త్రీయతాయాంగమకమితి—తత్రప్రతి బ్రూయః—సోమస్యప్రథమపతిత్వం, గంధర్వస్యద్వితీయ పతిత్వం, వహ్నిస్త్వతీయ పతిత్వంచ, కింవివాహ సంబంధిప్రథమద్వితీయ తృతీయాది దినవిషయకత్వేనాభిప్రేతం ఉతాఽఽహ్నః “వ్యంజనేష్యతి వచనానుసారేణ వ్యంజనోత్తరకాలంసోమపతిత్వంతమత్తరకాలపయోధ్యరోత్తరకాలం గంధర్వపతిత్వం, తమత్తరరజోనంతరకాల మగ్నిపతిత్వం, తదనంతర విహహ్నోత్తరకాలం మనుష్యపతిత్వమితి వివేచనీయం ॥ — ఆద్యపి— పథమిదినే వ్యంజనోత్పత్తిః, ద్వితీయదినేపయోధరోత్పత్తిరితి వివక్షితంవా—నవా— నాద్యప్రథమః; ఏకైకదినాత్యయ మాత్రేణ పయోధరాదీనాముత్పత్త్య సంభవాత్ ॥ నాద్యద్వితీయః; “వ్యంజనేషుచజాతేషు సోమోభుక్తైశ్చకన్యకామితివచన ఏరోధాత్ కన్యావినాహవాద ఏవ పర్యవసానాచ్చ॥ నద్వితీయః;

వ్యంజనైస్తుసముత్పన్నైస్తోమోభుక్తైః కన్యకాం ।

పయోధరైస్తుగంధర్వో రజసాగ్నిఃప్రతిష్ఠితః ॥

తస్మాదవంజనోపేతా మరజామపయోధరాం ।

అధుక్తాంచైవసోమోద్యైః కన్యకాంతుప్రశస్యతే ॥

ఇతిగృహ్యసంగ్రహకారవచన విరోధాత్ । అనేనహివచనేన
 వ్యంజనాద్యుత్పత్తితః పూర్వమేవావివాహతా సంబంధిసోమాద్యనుభ
 వస్యదోషత్వ సంకీర్తన పూర్వకం వివాహావిధీయతే — అయం
 భావః—వ్యంజనేషుచజాతేషు సోమోఘుజ్జిత కన్యకాం, ఇతిహివచనం
 నతావత్సోమాద్యనుభవానంతర మేవవివాహం విదధాతి; కిన్తు అవివా
 హితావస్థాయాంతదనుభవస్య దోషత్వ సంకీర్తనపూర్వకం వ్యంజనా
 ద్యుత్పత్తితః పూర్వమేవ వివాహశ్చాస్త్రీయఇతి ॥ నచ—“తస్మాద
 వ్యంజనూపేతాః, మితివచనస్య “వ్యంజనైస్తు నముత్పన్నైః, రితిగృ
 హ్యసంగ్రహవాక్య శేషత్వేపి ‘వ్యంజనేషుచజాతేషు ఇతిసంవర్తవాక్య
 శేషత్వాభావాత్ తద్వచనస్యాప్యక్తార్థతాత్పర్యకల్పనంననంభవతీతి—
 వాచ్యం; శాఖాంతరీయవాక్య శేషానుసారేణశాఖాంతరీయ వాక్య
 ర్థవిణయఇతి “బృహస్పతేర్వాపీతదన్నమ్ యస్మివారాః, ఇతివాక్యస్య
 యాగవిధిపరత్వోపవర్ణన సమయేఖండకైరుపవాదితత్వేనాక్త తా
 త్పర్య కల్పనస్య తత్రాపి యుక్తత్వాత్ । ఏతేన

పూర్వం స్త్రీయస్సరైర్భుక్తాసోమగంధర్వవహ్నిభిః ।

ఘజ్యనైఃపానుపైఃపశ్చాన్నతాదుష్యంతీధర్మతః ।

ఇతివచనమపి వాఖ్యాతంభవతి । వివాహితానాస్తు స్త్రీణాం
 వ్యంజనాది కాలావచ్ఛేదేన సోమాద్యనుభవస్య శాస్త్రప్రమాణేనాదో
 షత్వేపి అవివాహితానాం తదనుభవస్యదోషత్వాదితి—అయమాశ
 యః-ద్వివిధంహివతిత్వం స్వామిత్వలక్షణమునుభవితృత్వలక్షణం చప్రథ
 మంతుపతిత్వం పూర్వంవ్యంజనాదితః ద్వితీయంతువ్యంజనకాలే పయో
 ధరకాలే గంధర్వస్యవాదశాదివయసిరజః కాలేషుహ్నిః, ఋతుస్నా

నానంతరంతు మనుష్యస్యేతివివేకః । నచ—ఉక్తవిధద్వివిధ పతిత్వేప్ర
మానౌభావఇతి —శంకనీయం । సోమఃప్రథమోవివిధ ఇతి సోమో,
దదద్గంధర్వాయైతిచమంత్రద్వయామ్నానస్యైవ ప్రమాణత్వాత్ ॥ ఏవంచ

వివాహాహ్యప్రసాదాః కన్యాయాశ్చప్రశస్యతే ।

ఇత్యదిస్మృతయః ప్రథమమంత్రాగ్రానువాదికాః ।

వ్యంజనేషుచజాతేషు సోమోఘంజీతికన్యకాం ।

ఇతివచనంద్వితీయ మంత్రాగ్రానువాదకవితిచకోపిదోషః ॥ ఏతేన

తాసాంసోమోదదచ్ఛౌచంగం ధర్వశ్శిక్షితాంగిరం ।

అగ్నిశ్చిసర్వభక్షత్వం తస్మాన్నిషకల్మషాస్త్రీయః ॥

ఇతివచనమపి వాఖ్యాతంభవతి ॥ నచ—షడ్బిందుష్యనౌద్వాహ్య ఇతి
వచన శేషత్వేన వివాహతః పూర్వమేవ ప్రథమద్వితీయ తృతీయ పత్య
రద్వయేన సోమాద్యశుభ వస్య ప్రతిపాదనాత్తద్వచన విరోధఇతి—
శంకనీయం । ఉపనయనస్థానీయస్య వివాహస్య గర్భాప్తమతః పూర్వం
మప్రసక్తత్వాత్ నాంతరిక్షేగ్ని శ్చేతవ్య ఇతివదుక్తవచనస్యాథ వాద
త్వేనస్యాథా ప్రామాణ్యాత్ ॥ వ్యంజనకాలావచ్ఛేదేనతు వివాహ
స్యాతిదేశతః ప్రాప్తైః తస్మాదవ్యంజనోపేతా వితివచనంతుయద్ధామే
వేతి యుక్తం వ్యంజనేషుచజాతేషు ఇత్యన్యతు హేతువన్నిగద్ధాన్ వాద
స్యాతి స్వార్థైప్రామాణ్యమపి దేవతాధికరణ్యాయేన యుక్తమేన ॥
తస్యాపిస్వార్థా ప్రామాణ్యకల్పనాయామపి నాస్మాకంక్షితిరిత్యన్యత్ర
విస్తరః ॥ సర్వభాపితునూక్తలింగమృతుమపిసివాహ గమకం ॥ అత
ఏవనాచారలోమూర్ఖ సహసంవిశేతే తివచనమపి సార్థకంభవతి ॥
యది వ్యంజనోత్పత్త్యనంతర మేవ వివాహ ఇతిస్యాత్తదావ్యంజనో

త్పత్తితః పూర్వంభార్యాత్వస్యైవా సంపన్నత్వాత్ నాభార్యాముపగచ్ఛే
 దితివచనైవ అనుపగమనస్య సిద్ధత్యేనవితథమేవతత్సంపద్యేత || వ్యంజ
 నోత్పత్తితః పూర్వమేవవివాహ ఇభ్యంగీకారేతు సార్థక్యసంభవ ఇతిత
 త్త్వం||నచ—అస్మాభిః వ్యంజనోత్పత్తితః పూర్వమపివివాహ స్యాంగీ
 కారాదన్యత్తేప్యక్త వచనసార్థక్య సంభవ ఇతి-వాచ్యం|| సంకోచేప్ర
 మానాభావాత్|| అసంకుచితసార్థక్య సంభవాచ్చ||నచ—ఋతుభా
 ర్యాముపేయాది,, తివచనేనర్తుకాల భిన్నకాలావచ్ఛేదేనస్వభార్యాగమ
 నస్యాపినిషిద్ధత్వాత్ తద్వచనవై పల్లంభవ స్తతేపితుల్యమితిసాంప్రతం;
 ఋతుస్నానాసంతరం విస్మయోనింకల్పయతు ఇత్యాదిమంత్రజపవిశేష్టస
 మావేశనస్యవిహితస్య గర్భోత్పత్తిప్రయోజకస్యఋతుకాలభిన్నసప్తద
 శాదిరాత్రావచ్ఛేదేనాపి ప్రసక్తస్యాపగమనస్యైవ నిషేధే ఉక్తవచన
 తాత్పర్యం|| సతువ్యంజనాపి పూర్వకాలావచ్ఛేదేన రాగతః ప్రసక్తస్యా
 పగమనస్యనిషేధేపి|| నచ—సంకోచేప్రమాణాభావఇతి — శంకనీయం
 రాగప్రాప్తౌప గమనాపేక్షయా విధిప్రాప్తోపగమనస్యైవ ప్రత్యానన్న
 త్వాత్|| అస్తువా ఉభయవిధోపగమనస్యా ప్యత్రగ్రహణం తావతాపి
 నోక్తవచనవై ఫల్యం||

ఋతుస్నానాంతప్రయోభార్యాం సన్నిహానోపగచ్ఛతి

భూరామూం బ్రహ్మసాత్యాయాం పతతేనాత్రసంశయః||

ఇత్యాదివచనానుసారేణ భార్యమేవోపగచ్ఛదేవేతి నియమద్వయాంగీ
 కారేపి ఋతావేవెతికాల నియమానంగీకారాత్||

యథాకామీధవేద్వాపి స్త్రీకావరమనుస్త్రక||

ఇతియాజ్ఞవల్క్యస్మృత్యాఽఋతుకాలభిన్నకాలా వచ్ఛేదేనాపి భార్యో

పగమనన్య విహితత్వాత్ । క్యంజనజన్మతః పరంబుతుకాలతః పూర్వ
స్తుపోమాద్యనుభవకాలత్వాన్న మనుష్యానుభవప్రసంగః । ఇత్యలమనేన
ప్రసక్తానుప్రసక్తవిచారేణ ।

తాదృశశ్చవివాహః నిత్యోవోతకామ్యావేతి విచారణాయాం—
కామ్యవీచవివాహః । „నిరాశ్రమినిత్యైత దినమేకమపిద్విజః,, ఇతివచ
నేన యత్కించిదాశ్రమేవస్థాన మాత్రస్యైవప్రతిపాదనాత్ । తత్రచద్వి
జశబ్ద ప్రయోగాఽనుసారేణ ద్విజత్వప్రయోజక బ్రహ్మచర్యవ్యతిరి
క్తాశ్రమ సామాన్యస్య కామ్యత్వమేవేతి బహువివాహవాద కారావర్ణ
యంతి । వయోనిర్ణయకారా అప్యముమేవసిద్ధాంత మవలంబంతే,
స్త్రీకాంషయే ఉపనయనస్థానీయత్వేన అకరణప్రత్యవాయశ్రవణాచ్చ
నిత్యత్వేపి పుంసాంవిషయే కామ్యవీచ వివాహా ఇతి వర్ణయంతః ॥

వివాహకాల విమర్శకారాస్తు కలియుగే వానప్రస్థసన్యాసయో
గ్నిషిద్ధత్వాత్ బ్రహ్మచర్యాశ్రమమాత్రేవస్థానస్యాఽపి తథాత్వా
న్నియత ఏనపుంసామపివిషయే వివాహ ఇతివర్ణయంతి ॥

పరేతుకలియుగేఽథానీస్తన్నా హూత్రసన్న్యాసాదినిషేధ

చత్వార్యబ్ద సహస్రాణి చత్వార్యబ్ద శతానిచ ॥

శతాయదాగమిష్యంతి తదాత్రేతాపరిగ్రహః ॥

సన్న్యాసశ్చనకర్తవ్య ఇతివేదవిదాంమతం ॥

ఇతివచనస్యసతాత్పర్యం ॥

యావదప్యన్తివిభాగస్తు యావద్వేదఃప్రవర్తతే ।

సన్న్యాససంఘాగ్నిహూత్రంచతావత్కు-ర్యత్కుతాయనే ।

ఇతివేదప్రవృత్తిపర్యంతం తదనుష్ఠానస్యాఽవశ్యకత్వ పరవచనాఽను
సారేహాఽశ్యధైవాగ్ధనణానస్య యుక్తత్వాత్ ॥ ఉపసాదితం చైతత్స
జ్జనరంజనై పశుమూంకమర్దన ఖండనేచాఽస్మత్కృణ ఇతి తతఏవ ద్ర
ష్టవ్యం ॥ ఏవంచోక్త ప్రకారేణ పుంసామపివిషయేవివాహ నిత్యత్వ సా
ధనం సభవిష్యత్వేవ ॥ తథాప్యవీరక్తాన్నాసితకాన్విధురాంశోద్దిశ్యైవ
శృణోత్ శ్రమప్రవేశోపయోగి వివాహస్య విధానేన తేషాం నియత
మేన తదనుష్ఠానమావశ్యకమేవేతి పుంసామపి విషయే వివాహానిత్య
వేవ ॥ — యుక్తం చైతత్ — యథాహివివాహస్త్రీసంస్కారః ఏ
వంపురుష సంస్కారోఽపి ॥ స్త్రీయాంజాయాత్వసంపత్తైరేవ పురుషే ప
తిస్య సంపత్తైరపి వివాహప్రయుక్త త్వంగీకారాఽవశ్యకత్వాత్ ॥
అతఏవహిదత్తాయా అపికన్యాయాః పాశ్చిగ్రహణాది సంస్కారానిర్వృ
త్తైవరాంత రాయాఽపిదానాది విధానం ॥ యదిహిప్రతిగ్రహమాత్రే
జైవస్వామిత్యం ధాన్యాదేవస్యాత్ తదాపిత్రాదేః పునర్దానాది విధిర
సంగత ఏవసంపద్యేత అతఏవహియథేష్ట వినియోగాఽనహాత్వముపి
భార్యాయాశ్చక్రిత చోదిత ముపపన్నంభవతి ॥ ఏవంచోధయసంస్కార
రూపస్య వివాహస్య అంశభేదేన నిత్యకావ్యత్వ విభాగోనసంభవత్యేవ ॥
సచ—కర్తృ భోక్తృ భయాశ్రితస్యాఽపి శ్రాద్ధస్య కర్తృంశేనిత్య
త్వం భోక్తృంశేతు కామ్యత్వమితి దృష్టత్వాత్తదనుసారేణాత్రాపున
పత్తిరతి—శంకనీయం ॥ ఉభయాశ్రితస్యాఽపి శ్రాద్ధస్య ఉభయసమ
వేత ఫలజనకత్వా భావేనూభయపర్యాప్తదాం పత్యఫలప్రయోజక
వివాహవైషమ్యేణ తద్గుప్తాదేనవివాహవిషయే పునఃపత్తినిర్వహాఽనం

భవాత్ ॥ నచ—స్త్రీమాత్ర సంస్కారరూప ఏకవివాహః ఉపనయన
స్థానీయత్వాత్ ఉపనయనంహి కుమారమేవ సంస్కరుతేనకుపితరమపి
తత్కర్తారమితి సర్వసంప్రతి పన్నమితి—శంకనీయం । ఉపనయనో
త్తరకాలికానాం అగ్న్యయనాదీనాం ఉచితమంత్రోపదయ కర్తవ్యద్వివా
హాత్తర కాలిక ధర్మవిశేషాదాముపి వివాహితా మాత్రాధి కారి
కర్తావతైః ॥ — అయమాశయః అష్టవక్షం బ్రాహ్మణముపనయా
లేతి విహిత మంత్రకరణ కోపనయనస్య నపితృసంస్కారోఽపి ఫలమి
తియక్తం ॥ తత్ఫలస్య ద్విజత్వసంపత్తైః పూర్వమేవ సిద్ధత్వాత్ ।
అష్టవక్షంబ్రాహ్మణమితి కుమారస్యైవ ద్వితీయాంతపదే నూపాదాన
మపిత్రగమకం ॥ వివాహవిషయేతు

గాహాస్థ్య మిచ్ఛన్వీతికః కుర్యాద్దారపరిగ్రహం॥

ఇతినచనావగతగాహాస్థ్య ప్రయోజనస్య పురుషవిషయే వివాహతః
పూర్వమసిద్ధత్వాత్తస్య వివాహప్రయుక్తత్వ వర్తనం యుక్తమేవేతిపై
షమ్యాత్ ॥ అస్తువాస్త్రీమాత్ర సంస్కారూపం తావతాఽపి ,నిరా
శ్రమీనతిపైతదినమేకమపి ద్వీజభటవచనస నియతమేవావిరక్తానాంన్న
తకాదీనాం తదనుష్ఠానాఽఽవశ్యకతా ఽవగమాత్తన్నిత్యత్వాంగీకరణ
స్యాఽవశ్యకత్వాత్ ॥ సహికుమారమాత్రసంస్కారరూపముపనయనమి
తిప్రత్యాపదయమే ఽపితత్కర్తృత్వం కామనాప్రయుక్తమితి సంభవతి॥
కించఉపనయనస్థానీయత్వ వర్తనస్య వివాహేనైవ స్త్రీణాంబ్రాహ్మణ్యా
ఽది సిద్ధిరితివర్తనస్య కాలాఽతిదేశవిరోపయోగః ॥ నాన్యత్ర, అన్య
థా ఉపనయనంయథాపత్తైవ కర్తవ్యం వివాహాఽపి స్త్రీణాంపిత్రై

మకర్తన్య ఇగ్యపికల్పనాశ్రవణగాత్; యదితుతతపిత్రాది వ్యతిరిక్తగా
 హాస్థ్య కామానామేన వివాహానుష్ఠానైః ౭ధికారశ్శాస్త్రే చోదిత్య
 త్సుచ్యతే తహితేనైవశాస్త్రేణ నిరాశ్రమీనతిష్ఠేతే, తితస్యని
 త్వత్వమపి ప్రతిపాదితమితి కథంపివాహకాశ్చ తా వాదోఽపస్తంభి భవ
 న్తపివ వివేచయత్ ॥ ఏతేన ఉపనయనస్యైవ వివాహస్యాపి పోషక
 వయః పర్యంతమపికాలఏవేతి వచనమపిపరాస్తం ఉపనయనస్థానీ య
 త్వమాత్రేణ శాస్త్రేనిరుద్ధాథాంగీకరణా యోగస్యాపి నుపదమేవ ప్ర
 తిపాదితత్వాత్ ॥ సూర్యుంధ్యాద్రజస్వలా, మితిబహుశఃరజోదగ్ధ
 నానంతరం వివాహానహాతాయాః ప్రతిపాదితత్వాత్ ॥ సోదశవయ
 సాగ్రామం అపినాహ విధానపర భారతవచనాదీనామపి, ఏతద్వస్తుదర్శ
 నాభావే సతీతి విజ్ఞేయమితి, నిబద్ధనకారవచనస్యా ష్యేవం సత్యేవోప
 పత్తిరిత్యస్మనుక్తేనై గ్రహాపసత్తి నర్జనం యుక్తమిత్యుతుమతీ వివా
 హశాస్త్రీయతా వాదోఽసంగతవచ్యమనేన ప్రసక్తానుప్రసక్త వి
 చారేణ ॥ సర్వథాపితు వివాహకాశ్చ తావాదో త్యన్తాసంగత
 ఏన, నచ—, నిరాశ్రమీనతిష్ఠేతేతిమతమపిద్విజః, ఇతివచనేన య
 త్కించిదాశ్రమే వస్థాన మాత్రస్యైవ ప్రతిపాదితత్వాత్ గృహస్థా
 శ్రమస్తీకరణమేవ యుక్తమితినియమా భావాన్తదనుసారేణ వివాహ
 నిత్యత్వ సమర్థనంనయుక్తమితి—వాచ్యం ॥ అన్యహివచనస్యయస్య య
 స్యయాదృశయాదృశాశ్రమ శ్శాస్త్రేచోదితః తస్యతస్యపురుషస్య తాదృ
 శతాదృశాశ్రమా వస్థానంవినితకమపిదివ మవస్థానంనయుక్తమితి
 ప్రతిపాదన ఏన తాత్పర్యం ॥ నతు యత్కించిదాశ్రమే ౭పిస్థా
 నమాప్రబోధనే, అన్యథాసన్యస్తానామపి పునర్గృహస్థా ౭శమ
 ప్రవేశోఽపస్తంభి ॥ క్రమగన్నాసప్రతిపాదకానాం వచనానామత్రేన

శాశ్వత్యాత్! యస్తుబ్రహ్మచర్యా ద్వాప్రవశజన్మహా ద్వివవాద్యైతి
 పచనం తదపివిరక్తవిషయకమేవేతి తత్రత్రోన్మోషిగ మిత్యపిక్తానాం
 సూతరాదీనాం గృహస్థాశ్రమ స్వీకారస్యైవ శాస్త్రోదోషితత్వే వి
 వాహనిత్యతా సమర్థనంయుక్తమేవ॥ పుత్రకామూర్థవివాహయో స్సప
 స్నీకస్యైవాధికార ఇతి నిరాశ్రమీనతిష్ఠేతేతి వచనస్య తద్విషయః
 ప్రపత్తనాత్తద్యశ వివాహయోః కామ్యత్వమేవ॥ తస్మిన్స్కృతానాంచ
 ఉపగమసమాప్తయోగ్యతా సంపత్త్యానకర్మాధికారః ధర్మప్రజా
 వివాహసంస్కృతానాం పగమనాదాధర్మాణాం చోభయత్రాధ్య
 ధికారః॥ సత్వవిధ వివాహానాంచ ప్రయోగః సుమేకేవ॥ నిత్యకామ్య
 యోః ప్రయోగఃై లక్షణ్యాభావాత్॥ తత్ర బ్రాహ్మణస్త్రీదాంధర్వా
 ఽనుష్ఠానానశ్యక్త్యాత్ కపలపుత్రార్థ వివాహకామూర్థ వివాహేచ
 నాధికారః॥ అతఏవహి సపత్నీకద్వితీయాది వివాహేఽపి ధర్మప్రజా
 సంపత్త్యర్థ మిత్యేవ సంకల్పశిష్టవర్తైః క్రియతే॥ కామ్యవివాహేచ
 యవాకామస్తదా వివాహఇతి, యుక్తంరజోదర్శనానంతర మపివివాహ
 శ్చుద్రాణాం॥ వస్తుతస్తు కామ్యకర్మణామపిశాస్త్రోదోషిత కాలికాను
 స్థానమేవ ఫలాయకల్పతే నతుకామప్రాప్తకాలిక మిత్యన్యత్రవిస్తరః॥—
 అయమాశయః—వివాహాహిత్రివిధః ధర్మప్రజాః కపలప్రజాఃకా
 మార్థశ్చైతి॥ ప్రథమోనిత్యోన్తి మాతుకామ్యా॥ యద్యపిమితక్షరా
 యాం ధర్మపుత్రశ్యర్థత్వేన వివాహస్త్రీ విధిఇత్యాచారాఽధ్యాయ
 ధర్మార్థవివాహః పుత్రార్థవివాహః కామర్థవివాహ ఇత్యేవత్రైవిధ్యము
 పరాదితం; తథాఽపిపుత్రార్థ వివాహస్యాఽపి నిత్యకామ్యభేదేన తత్ర
 తత్రదైవిభిఃపాదనాద్వివాహ చాతుర్విధ్యాఽపత్యజాతపుత్రః
 కృష్ణకేతతిశ్రుత్యాధర్మార్థానామేవ పుత్రార్థత్వస్యాఽపి సంసూచిత

జ్వేనచ మితాక్షరాణాదామపి ధర్మప్రజాగ్ధః కేవలపుత్రార్థః కేవల
కామార్థశ్చైజ్వేన త్రైవిధ్యవర్ణనతాత్పర్యం ॥ యద్యపి—సపత్నీకద్వితీ
యాది వినాహసంస్కృతానాం సకర్మాఽధికారః జ్యేష్ఠభార్యాయా
ఏవకర్మాఽధికారాదితి తత్రతత్రోపసాదితం—తథాఽపి జ్యేష్ఠభార్య
యామరణాఽంతరం కన్విస్తాయాలపి కర్మాఽధికారసంభవాత్ స్వ
రూపయోగ్యత్వం విద్యతేవ ॥ అతఏవహి తస్యాంజ్యేష్ఠభార్య సత్త్వద
శాయాముత్పన్నస్యాఽపి బ్రాహ్మణత్వమేవేతి సిద్ధాంతః ॥ యథాచధర్మ
ప్రజాగ్ధ వివాహేనైవ ద్వితీయజన్మసంభవ స్తథాన్యత్రవిస్తరః ॥ బహు
వివాహవాదేతు సర్వభార్యాణామపి సర్వకర్మాధికార ఇతి సప్రమా
ణం నిరూపితమితి తత్సిద్ధాంతాదరణే సకన్యాపి పర్యనుయోగస్యానకా
శః తాదృశేద వివాహే ఋతుదర్శనాభావ విశిష్టోపనయన కాలవకా
లఇతి ఋత్వనంతరమపి తచ్చాస్త్రీయతావాదో సంభవమక్రికేవ ॥

తదయన్గిళితార్థః

(1) ఋతుకాలతః పూర్వమేవ బ్రాహ్మణస్త్రీణాంవివాహః కర
ణీయః ॥

(2) తత్రాఽప్యష్టమాదివయ ఏవముఖ్యకాలః ॥

(3) యదితుపిత్రాదిప్రమాదేన రజోదర్శనంతదాఽపత్నీల్పత
యా ప్రాయశ్చిత్తాఽనుష్ఠాన పూర్వకం వివాహాఽనుష్ఠానమప్య భ్యను
జ్ఞాయతే ॥

(4) యదితు ఋతుదర్శనానంతరపి సాహసాదినాపిత్రాదిభి
ర్నదీయతే తదాషష్ట్రయ ప్రతీక్షణేన కన్యయాస్వయం వరణం
కర్తవ్యం ॥

(5) తత్రాఽపినరేణ కన్యాయాస్సవస్యచ ఆశ్వలాయసో
క్త ప్రకారేణ శుద్ధిస్సంపాద నీయేతి ।

(6) యేషుపునర్దేవాద్విప్లవ రజస్కాయాః కన్యాయాః కూపాది
ప్వేవపాతనం శాస్త్రీయం మన్యస్తే, సాహసికానాం కఠినహృదయా
నాంచతేషాం శాస్త్రసుప్యనాదియ మాణానా మాస్తికత్వాఽభిమాన
ఏవకేవలంనాఽస్తిక భావోవీతి సుధీరముద్భోషయామః ॥

(7) సర్వధాపితు ఆపత్కల్పితయైవ రజస్వలావివాహశ్శాస్త్రే)
భ్యసుజ్ఞాయత ఇతి వయోనిర్ణయకారాణా మేవాశయ స్సమీచీనః
నత్వనాఽపత్కల్పిత యాఽపి రజోదర్శనానంతరం వివాహశ్శాస్త్ర్యో
దిత ఇతి వినాహకాల విమర్శ కారాదౌమాశయ ఇతి సర్వ మనన్య
మితి నర్ణయంతి ।

అస్మాకమపిపరేషాంమతమేన సమీచీనమితి ప్రతిభాతి ॥ అతో
వయమపితమేవ పశుమనువర్తామహేయదిత్వన్యైరాస్తికవన్యైఃసహంత
రాఽనుసరణ మేవయుక్తమితి సముచిత ప్రమాణ బాలైరుప పాద్యతే
తహిమహాజన మాగానుసరణమేవ నిశ్చేయే సంమన్వా నావయ
మపితత్స్థితాంత మేఽవాను సరిష్యామ ఇత్యస్వతంత్రప్రజ్ఞేప్యపరినిష్ఠి
తేషుచాస్తామనక్షరపి పురోభాగిభిస్సతవ్యమితి బహుశః ప్రార్థయామ
ఇతి శివం ।

కతి,

తిరుపతి శ్రీ వెంకటేశ్వర విద్యాశాలా ప్రథమ సహపాఠ్యుడన
ఆనందకృష్ణశాస్త్రిగా విరచితా వివాహసమయ
మీమాంసానందపూర్వం.

శ్రీ వివాహసమయం

శ్రీగురుభ్యానమః

శ్రీమత్పటేశాయనమః

ఆర్యాః,—

విచిత్రచరమేవేదం తత్రభవత్థాం భవతాం? యథలుసమేపిలోకాః
 నిషిద్ధకర్మానుష్ఠానమాత్రతత్పరాః విహితకర్మానుష్ఠానపరాఙ్ముఖాశ్చ
 విద్యంత ఇతి॥ తత్రహి నిషిద్ధకర్మానుష్ఠానై రాగాదయ ఏవనిమిత్తం॥
 విహితకర్మానుష్ఠానపరాఙ్ముఖత్వేచ అశ్రద్ధాదయః॥ అశ్రద్ధాయాం పునః
 నిషిద్ధకర్మానుష్ఠాయీభిస్సర్వైర్విరపి ప్రాయశ్చిత్తీయైర్వివైవ ప్రాయశ్చి
 త్తంసంవ్యవహారాదికమేవ॥ తత్ర యది ప్రాయశ్చిత్తీయానాం ప్రాయ
 శ్చిత్తానుష్ఠానైవైవ సంవ్యవహారః, కృతప్రాయశ్చిత్తానామపి సంవ్యవహా
 రాయోగ్యానాం అసంవ్యవహారశ్చనియతమనుష్ఠీయత, నియతమేవత్స్వ
 ధర్మాచరణాభిముఖ్యం సంభవేదితి॥

తత్రైవం సతీ సముద్రయానం శాస్త్రనిషిద్ధంవానవానిషిద్ధత్వేపిత
 స్వప్రాయశ్చిత్తం విద్యతే వానవా? కృతప్రాయశ్చిత్తానామపి తత్సత్వే
 సంస్యవహరోవిద్యతేనవేతి త్రేధా విశతిపత్తయః॥తత్ర ప్రథమవివరిత
 త్తై సముద్రయానం నశాస్త్రనిషిద్ధం॥ సముద్రయాతాన్వీకారః కమం
 డలువిధారణం దేవరేణసుతోత్పత్తిః కలౌపంచవివజయేత్ ఇత్యాది
 వచనంతు అభవతనీయానీ తిప్రస్తుత్యసమామ్నాత సముద్రసంయాన మి
 తి వచనైకవాక్యతాను సారేణసాంయాత్రిక సంబంధి సముద్రాధికరణ
 కయానమేవ విషయీకరోతి,నతువిలాసవిద్యాగ్రహ తౌద్యర్థంక్రియమా
 ణంసముద్రయానమపి ॥ నచ—వినిగమనావిరహాత్ బోధాయనవచన
 మేవ అచ్యుతా సముద్రయానసామాన్యనిషేధపరత్వేన నీయతామితి—
 వాచ్యం, నిబంధనకారైః ద్విజస్యాభౌతు నాయాతు శ్లోధితస్యాపి సం
 గ్రహః ఇతివచన వ్యాఖ్యానావసరేత దుపప్తంభకత్వే నౌక్తబోధా
 యన ఎచననిర్దేశేన బోధాయనవచన ప్రాబల్యస్య నిర్ణీతత్వాత్—అ
 యంభాషు—ద్విజస్యాభౌతునాయాతురితి వచనంహి,ధర్మజ్ఞ సమయప్ర
 మాణత్వేన మాధవీయాటషు ప్రతిపాదితమితి మూలభూతాం కాంచన
 స్మృతి మపేక్ష్యైవ ప్రమాణంభవతి॥ధర్మజ్ఞసమయస్యాప్యాచారస్యైవ
 స్మృతి మూలమేవ ప్రామాణ్యమిత్యంగీకరణీయత్వాత్ ॥ ఏవంచ, స
 ముద్రయాన నిషేధవచనాస్తీతికేచిద్వద్యాయంతి ॥

అన్యేతు ఋగ్వీధాన సకృత్సముద్రయానేతు ప్రాయశ్చిత్తంతు
 విద్యతే॥ బహుకాలాభ్యసన ప్రాయశ్చిత్తంనవిద్యతే ఇతివరితాద్య బో
 ధాయనీయ త్రైవాపిక్ ప్రాయశ్చిత్త విధానాన్నైమిత్తికై క్యననిమి

శ్రోతృనిర్ణయాత్, బోధాయనవచనమపి సకృత్సముద్రయాన విషయ
మేకేణ్యే వాంగీకరణీయమితిసాంయాత్రక సంబంధి సముద్రయానస్య
బహుకాలాభ్యాసవిషయస్య అత్రగ్రహణ మయుక్తమితి సముద్రయానో-
న వివక్షితార్థః॥ ద్విజస్యాభ్యాతు నాయాతురిత్యాదితివచనోఽప్యభ క
తయా ఉక్తబోధాయనవచనం నిర్దిశతాం నిబంధన కారాదామస్య
య మేవాశయః॥ ఏవంచ ధర్మజ్ఞ సమయస్యాపి తస్య మూలభూతంవచనం
విద్యత ఇతి యథాశ్రుతార్థమేవేతి సముద్రయానం శాస్త్రనిషిద్ధమేవ ॥

తత్ర, తథాపి, సముద్రయానసామాన్యం శాస్త్రనిషిద్ధం ఉతత
ద్విశేషోవేతి విచారణాయాంతత్సామాన్యమేవ శాస్త్రనిషిద్ధం॥ ద్విజ
స్యాభ్యాతునాయాతుః,, “ సముద్రయానస్వీకారః,, “ సముద్రయాత్రా
స్వీకారః,, “ సముద్రసంయానం,, సకృత్సముద్రయానేతు ప్రాయశ్చి-
త్తంతు విద్యతే ఇత్యాదివచనానామ విశేషణైవ ప్రవృత్తత్వాత్.
మానంకారాగృహేవాసో నాభిభ్యానందినత్రయం మైచ్చావాసస్తథా
పక్షంయోవరైత సహతకీతి॥ వచనేనతునూపసంహారః, ఉభయోరపిని
షేధశాస్త్రిత్యేన, పరస్పరోపసంహారస్యా యుక్తత్వాత్॥ అన్యథా,
నబ్రాహ్మణం హన్యాన్నాత్రేయం హన్యాది తివచనయోరపి పరస్పరో
పసంహారపక్షైః, అతఏవ ఉత్సర్గాపవాదన్యాయోపి నప్రవర్తతే, అప
వాదశాస్త్రీ ప్రవృత్తిరహితేదేశాన్తరే తచ్చూరితార్థ్యం వినాతదప్రవ-
ర్తనాత్, ఏవంచ, సామాన్యవిశేషాది న్యాయా ప్రవృత్తైః సముద్ర
యానసామాన్య మేవశాస్త్రనిషిద్ధమితి కంచిద్వ్యర్థయంవి.

అన్యేతు, సన్నానంనజపోహూమ ఇతివచనైక వాక్యతానుసా-

రేణ స్నానజపాద్య భావవిశిష్టత్వేనైవ తస్యదోషాపాదకత్వేన ఏకాహం
 ద్వ్యహం వాయదహుతం హుతమేవ తత్ప్రవర్తితి శ్రుత్యనుసారేణ స్నానా
 ద్యభావస్యస్వరూపేణ నిషేధ్యతావచ్ఛేదక త్వాంగీకారామోఘాత్ దిన
 త్రయవ్యాప్తికతదభావస్యైవ నిషేధ్యతావచ్ఛేదకత్వ మంగీకరణీయమి
 తి సముద్రయానన్వీకార ఇత్యాదివచనానామపి, విశేషవిషయకత్వాత్,
 భిన్నశాఖాగత అన్నిహాత్రవాక్యమివ మాసంకారాగృహేవానః ఇతి
 వచనసమానార్థకత్వమేవ యుక్తం, ఏకశాఖాగతానామేవ నిషేధవచ
 నానాం పరస్పరోపసంహారాభావః; భిన్నశాఖాగతానాంఘ నిషేధవచ
 నానామపి పరస్పరోప సంహారోవిద్యత ఇతిమీమాంసకసిద్ధాంతాను
 సారేణ భిన్నస్మృతిగతానాం నిషేధవచనానాం పరస్పరోపసంహార
 క్రవణమాత్రేణ సప్రాహ్మణం హన్యాన్నాత్రేయం హన్యాదివచనో
 పసంహారా పాదనస్య అయుక్తత్వాత్. ఏవంచసామాన్యవిశేషన్యాయేన
 న్యాయాంతరేణ వాసముద్రయాన నిషేధపరాణాం సర్వేషామపివచనా
 నాం దినత్రయవ్యాప్తికనాకాయాన పరత్వమేవ అంగీకరణీయమితిసము
 ద్రయాన విశేషవిషయకస్త్రినిషిద్ధఇతివర్ణయంతి, నిషిద్ధస్యాపి తస్య ప్రాయ
 శ్చిత్తంవిద్యతేవానవేతి విచారణాయాం నాస్యైవేతికచి ద్వర్ణయంతి,

తేషామయమాశయః—యద్యపిబోధాయన ధర్మేఋగ్విధాన
 చత్త్రైవార్థిక ప్రాయశ్చిత్తంవిహితం—తథాపి తద్గుణాంతరవిషయకమి
 తివశ్యామః । యతోహికలివర్ణప్రకరణే ,, ద్విజస్యాభౌతునాయా
 తుశ్శోధితస్యాపిసంగ్రహ,, ఇతివచనం సమామ్నాతంకలియుగ ప్రాయ
 శ్చిత్తాభావంబోధయతి । ఉక్తవచనంహి శోధితస్యాసంగ్రహబోధనా స

మర్థంసత్ శిఖిధ్వస్తఇతివత్, శుద్ధివ్రయోజనప్రాయశ్చిత్తాభావమెనబో
 ధయతి॥ యథాహి, ప్రాయశ్చిత్తనిషేధపరాణం, ప్రాయశ్చిత్తంసప
 శ్యామి యేన శుద్ధ్యేత్సత్యహా, ఇత్యాదివచనానాం సంగ్రహ నిషేధ
 తాత్పర్యకత్వం బాష్యభామత్యాచా వర్ణితం ॥ తథాసంగ్రహనిషేధ
 రాతామపివచనానాం ప్రాయశ్చిత్తాభావ పరత్వేనదోషః, కతాద్విజో
 భాయానేతు ప్రాయశ్చిత్తమహర్హతి ఇతివచనంతుదిసత్రయన్యూనకాలి
 కసముద్రయానవిషయం॥ ఏకాహంద్యహంవాచనాంతంహుతిమేవ తర్భ
 వతితి శ్రుతిస్తుదినద్యయవ్యాప్తిక స్నానావ్యభావజనిత పాష్యప్రాయ
 శ్చిత్తాపనూద్యత్వమేవ బోధయతీతి నకించిదనుపన్నంనామ ॥ ఏవంచ,
 సముద్రయాయినాం ప్రాయశ్చిత్తంనాస్యైవేతి

అన్యేతు, కలియుగేపి సముద్రయాయినాం ప్రాయశ్చిత్తంవిద్య
 తవవ బోధాయనధర్మసూత్రస్య ఋగ్వీధానవచనస్యచ యుగాంతరవిష
 యకత్వేన సంకోచాను పపత్తైః । అన్యథానైమిత్తికపైగిన నిమిత్తస్యా
 పి యుగాంతర విషయకత్వా వత్తైః ॥ నను—కలియుగే విశిష్య
 సముద్రయాన నిషేధాత్. తన్నిషేధస్య యుగాంతర విషయత్వం
 నసంభవతీతి చెత్తమానమేతన్నైమిత్తిక విషయపి కతా ద్విజో
 భాయానేతు ప్రాయశ్చిత్తమహర్హతీ తినైమిత్తికస్యాపి శ్రవణాత్,
 నచతస్యవచనస్య అథాంతర విషయకత్వేన ఉపపత్తిర్వర్తి తేతి
 వాచ్యం । సత్యంవర్తితా । అనుపపన్నాతుసాధవతి ॥ నైమిత్తికాభే
 దాన నిమిత్తైక్యమితి పూర్వోక్తరీత్యా బోధాయనీయ సంయానమేవ అ
 త్రాపినిమిత్తత్వేన అనూద్యత ఇతివర్ణనీయత్వేన దిసత్రయన్యూన సము

ద్రూపదీవాత్ర అనూద్యతీతి వచనస్యాతిఫలత్వాత్ || నన్వేనమపి
 కామకృతస్య ఇదానీతస్య నముద్రయానస్య గమనాగమనాభ్యాం అ
 భ్యసమానస్య ప్రాయశ్చిత్తంనవిద్యతే బహుకాలాదభ్యసనే ప్రాయ
 శ్చిత్తంనవిద్యతే ఇతివచనాత్ || ఏవంచద్విజస్యాజ్ఞాతు నాయాతుశ్శోధిత
 స్యాపి గ్రహితవచనమపి వ్యాఖ్యాతం భవతీతిచన్నకామకృతస్య అభ్య
 సమానస్య సకృత్సముద్రయాన ప్రాయశ్చిత్తానపనోద్యత్వ ఏవ బహు
 కాలాదభ్యసనే ఇతివచనతాత్పర్యం || నతుచతుర్థాంత ప్రాయశ్చిత్తానప
 నోద్యత్వబోధన పితృద్యతన సముద్రయానస్యాపి ప్రాయశ్చిత్తంవిద్యతే
 ఏవ || ఏవంచ ద్విజస్యాజ్ఞాతు నాయాతురితి వచనవిరోధోపి పరివృత్తిః ||
 అథవా, సముద్రయానప్రాయశ్చిత్తంహి, సముద్రయాననిమిత్త అని
 వారణీయ దోషవిశేషనివారణ ఏవసమర్థం || నతుహతాత్కారకృతసూ
 ద్రాన్మభోజనాదిని మిత్తదోషనివారణే పీత్యర్థ పరంసత్ నసముపకారా
 నివారణీయ దోషకలుషితానామపి ప్రాయశ్చిత్తాభావ విధిపరంభవతీతి
 సర్వమనవద్యం మహాపాతకనామపి ప్రాయశ్చిత్తంవిద్యతే ఏవంపితేనము
 ద్రూపదీవాత్ర విషయే కథంవాప్రాయశ్చిత్తాభావ ఉన్నతుంశక్యతే.
 స్ఫుటప్రాయశ్చిత్తవిధ్యభావేపి కల్పనీయమేవ ప్రాయశ్చిత్తమితి ఖలుధ
 ర్మశాస్త్రీకారాణామాశయ ఇతివదంతి.

కృతప్రాయశ్చిత్తానాంచతేషాం సంవ్యవహారయోగ్యత్వం విద్య
 తేవాన వేతి విచారణాయాం ప్రథమతస్సముద్రయానం మహాపాతకం
 వా ఉత ఉపపాతకం వేతి విచారణీయంభవతి, తత్రకచ్చిన్మహాపాతకమే
 వ తదితివన్న్యాయంతి || తేషాంత్యాశయః మహాపాతకీనామేవ కృతప్రాయ

శ్చిత్తానామపి పాపక్షయోనసంభవతీతి మితాక్షరాది మూక్త్యేన స
ముద్రయానినామపి కృతప్రాయశ్చిత్తానాం పాపక్షయా సంభవస్య
ద్విజస్యాన్ధాతు నౌయాతుశ్శోభతస్యాపి సంగ్రహః ఇతివచనేన అవగమే
ననిమిత్త్యైక్యేన సముద్రయానమపి మహాపాతకమేవేతి || యదీతుసంచా
నామేవ పరిగణితానాం స్వణస్తేయాదీనాం మహాపాతకత్వం నాన్యే
షామిత్యాగ్రహః తదాపి సమపాతకం తదీత్యంగీక్రియతాం సర్వధాపితు
కృతప్రాయశ్చిత్తానామపితేషాం సంస్యవహార యోగ్యత్వం నసంభవిష్య
తి || ప్రత్యంతదేశగమన నిమిత్తప్రసంగంసాక్షాదైక్యేపి అభానౌయాతుః
కలా సంసర్గోనిషిద్ధఇతి వదంతస్సంసార కౌన్తభ కారాశ్చిత్రాను
కూలాః || అతఏవహి ద్విజస్యాన్ధాతు నౌయాతుశ్శోభితిస్యాపి సంగ్రహః
ఇతిన్యనిహార మయూభ నారిదనచనం, మాసంకారాగృహేవాసః నౌ
భిర్యానందినత్రయం మేచ్ఛావాసస్తభాపతం యోవస్తేతసపాతకీ తివచ
నంచసంగతంభవతి, ఉపపాతకాదీనాం హిపతనహేతు త్వభావాత్ స
పాతకశబ్దేన గ్రహణమితి సమపాతకత్వమేవచాకాయానస్య అంగీకరితీ
యం || యద్యపి సముద్రయానాత్సాన్వీకారః కమంశు విధారణం ఇత్యా
దిషు బహుస్థలేషు సముద్రయానస్య నిషేధమాత్రం శ్రూయతే నిషి
ద్ధానాంచామహాపాతకానాం అన్యత్రాపరిగణేన ఉపపాతకత్వాది రూప
మేవయుక్తం || మాసంకారాగృహేవాసః ఇతిన్వీకేపాతకీ శబ్దప్రయో
గ మూత్రేణతు సమపాతకత్వ నిణయోనభవిష్యతి || ఉపపాతకానా
మన్యభ్యాసాపేక్షయాపతనహేతుత్వస్యమితాక్షరాయాంసిద్ధాంతితత్వా
త్ || ఉపపాతకానాంచాభ్యాసాపేక్షయాపతనహేతునామపి ప్రాయ

శ్చిత్తైశ్చ సమాత్రేణ వినాశోపపత్త్యా సంవృతహార్యత్వ మపి సేత్స్య త్యే
 న, శధాపి గుణోపసంహార న్యాయేన స శ్చిష్టామపి వచనానామేకవాక్యతా
 యా ఆవశ్యకత్వాత్ సముద్రయాత్రాన్వీకార ఇత్యాదివచనానామపి
 కృతప్రాయశ్చిత్తైశ్చ నామపితేమామ సం గ్రాహ్యత్వబోధన పర్యంతం తా
 త్పర్య మభ్యుపగమనీయమితి సమపాతకత్వాంగీకరణమేవ యుక్తం॥ ఏవం
 చ సతిపాతక శబ్దప్రయోగోపి విన్తే వక్ష్యేతం సమర్థితోభవతి॥ ఉపపాతకాది
 రూపశ్చేత్వావేక్షిక పతనహేతుత్వేనోప వరాణ మూవశ్యకమితి క్షేతః॥
 ఏవంచ కృతప్రాయశ్చిత్తైశ్చ నామపితేమాం న సంవృతహార్యత్వ సిద్ధిరితి సకో
 పినామః॥ నచ వినిగమనావరసాత్ ద్విజస్యాద్ధాతు నాయాతు శ్శీధితస్యా
 పి సం గ్రహః ఇతి వచనమేవ సముద్రయాత్రాన్వీకార ఇతి వచనానుసా
 రేణ కేవల నిషేధ పరింభవణుః కిమితి సముద్రయా త్రాన్వీకార ఇతి
 వచనమేవ తదను సారేణ నీయతే ఇతి శంకసియం ॥ నిషేధవాక్యనాం
 నిషేధ్యాధానుప్రాస ప్రయుక్త పాత్తిత్య పర్యంతబోధనే ప్రామాణ్య
 స్యాంగీకరణేయత్వేన స్పష్టతయూతదనుష్ఠాత్మాహం పాత్తిత్య ప్రతిపాదక
 ఏవం న త్త్వినశాయీంతాదృశ వచనాను సారేణైవ నిషేధమాత్రబోధ
 కవచనజాతిమపి సేయమితి వినిగమకనత్వేన ఉక్తశంకాయా అనవతా
 రాత్ ॥ ద్విజస్యాద్ధాతు నాయాతు శ్శీధితస్యాపి సం గ్రహః ఇతి వచ
 నంతు కృతప్రాయత్తానామపి సముద్రయాయినాం పాపక్షయాభీవం
 న ప్రతిపాదయతి కేతుప్రాయశ్చిత్తాగ్నినసాగత్త యవతోపి పురుషస్య నా
 యాశ కర్తు రసం గ్రాహ్యత్వం॥ ఏవంచ సమపాతకాది నిమిత్తైక్య
 న్యూహార్యోక్తస్యా భావానుసంపాతకత్వాంగీ కరణమేవ యుక్తమితి వా

వ్యం; ఉక్తవచనగతస్య శోధితస్యాపీత్య స్యకృతప్రాయశ్చిత్త స్యాపీత్యర్థ
కత్వస్యైవాదరణీయత్వేన సమపాతక నిమిత్తైక్యం పూర్వోక్తమపి
సంభవత్యేవేత్యుపపాతకకత్వాసంభవాత్॥ శోధితస్యాపీత్యస్య కృత
ప్రాయశ్చిత్తస్యాపీత్యర్థ ఏవ ఆదరణీయ ఇత్యత్ర కింగమకమితి చేత్
అన్యథానుపపత్తిరేవేతి బ్రూమః॥ తథాపి॥ యదిహ్యత్ర శోధితస్యాపీత్య
స్య శుద్ధిమతోపీత్యర్థ ఇతిస్యాత్; తదాఽసంగ్రాహ్యత్వప్రయోజనా శు
ద్ధివినాశేఽ సంగ్రాహ్యత్వమపి నిమిత్తాభావేనై మిక్రికస్యాపాయ ఇతి
న్యాయేన గమిష్యతీతి సంగ్రాహ్యత్వస్యైవ ఆపాతాత్ సంగ్రాహ్యత్వ
నిషేధోనూపపద్యేత॥ నచ-తహి వినిగమనావీరహాత్ సముద్రయాన
నిందాబోధనం సదర్థవాద రూపం తత్సంపద్యత ఇతి-శంకనియం; వాక్య
లక్షణాపేక్షయాపదలక్షణాయా ఏవిగుణైర్వన్యాయ్య కల్పనేతిన్యాయే
నయుక్తత్వాదర్థ వాదత్వాంగీకరణాపేక్షయా శోధితస్యాపీతిపదస్యకృత
ప్రాయశ్చిత్తస్యాపీత్యర్థ కత్వాదరణస్యైవ యుక్తత్వాత్॥ వాక్యలక్షణా
పదలక్షణాతోజఘన్యేతిహి మీమాంసకసిద్ధాంతః॥ ఏవంచ శోధితస్యాపీ
త్యస్య కృతప్రాయశ్చిత్త స్యాపీత్యర్థ కత్వమేవానుపన్నమితి సమపాతక
త్వాంగీకరణమేవ యుక్తంభవతి । యావతాచ మహాపాతకత్వం తా
వతాకృత ప్రాయశ్చిత్తానామపి తదనుష్ఠాత్మాణాం నసంవ్యవహర్య
త్వసిద్ధిః॥ యద్యపి-మితాక్షరాయాం కృతప్రాయశ్చిత్తానామపిపాతకీనాం
ప్రాయశ్చిత్తస్య కింప్రయోజన మిత్యాశంక్య సంవ్యవహరసిద్ధిరితి సి
ద్ధాంతితం॥ పాపక్షయాభావవచనస్య నరణోత్పాదన శక్త్యవినాశబోధనా
ర్థమేవ ప్రవృత్తిరితిచరతపవ సిద్ధ్యతి॥ ఏవంచ, కృతప్రాయశ్చిత్తానామ

సంగ్రాహ్యత్వ బోధకమిదంచనం నిచార్థవాదరూప మిత్యేవవణానం యుక్తి సహంధవతి- తథాపి మితాక్షరాగతవ్యవహార పదస్య స్వకర్మానుష్ఠాన మాత్రపరత్వేన తాకికా తాకిక సర్వవిధవ్యవహార పరత్వాభావేన చావిరోధాత్॥ ఏవంచమితాక్షరాయాం పరిశేషవిధాయా బోధిత తాకికా తాకిక సాధారణ సర్వవిధవ్యవహార నిషేధస్యైవ శబ్దమర్యాదయా, 'ద్విజస్యాద్దాతు నాయాతు,' రితివచనేన ప్రకాశనమితి నోపిదోషస్సమాగచ్ఛతి॥ యదితు సముద్రయానం నమహ పాతకకోటి మధ్యాసీత, కింతు ఉపపాతక కోటిమేవ, 'మాసంకారాగృహేవాసా నాభిర్యానందినత్రయం, ఇతిశ్లోకేపాతక శబ్దప్రయోగస్యైవం సత్యేవై పపత్తైః॥ యద్యపి-చాతక శ్లోనిరపేక్ష పతనహేతుష్వేవ్వరసతః ప్రవర్తత- తథాపి మహాపాతకాదీ నామపి నిరపేక్ష పతనహేతుత్వాభావాత్॥ సాపేక్ష పతనహేతో ఉపపాతకేపి పాతకశబ్దప్రయోగ ఉపపన్న ఏవ॥ 'అకపపమహాపాపంచాతి పాపంతథాపాతకమేవచ, ఇతివచనపాతకజ్ఞేన కాత్యాయనాచార్యైరుప పాతాకానామేవ గ్రహణమపి సంగతంధవతి॥ నచ—తత్రైవవచనే ఉపపాపమితి శబ్దం తరనిర్దేశోపివ ర్తత ఇతితేనైవోపపాతకానాం గ్రహణమితి-భ్రమితవ్యం॥ పాపపరిగణనాన్యవ్యసృ త్యైవ అత్రాపిలతి పాతకానంతరం ఉపపాతకస్యైవ ఉపస్థిత్యాతత్పరత్వ వణానస్యైవ యుక్తత్వాత్ ॥

ఏవంచ సమపాతకత్వాదా ప్రమాణాభావాదుప పాతకత్వమేవ సముద్రయానస్య యుక్తమిత్యాగ్రహః; తదాపి ఉపపాతకానామవ్యభ్యస్తానాంపతనహేతుత్వమంగీకరణీయమేవేతి, 'మాసంకారాగృహేవాసా,

ఇతిష్టోకే పాతకిశబ్దస్వరస్యానుసారేణ దినత్రయవ్యాప్తికత్వాపేక్ష
యైవ పాతకత్వ మభిప్రేతమిత్యవగమాత్ ఏకస్మిన్ దినేదినద్వయే
వాక్యత సముద్రయానస్య ప్రాయశ్చిత్తాదినా వినాశేపి దినత్రయవ్యా
ప్తికనాకాయాన సతీకృతప్రాయశ్చిత్తస్యాపి సంవ్యవహార్యత్వం నయ
క్తమేవ॥ మహాపాతకానామివ అభ్యస్యమానోప పాతకానామపిపతనీ
యకోటా వెవపరిగణనస్యయుక్తత్వాత్॥ యదాతు దినత్రయవ్యాప్తిక
నాకాయానస్య విషయఏవ ఏతాదృశీగతిస్త దాకిమువక్తవ్యం అసక్య
దేవదేశాంతరగమ నాగమనాదినాబహుకాల మభ్యస్యమాన నాకా
యానవిషయఇతిభవంతేషవ విదాంకుర్వంతు ॥ సర్వధాపితుకృతప్రాయశ్చి
త్తానామపి సముద్రయాయినాం స్వకర్మానుష్ఠాన మాత్రాధికారేపి
తాకికాతాకక సర్వవిధవ్యవహార యోగ్యత్వంనవిద్యతేష॥ తత్కర్మక
శ్రాద్ధాదాతు తజ్జాతీయ బ్రాహ్మణానామేవ నిమన్త్రణం, తక్షణబో
ధాయనధర్మసూత్రతోవగమాదితి ॥

అన్యేతు, “ ద్విజస్యాభ్యం నాయాతుశ్శోధితస్యాపి సంగ్రహః, ”
ఇతివచనం- నయథాశ్రుతార్థపరంకథాహి, ద్వివిధాహిపాఠశక్తిః సర
కోత్పాదికావ్యవహారనిరోధికాచేతి॥ తత్రకృతప్రాయశ్చిత్తానా వక్షిమ
హాపాతకినాం ప్రాయశ్చిత్తైవవ్యవహారనిరోధక శక్తి మాత్రవినాశేనవ్య
వహార్యత్వంతుస్యాదేవ॥ పాపక్షయాభావాత్తు సరకానుభవః పరంవిద్యత
ఏవేతిమితాక్షరాయాముక్తం ॥ తత్రమితాక్షరాకారానాం కీదృశంవ్యవ
హార్యత్వం అభిమతమితిచేత్ స్వకర్మానుష్ఠాన మాత్రాధికారఇతి, పూ
ర్వపక్షిణోపదంతి॥ తత్తునయుక్తం॥ సంకోచప్రమాణాభావాత్॥ కించ

వ్యవహారత్వం విద్యతపశ్చేతి, వాక్యగతవ్యవహార పదస్యైవవ్యవహారాను
 స్థానపరత్వం ప్రతిపాద్యతే? ఉతాహూతమపపాదనార్థం ప్రవృత్తైర్వివి
 ధాహిసావశక్తిః, సరకోత్పాదికావ్యవహారనిరోధి శాచేతివాక్యగతవ్యవ
 హారపదస్యాపి తాదృశార్థకత్వం ప్రతిపాద్యత ఇతివివేచనీయం॥ తత్రనతాప
 శ్చక్షుః కల్పసంభవతీ॥ వివరణవివియమాణ యోరేకార్థకత్వస్యా వశ్య
 కత్వేన వివరణవాక్యేనైవ విధవ్యవహార నిరోధకశక్తివినాశస్యైవ వివ
 త్తణేనాముష్మికఫల మాత్రసంబంధ ఏవసరకోత్పాదనశక్తై రుపయోగే
 నైహిక విషయే సర్వవిధవ్యవహారయోగ్యత్వజపి సమర్థతం॥ ఏవంచ
 వివియమాణ వాక్యైఃసర్వవిధై హికవ్యవహారయోగ్యత్వప్రతిపాదన
 ఏవతాత్పర్యస్యా ధ్యుపగమనీయత్వేన మితాక్షరాగ్రం ధవిరోధాత్॥
 “శోధితస్యాపిసంగ్రహ” ఇతివననం యథాశ్రుతార్థ ప్రమాణంనభవతి॥
 నద్వితీయః, చాపసామాన్యస్య స్వకర్మానుష్ఠాన లక్షణవ్యవహారమా
 త్రనిరోధక శక్తిరేవవ్యవహార నిరోధకశక్తిపదేన వివక్షితేతి ఖిలుతదా
 నీంవర్ణితంభవతి॥ తత్రయదితథాఘ్య పగమ్యతతదాకనాపిపాసేన సహ
 భోజనాదివ్యవహార నిరోధోనాస్తీత్యై వాఘ్యపగమనీయంభవతి॥ ఇష్టాప
 త్తైతు అకృతప్రాయశ్చిత్తానా మపిస్వకర్మానుష్ఠానవ్యతిరిక్త సర్వవిధ
 వ్యవహార యోగ్యత్వస్యనత్యై ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానైవ స్వకర్మానుష్ఠానా
 ధికారస్యాపి సంపత్తౌకృతప్రాయశ్చిత్తసర్వధా వ్యవహారయోగ్యత్యైవ
 అపతతీత్యాయాతంమాగ్దేణ॥ కించశోధితస్యాపి సంగ్రహ ఇత్యత్రశోధితప
 దార్థః కేమితివివేచనాయా మపినిందార్థవాదత్వమేవభవిష్యతీ తదపికించి
 ద్విచారయూమః, అత్రకదిత్ శోధితస్యాపీత్యస్య కృతప్రాయశ్చిత్తస్యా

పీత్యర్థః పరివర్తయంతి॥ తత్తనయుక్తం॥ ప్రమాదాభావాత్॥ నచ-అశుద్ధిమ
త్వస్యాఽసంగ్రహ్యత్యప్రయోజకస్యాభావేనంగ్రహ్యత్వవపిమిత్తా
భావేనైమిత్తికస్యాప్యపాయః పరివర్తనాయోగ్యతా శోధితస్యాఽసంగ్ర
హనిషేధోనుపపన్న ఇత్యవ్యయానుపపత్త్యలక్షణయాతాదృశార్థకల్పన
మితి-శంకనీయం ఉక్తార్థకల్పనపి పూర్వోక్తకీర్త్యా సంగ్రహనిషేధాను
పపత్తి తాదవస్థ్యాత్ భక్షితేపిలకునన రోగశాన్తిరితిన్యాయ విష
యత్వాత్—ఘట్టకుట్ట్యమేవప్రభాతాత్॥ యదిశుశోధి తస్యపీత్యస్య
ఆస్తరిశుద్ధిమతోపీత్యర్థ కత్వేనోపపత్తిః; ద్వివిధాశుద్ధిః బాహ్య భవంత
రభేదాత్॥ తస్మాత్ప్రాయశ్చిత్తాదినాఆస్తరాశుద్ధివినిశేషబాహ్యశుద్ధిరవి
నాశాత్ తాకికవ్యవహారసహభోజనానధికార ప్రయోజక బాహ్యశుద్ధ్య
భావాత్సంగ్రహనిషేధోయుక్త ఏవేత్యుచ్యతే; లత్రైదంప్రప్తస్య॥ కిమి
దంస్వకపోలకల్పితముతప్రమాదానుసారేణవర్జితమితి॥ ప్రథమపక్షే పున
స్సర్వజ్ఞానాం మహద్వివర్యాణామేవస్వ కపోలకల్పితవచన మప్రమాణమి
తిహేతుదర్శనాచ్చైతి సూత్రేపూర్వ తంత్రేప్రతిపాదననా స్మదాదీనాం
స్వకపోలకల్పితో పపత్త్యదీనాం వారిధిరేవావగిరితి సర్వవిదితిమేవ, ఆ
షాఢవాతే చలతిద్విపంద్రై చక్రీవతోవారిధి రేవకాష్ఠే, తిన్దూయాత్॥
ద్వితీయేతుపక్షే ప్రాయశ్చిత్తేనాస్తరాశుద్ధిమాత్ర వినాశః ఇత్యత్ర కస్యా
పిప్రమాణస్యా సంభవేనోక్తకల్పనాయాప్రమాణికత్వస్య దురుప
పాదత్యాత్॥ కంచ, కింప్రాయశ్చిత్తసామాన్యమేవాస్తరాశుద్ధివినిశేషకం?
ఉతాహూనాయాన ప్రాయశ్చిత్తమైతివివేచనీయంతత్రనతావత్ప్రధ
మః కల్పస్సంభవతి॥ బహూనామేవప్రాయశ్చిత్తానాముభయవిధనాశకా

నాం స్మృతిషుప్రతిపాదనాత్ ఆంతరాశుద్ధి రూపపాపనాశనార్థం అను
ష్ఠితేనప్రాచ్యుత్తైవ బాహ్యశుద్ధైరపినష్టప్రాయత్వాత్॥ బాహ్యనాని
షిద్ధానుష్ఠానైన నకాపివిజాతీయాఽశుద్ధిరుత్పద్యతే॥ కేస్తుఅంతః కరగాత్మశ
రీరాదీనాంహినిషిద్ధకర్మణాం పరస్పరాభేదాభ్యవసామైనఅంతః కరణని
ష్ఠానామాన్యనిష్ఠానాంవాఽశుద్ధ్యాదీనాం శరీరనిష్ఠత్వైవభాసమాత్రమే
వ॥ ఏవంచ ఆంతరాశుద్ధిరీరాశేబాహ్య శుద్ధివినాశోపిస్వతస్సిద్ధస్వవతిస్త్వి
త్తుశుద్ధిమతోబాహ్యశుద్ధిరపితత్సజాతీ యాసిద్ధ్యైదేవేతి సంగ్రహనిషేధ
స్యాత్ప్రస్తుమనుపపన్నత్వాత్॥ నాపిద్వితీయః॥ తస్మాత్ప్రవిషయతాదృశక
ల్పనాయాఅప్రామాణికాయా అనాదరణీయత్వాత్॥ నచ- “ద్విజస్యాజ్ఞా
తునానూతు,, రితివచనస్యఅన్యథానుపపన్నత్వాత్ తదుపపత్త్యర్థ
మైనైతాదృశకల్పసేతి-వాచ్య॥ ఉక్తవాక్యస్యఅన్యథోపపత్త్యైర్వర్తయిష్య
మాణత్వాత్, తాదృశకల్పనాయామేవ వినిగమకంవిద్యతే నభవమక్షక
ల్పనాయా మితిచానుపదమేవ నిరూపయిష్యామః॥ ఏవంచాభ్యంతరశు
ద్ధిమతాం తత్సజాతీయబాహ్య శుద్ధైరప్యవశ్యకత్వాత్॥ సముద్రయాన
నిమిత్తో భయవిధాశుద్ధి వివాశస్యాప్యవశ్యకత్వాత్ శోధితస్యాప్రీత్యన
నాన్తరశుద్ధి మాత్రవతో గ్రహణంనయుక్త మేవేత్యర్థవాదతా వాదప
వసుస్థితోభవతి॥ కించతాకికవ్యవహారే సహభోజనాదిరూప బాహ్యశు
ద్ధిః ప్రతిబంధికా అతాకికవ్యవహారే త్వాంతరాశుద్ధిరిత్యాదినియమస్యా
ప్యప్రామాణికత్వేనోభయవిధాశుద్ధైరపినర్వ విధవ్యవహారనిషేధప్రయో
జకత్వమేవాంగీకరణీయం॥ విశేషతస్తుబాహ్యశుద్ధిర్వ్యవహారప్రతిబంధిక
తత్వవచనబలాదేవ సత్స్వతి॥ ఏవంచప్రాచ్యుత్తే నైకపాపనిమిత్తో భయ

విభాశుద్ధినాశవ సర్వవిధవ్యహార యోగ్యత్వసిద్ధిరితి అంతరాశుద్ధిమా
త్ర వివాశైస్సకర్మానుష్ఠానైః పృథికారాపత్త్యా భవవీయసిద్ధామౌపి దత్త
జలాంజలిః ప్రసజ్యేతేతి కృతప్రాయశ్చిత్తానాం సముద్రయాయినాం స
ర్వవిధవ్యహార యోగ్యత్వమపివిద్యత ఏవేత్యేవాంగీకరణీయం॥ యదా
తుశ్చూర్వపక్షోపపాదన సమయోక్తరీతిమనుస్మత్య సముద్రయానస్యోప
పాతకత్వ మంగీకయతే; తదోపపాతకవిషయై ప్రాయశ్చిత్తైః పాపక్ష
యోపి సంభవతీతి కృతప్రాయశ్చిత్తానాం నరకసంబంధోపి నభవిష్యతీతి
సర్వవిధవ్యహారయోగ్యత్వ మప్యర్థసిద్ధమేవేతి మన్వామహే॥ అశవహి
భారతేవానధర్మైశ్చ శ్రౌధవర్జ్యవిప్రధికారైశ్చూయమాణం “సాముద్రి
కోరాజభృత్యః జైలికః కూటకారకః,, ఇతివచనంనిర్ణయసింధౌచరత్పీక
రణగతం॥ అగారదాపీగరదః సముద్రయాయీచకుండాశ్వధకూటకారీ,,
ఇతివచనం, మనుస్మృతౌచోపలభ్యమానం “సముద్రయాయీబంధీచజైలి
కః కూటకారకః ,, ఇతివచనంచోపద్యతే, తత్రయది “ ద్విజస్యాభౌ
తునాయాతు శ్శీధితస్యాపిసంగ్రహః ,, ఇతివచనం తాకికాతాకికాది
సహభోజనానధికారం సముద్రయాయినః ప్రతిష్ఠాపయేత్ తస్మిన్తేనైవ
వచనైశ్శ్రౌధభోజనానధి కారోపిరన్తిత ప్రాయశ్చిత్తరాజభృత్యాది సాహ
చర్యేణ సముద్రయాయినౌపి తిచనధికారవర్జ్యసం విశేషమేవసంపద్యత,
కించ, ద్విజస్యాభౌతునాయాతు శ్శీధితస్యాపిసంగ్రహః ,, ఇతివచనస
మానార్థ కత్వముపసంహృతస్య సముద్రయాత్రాస్వీకార ఇతివచనస్య
యుక్తం? ఉతాహూ ముద్రయాత్రాస్వీకార ఇత్యాది చనసమానా
ర్థకత్వముపసంహృతస్య ద్విజస్యాభౌతు ,, ఇతివచనస్వయుక్తమితి ఏచా

రణాయాం స్మృత్యంతరపరాశరమాధవీయయోః “ ద్విజస్యాభ్యాతునా
 యాతు,, రితివచనస్య ధర్మజ్ఞసమయప్రమాణక త్వేన నిర్దేశాత్! ధర్మ
 జ్ఞసమయస్య చధర్మజ్ఞపురుషసంబంధి వ్యవస్థాయాపత్వాత్, గ్రంథాం
 తరెవచసాంతరైః కృతవ్యవస్థాయసారణైవ ధర్మజ్ఞసమయప్రమాణక
 త్వేననిదీప్తానాం వచనానాముపపత్తిర్వర్తనీయేతి గ్రంథాంతరేషు సము
 ద్రయానపాతకత్య నిషేధయోరేవ శ్రవణైకకృతప్రాయశ్చిత్త స్యాప్య
 సంవ్యవహారాశ్రవణేన కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాప్య సంవ్యవహార్యపరత్వేన
 ప్రతీయమానం సర్వమపివచనజాతం సముద్రయాత్రాన్వీ కారణివచన
 సమానార్థకంసంపద్య నిందార్థవాదయావమేనప్రతిపద్యతి ఇతికృతప్రా
 యశ్చిత్తానా మపినముద్రయాయినాం సర్వవిధవ్యవహార యోగ్యత్వమ
 పివిద్యతేవేతిసర్వమనవద్యం । ఏతేనసంసారకాస్తుభవచనమపిపూర్వో
 క్తంవ్యాఖ్యాతం భవతీతితదసంగ్రహాది వాదస్సర్వోఽపి కేవలసాహస
 మూలకఇతి పండితవర్యాదృతోఽపిహేతుదర్శనాచ్చేతిన్యాయేన,,వైస
 ర్జనహూమీయం వాసోధ్యయ్యఃప్రతిగృహ్యతీతి స్మృతికారవచనమివల
 ప్రమాణమితివక్తయన్తి ।

పరేతుప్రాయశ్చిత్తైరైవైత్యేనా యదజ్ఞానకృతంభవేత్ “ కామ
 తోవ్యవహార్యస్తు,, ఇతియాజ్ఞావల్కలస్మృతౌ అవ్యవహార్యఇతి పద
 ఛేదనస్యైవయుక్తత్వాత్ కృతప్రాయశ్చిత్తానాం పాతకీనాం వ్యవహార
 నిరోధక శక్తివినాశబోధన ససంభవతి । కిస్తునరకోత్పాదక శక్తి
 వినాశబోధనమేవ! ఏవంచశోభితస్యాఽపి సంగ్రహాత్త్యత్రాపిశోభితస్యా
 ఽపీత్యన్యనరకోత్పాదకశక్తివినాశవతో ఽపీత్యర్థకత్వాదరణ మేవయు

క్రం! "దాలఘ్నంశ్చకృతఘ్నంశ్చ విశుద్ధానపిధర్మతః! ఇత్యాదాక్షు
కభట్టాదిభిస్తేభై వవ్యాఖ్యానాత్ || బహిష్కారభయధాఽపి స్మృతేరా
చారాచ్చేతి దాదరాయణసూత్ర తద్వాక్యఖ్యాన రూపభిః సత్వాదీనాం
వైవమేవై పపత్తైః || ఏవంచ|| శోధితస్యాఽపి సంగ్రహాన్నితి,, వచనం
యథాశ్రుతార్థపరంసత్ కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాఽపి సముద్రయాయన
స్సంస్యవహర్యత్వ నిషేధతాత్పర్యకమేవసంపద్యతే |

యుక్తంచైతత్ || యథాహి కామతోవ్యవహర్యత్వ ప్రతిపాద
నాఽన్యథాఽను పపత్త్యాకృతప్రాయశ్చిత్తానాం కామకృతపాపానాం
వ్యవహర నిరోధకశక్తి వినాశమాత్రముపపాదితం మితాక్షరాయాం
తథా ,, బాలఘ్నంశ్చకృతఘ్నంశ్చైత్యాదౌ వ్యవహరనిషేధాఽన్య
థాఽను పపత్త్యానరకాత్పానకశక్తి వినాశమాత్రోపపాదన మేవయు
క్తం ||

ఏవంచ స్పృధక్సంగ్రహ నిషేధస్థలై ,, కామతోవ్యవహర్యస్తు,,
ఇతివచనైవ్యవహర్యస్తు ఇతిపదిచ్ఛేదేఽపినదోషః నాఽపివాతేత్రత్యమి
తాక్షరావచన విరోధ ఇతిసూచితం|

ఏవంచ శోధితస్యాఽపీత్యన్య కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాఽపికివాసం
పాదిత సరతోపయోగ్యశుద్ధివివాశవతోపీతివార్థ వివక్షణమేవయుక్తం

నన - వినిగమనావిరహః ద్వ్యవహరవిరోధక శక్తివినాశవతో
ఽపీత్యర్థపవ వివక్ష్యతామితి - శంకనీయం; తదానీంసంగ్రహపదేనాఽ
పిధవతాఽతాకిక సంగ్రహస్య లక్షణయాప్రతిపాదనం కర్తవ్యమితిగౌర
వం అస్మిన్తు సంగ్రహశబ్దస్య సంస్యవహరసరస్యాఽన్య ధాన్యం
నకర్తవ్యమితి లాఘవమితివిని గమకసత్త్వాత్ ||

ఏమచసముద్రయాయినాం కృతప్రాయశ్చిత్రానాం సముద్రయా
నస్యమహాపాతకత్వే ఉపపాతకత్వేవో భయధాఽపి స్మృత్యాచారాఽ
నుసారేనా సంశ్యవహానివయుక్త ఇత్యేవ బహిష్టాభయధాఽపి స్థి
తిరాచారాచ్చేతి సూత్రాది పర్యాలోచననసిద్ధ్యతీతి కృతప్రాయశ్చిత్రా
నాం సముద్రయాయినాం సంశ్యవహారోనయుక్త ఏవేతిమన్యా మహే
ఇతివర్ణయన్తి ।

తదపరేనక్షమనై । యదీస్త్రీ వధఽనిషేధవచనం కృతప్రాయశ్చిత్ర
స్యాఽపి తత్కర్తురసంగ్రహప్రతిపాదకవచనం చెతివచనద్వయ మివా
త్రాప్యేకస్యా మేవస్మృతౌ సముద్రయాన నిషేధవరం । కృతప్రాయ
శ్చిత్రస్యాఽపి సముద్రయాతుః సంగ్రహనిషేధవర వచనంచోపల
భ్యేత ; తదా ।

చాలక్షూంశ్చ కృతక్షూంశ్చ ఃశుద్ధానవిధర్మతః ।

కరవాగతహంత్యా-శ్చ స్త్రీహంత్యాంశ్చ ససంపసేత్ ।

ఇతివచనమివ "ద్విజస్యాత్థాతునాయాతుః" ఇతివచనమపి భవముక్తరీత్యా
వాగ్భ్యామంశక్యేత । ఎతదస్తి । సముద్రయాత్రా స్వీకారంకమండలు
విధానిమితిస్థృతివిశేషై కెవలనిషేధమాత్రస్యకష్టవిచ్ఛకోధితస్యాఽపి
సంగ్రహాంత్ర సముద్రయానసంగ్రహమాభయ నిషేధోభయోపలభ్యేనై
కరూపత్వా భావాత్ ॥

నచ—ఏకవాక్యతయా సముద్రయాత్రా స్వీకారాంత్యాదీనామపి
సంగ్రహనిషేధతాత్పర్య కల్పయ్యంగీక్రేయత ఇతి—వాచ్యం ।

ధర్మజ్ఞసమయ ప్రమాణత్వే సనిర్దిష్టస్య "ద్విజస్యాత్థాతునా
యాతు" ఇతివచనస్య పెదప్రమాణక స్మృతిరూప సముద్రయాత్రా

స్వీకారవచన సమానార్థకత్వ మేవము క్షముతివూర్వం ప్రతిపాదితత్వే
నూక్త కల్పనాయా అసంభవాత్ || అన్యధావాక్యభేదాపత్తైః ||

అయమభిప్రాయః ||

కృతనిష్టజనాంతైః సజగుప్సేతకహించిత్ ||

ఇతివచనస్య “బాలహుంశ్చకృతహుంశ్చైతి వచనస్యచేవ “కృతనిష్ట
జనాంతైః, “ద్విజస్యాభ్యాం నాయాతురి “తవననయోస్సామాన్య
విశేషభావేనాపపత్తిర్నసంభవతి, ఉభయోరపి ప్రామాణ్యస్యాని
శ్చితత్వాత్ నిశ్చితప్రమాణభావభావయోవయకత్వాన్న సామా
న్యవిశేషన్యాయస్య || ఉపపాదితం చైతదైవత సిద్ధావిస్తరణతి ||

కంచయుగసామాన్యధర్మాణామపి మైచ్ఛా వాసాదీనాం సాహ
చర్యేణ మాసంకారాగృహేనానా, ఇతివచన సముద్రయానస్య పరిగణ
నాత్, కలివర్జ్య ప్రకరణైః సముద్రయాత్ర స్వీకార ఇతి తత్పరిగ
ణన మనువాదరూపమేవ సంపద్యతే; ఇతి ద్విజస్యాభ్యాం నాయాతురి
తివచనమద్రయోజక మితి పశ్యామః || నను యుగాంతరేషు సముద్రయా
నస్యాధర్మస్యాని ప్రాయశ్చిత్తానుస్థాన మాత్రేణ సర్వధా నిష్టజనంక
లాను సతథై నిరూపణార్థమేవ కలివర్జ్యప్రకరణే పఠనమపేక్షితం—
స—తత్రైవప్రకరణే నిషేధమాత్ర పరాణామపి వచనానామపరిణా
మూర్వతనసముదాయానుస్థాన వ్యవధానవచన భర్తృజ్ఞానాం తాత్పర్య మితి
చనణాయితుంశ్చ్యత్వేవద్విజస్యాభ్యావితివచనైర్భేదతాత్పర్యమునై
వ యుక్తత్వాత్ అర్థవాదత్వేహికల్పిత విధ్యేక వాక్యత యావాన్యైక
వాక్యత్వం సముద్రయాన సంగ్రహనిషేధ పరత్వేకువాక్యభేద ఇతి నిధి
త్వేనప్రతయ మానానామన్యపివబ్రహ్మటితానామర్థవాదత్వాంగీకరణమేవ

యుక్తం బాలభూషణశృంగారశృంగార త్యాదీనాంతు ధర్మజ్ఞ సమయ
ప్రమాణకత్వా భావేన కేవల వేదమూల కత్వాదవాక్య భేదాచ్చయ
భాశ్రుతార్థ పరత్వమితి యుక్తమేవ ॥ బహిష్టాధయభావసిన్ధుతైరా
చారాచ్చేతి సూత్రమపిస్మృతి శబ్దమితి వేదమూలస్మృతి విశేషస్యై
వ సరణోత్పాదక శక్తిమాత్రవివాశపరత్వప్రతిపాద నపరమితి మితాశ
రాసిద్ధాంతాదరస్యైవాత్రయ్యుక్తత్వాత్ ॥ అస్తువాఽహిష్టాధయభా
వపీతి సూత్రేస్మృతిశబ్దేన ధర్మజ్ఞసమయస్యాపిప్రమాణం॥ తావతా
పివ సముద్రయామి నాం కృతప్రాయశ్చిత్తానామ సంస్యవహార్యతా
పత్తిః తస్మాత్సన్యర్థ్యరేతోమాత్రవిషయకత్వేన మాధవాచార్యైః
పరాశరస్మృతివ్యాఖ్యానై ప్రాయశ్చిత్తాధ్యాయ నిరూపితత్వేన ఇదా
సీతన సముద్రయామి విషయైపి తదప్రవృత్తిరితివచనం॥ తత్తున
యుక్తం; ధర్మజ్ఞసమయస్యాపి స్మృతసజాతీయ ప్రమాణభావస్యా
ఽంగీకరణీయత్వేన సామాన్య విశేషవ్యాయప్రవృత్తినంభవాత్ మహా
పాతకత్వే ఉపపాతకత్వేవా సర్వభావపిచన బలెనాసంస్యవహార్యత్వ
స్యైవాంగీకరణీయత్వాత్ ॥ ధర్మజ్ఞసమయోహిసాత్మాత్మేతినిబంధనః ప్ర
మాణముత శ్రుతినిబంధన ఇతివిచారణాయాం శ్రుతి నిబంధనః ప్రమాణ
మిత్యేవయుక్తంవచనం॥ ధర్మజ్ఞస్మృతానామసతి మూలాలం
భేశ్రుతిమూలకత్వకల్పనస్యైవయుక్తత్వాత్ ॥ అన్యథా స్మృతినాపి స్మృ
త్యంతరమూలకత్వేనైవ ప్రామాణ్యం॥ ధర్మజ్ఞసమయానాం స్మృతీ
నాంచనై లక్షణ్యంతు శ్రుతిపాత్యాన్య మూలకత్వేన స్మృతత్వం తదాధికా
ర్థమూలకత్వేన ధర్మజ్ఞసమయత్వమితి—అయమాశయః—ధర్మజ్ఞహి
నారచాదయః కృతప్రాయశ్చిత్త సముద్రయామి సంస్యవహారాధ్యమ
జ్ఞాన పరాంశ్రుతిముదలభైగ్వివ సర్వకాలావచ్ఛేదేన సముద్రయాననిషే

ధం కలికాలావచ్ఛాదేన కృతప్రాయస్త్రితస్యాశ్చ సంవ్యవహారంచాస్తా
 ముః || తత్ర నిషేధస్య వాచ్ఛార్థస్య స్వకౌత్సముద్రయాన నిషేధవచ
 నానాం స్మృతిత్వం || కలికాలమాత్రా సంవ్యవహార స్తాద్వికృతి తత్పు
 రాణాంవచనానాం ధర్మస్థమయత్వం || సహిధ ర్మజ్ఞసమయత్వ మాత్రే
 ణ స్మృతి విరోధేప్రమాణ్యం || ఊధాపునర్వివాహో దీనామపి ధర్మ
 త్వావతైః || ఏతేన శాస్త్ర విరోధేషి పూర్వతనసమయాది వద స్తదీయ
 సమయానామపి ప్రామాణ్యసంభవాదన్యా దృశ్యే ఏవ సమయకల్యుతా
 మితి శంకాపి పరాహతా || సాక్షాత్కృత సర్వశ్రుతీనాం మహాషీణా
 మేవత ప్రాధికారాత్ || సచ—

ఏతాని లోకగుప్త్యర్థం కలెరాదా మహాత్మభిః || ఇతివచనేన మ
 హాషీణాం సమయవిశేష కరణస్య లోకగుప్త్యర్థత్వావగమాత్ దేశ
 కాలభేదేన ధర్మజ్ఞః సమయవిశేష పరికల్పనమపి లోకరక్షణార్థ మాత్రశ్చ
 కమిత్య వగమాదే తత్కాలానుగుణం సముద్రయానాభ్యనుజ్ఞాన సమ
 యకల్పనం యుక్తమేవేతివాచ్యం || లోకగుప్తిర్నామ బ్రహ్మక్షత్రియ
 వైశ్యశూద్రాణాం వర్ణానామ సంక్షీణతైః || సతుస్వస్యోదర పూరణం
 యస్యకస్యచిత్ కలక్తర్పదాద్యధి రోహణంవా || సాచసముద్రయా
 నా భ్యనుజ్ఞాన సమయ పరికల్పనేన వాస్యాత్ ఉతపూర్వతనతన్నిషేధ
 సమయానుపాలనేన వేతి విచారణాయాం నిషేధాను పాలనేనైవ భవతితి
 నావిదితమేతత్కస్యాపి సహిసంధ్యాజపాదికం వినాశూద్ర చండాలా
 ది సహవాసపూర్వకం నాయానకీలా బహుశాల మసంక్షీణా భవంతీ
 తిపక్తుంశక్యం || సర్వధాపిశు యథావర్ణ సంకరాదికం సస్యాత్ య
 థావాధర్మవిప్ల వోసస్యాత్ తత్తైవ సర్వైరప్యస్తిక వర్త్యై ర్యతితవ్యం
 తదు కం ||

“సంకరోనరకామైవకులఘ్నాం కులస్యచ॥”

“నబుద్ధిభేదం జనయేత్”

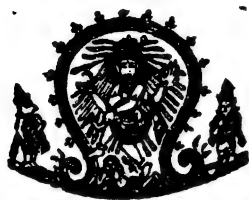
ఇది ఏతేరబహిస్తూత్రయభాష్యీగ్రీకు మాధవాచార్యవివ
రణగ్రంథి స్థానం విరుద్ధమితి సూచితం । తస్యైర్ణాంకర్య ప్రయోజకా
ఽర్థస్థాపయత్వాత్॥ సర్వమనవద్యమితి సూక్ష్మదర్శినోపదత్తంతి శివం॥

ఇతి,

శ్రీవెంకటేశ్వర విద్యాశాలా ప్రథమసహాయోపాధ్యాయేన

అనంతకృష్ణశాస్త్రిగారి విరచితోద్భియాన విమర్శ

సంపూర్ణః॥

శ్రీమత్సతరాజావిజయతే.

శుద్ధా ౭ శుద్ధ పత్రికా.

పుట.	పత్రిక.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
2	10	సాధీయా.	సాధీయా.
3	18	వెత్యేధు.	వెత్యేధు.
7	18	సమావేశన. సమావేశనూద్యేశన.	
8	18	చంద్రోప.	చంద్రోప.
12	6	లోకత.	కిన్దు, లోకత.
12	8	నమె,	నమెవ.
12	20	శాస్త్రాణ.	శాస్త్రాణ.
13	1	ఏపం.	ఏపం,
13	16	మమినాస్యైవ.	మమినాస్యైవ.
13	19	జ్యోతిశ.	జ్యోతిశ్య.
15	5	ప్రియ.	ప్రియ.
15	6	ప్రిత.	ప్రిత.
15	6	గో.	గో.
16	4	ప్రాప్తం.	ప్రాప్తం.
17	2	గపి.	గమపి.
20	9	యోది	యోగి.
20	15	యువతి.	యువతి.
24	10	ప్రాయా.	ప్రాయా.

పుట.	పక్ష.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
25	16	సుష్టా,	సుష్టా.
25	18	విధి.	విధి.
27	12	నానామివ.	నానాముపసీతమాత్ర విషయకత్వమివ.
29	6	పక్ష.	పక్ష.
29	7	చార్తైః.	చార్తైః.
30	9	ఏవన.	ఏవ.
31	20	నిర్వృ.	నిర్వృ.
32	10	కృత్వా.	మాత్వా.
32	12	పచ్చు.	వచ్చు.
34	2	ద్వితీ.	ద్వితీ.
36	6	ప్రతా.	ప్రాయా.
39	18	వచన.	వచన.
43	17	శాస్త్రీ.	శాస్త్రీ.
44	22	ష్టాప్రా.	ష్టాప్రా.
48	15	తత్వా.	తత్వా.
49	1	సిద్ధ.	సిద్ధి.
50	7	పక్ష.	పక్ష.
51	9	సిద్ధ్యా.	సిద్ధ్యా.
52	3	శాస్త్రీ.	శాస్త్రీ.
53	10	విస్త.	విస్త.
54	7	రిస్సు.	రిస్సు.

పుట.	పజ్జ.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
54	11	శాస్త్రీ.	శాస్త్రీ,
56	21	రణై.	రణై.
58	3	ధానా.	ధానాద్వా.
58	6	తవా.	తవ్యా.
58	11	వచచ.	వచన.
58	19	మిప్య.	మప్య.
60	18	యపసి.	యడసి.
63	11	కథ.	కథం.
64	18	డశ	డశా
68	16	నాసి	నాపి
69	19	వచన	వచన
69	21	ఏతే	ఏవే
69	21	చిధ	చిద
69	23	కత్వ	దృత్వ
70	3	సంద్ర	సంగ్ర
71	6	రన్యం	రన్యం
78	7	ద్విజ	ద్విజ
78	23	పణా	ప్రణా
77	4	సమావా	సమవా
81	2	మాది	మాదీ
88	11	వాద	వాధ

పుట.	వక్త.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
84	19	తినాం	తీనాం
84	22	ధార్మ	దార్మ
85	4	రుద్ధ	రుద్ధ
93	21	వంజ	వ్యంజ
100	10	పివాహ	పివివాహ
2	3	విశ్రతి	విప్రతి
5	8	నతితి	వతీతి
5	20	ధేన	ధేన
6	8	పిశ్య	పీత్య
6	10	ముద్రం	ముద్ర
8	1	ర్యత్న	ర్యత్న
10	10	ష్వేష్వర	ష్వేష్వర
10	13	ఏవ	ఏవ
12	3	నర	నర
12	4	తాప	తాప
12	8	మర్థతం	మర్థితం
12	11	వననం	వచనం
12	16	సర్వ	సర్వ
12	19	పలతీ	పతతి
15	21	నస్వ	నస్వ
16	5	నిదీప్తా	నిర్దిప్తా

10253

